

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

2025/3. szám

TUDOMÁNY

MŰVÉSZET

MUZEOLÓGIA

MŰVELŐDÉS

WWW.BONUSNUNTIVM.HU

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

ISSN 2676-8933 Online

www.bonusnuntium.hu

Felelős kiadó

A Koszta József Múzeum igazgatója

Főszerkesztő

Irsai Farkas László

Szerkesztőségi titkár:

dr. Kádár Zoltán

Szerkesztő bizottság:

dr. Gruber László, dr. Miklós Péter, dr. Mód László, dr. Nátyi Róbert,
Irsai Farkas László, Tánczos Roland

Szerkesztőség:

Koszta József Múzeum

6600 Szentes, Kossuth tér 1.

E-mail cím: folyoirat@kosztamuzeum.hu

Telefonszám: +36 63 312 352

Kiadja:

Koszta József Múzeum (Szentes, Kossuth Tér 1)

TARTALOMJEGYZÉK

IRSAI FARKAS LÁSZLÓ: Részletkutatási eredmények Őze Lajos gyermekkoráról, és szentesi családi hátteréről.....4

JAKOBETZ LÁSZLÓ: Az ember, aki mindenhol élt - Szíjjártó Szabó Benjámín (1905-1976), a tiszteletbeli mester 15

KOSZTI GÁBOR MÁTÉ - Dr. habil. UDVARVÖLGYI ZSOLT ANDRÁS: A nagymágocsi szőlőtőkékétől az oszmán hódoltságig - Hasszán Károly élete és családjának eredete.....32

SZABÓ ERDÉLYI GABRIELLA: Mostanáig, a nagyközönség számára ismeretlen Koszta József-festmények restaurálása.....40

SZOBOSZLAI BARBARA: A magyar szecesszió gyökerei a magyar népművészetben83

VOJNICH ZSÓFIA: Egy kudarcba fulladt (ön)meghatározási kísérlet: a Délalföldi Tárlatok története 122

Irsai Farkas László, Történész, Doktorandusz

Koszta József Múzeum, Szentes;

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Történettudományi Doktori Iskola

Irsai Farkas László
Részletkutatói eredmények Őze Lajos gyermekkoráról,
és szentesi családi hátteréről

„Az élet nem habostorta Pelikán.” Őze Lajos (jobbról) Virág elvtárs szerepében, az 1968-ban forgatott, majd a következő évben hosszú időre betiltott „A tanú” című filmben. Partnere, balról Kállai Ferenc (Pelikán József).

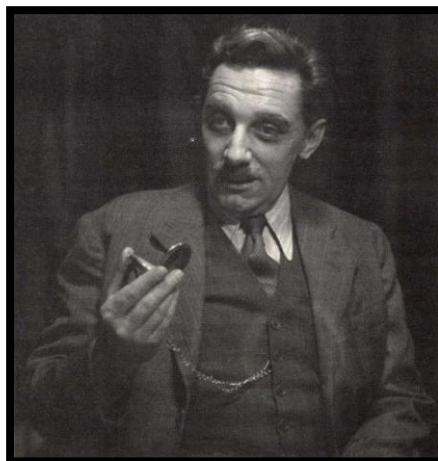
Absztrakt

Jelen publikáció Őze Lajos színművész életének korai szakaszát ismerteti meg részletesen. A szentesi művésről készült 1993-as monográfia (Valachi Anna: *Egy színjátékos életei*. Hunga-Print Kiadó. Budapest, 1993.) az alkotó gyermekkori éveinél csak a dadogás megjelenését, az avval való egyéni küzdelmeket mutatja be. A családi háttér, Őze korán megjelenő lelki problémáihoz vezető további jelenségek eddig nem voltak feltérképezve. Immáron főként a hozzáférhető levéltári források újabb részleteket nyújtanak az egykori

Szentesen született alkotó élettörténetéhez. Nem utolsó sorban köszönet jár Óze Katalinnak, a ma is élő testvérnek, aki adatközlőként segítette jelen tanulmány részleteinek kidolgozását azzal, hogy eddig ismeretlen történeteket osztott meg bátyjáról és a családról.

Bevezetés

A szentesi közgyűjtemény helytörténeti kutatásai között éppúgy szerepelnie szükséges a közelmúlt bemutatásának, mint a messzibe nyúló történetek vizsgálatának. A kedves kötelességnek számító munkálatok közben mindig kitűnik a források között egy olyan alkotó, aki máig meghatározó személyisége a 20. századi színház – és filmművészetnek. Óze Lajos Szentesen látta meg a napvilágot, haláláig ápolta "gyökereit", amint ideje engedte, elfoglaltságai mellett többször ellátogatott egykori családi házukhoz, iskoláiba. Ebben az évben, 2025-ben ünnepeljek születésének kilencvenedik évfordulóját. Ebből az alkalomból a Bonus Nuntium folyóirat hasábjain keresztül kíván a szentesi múzeum tisztelegni az országos hírű, Kossuth-díjas színművész emléke előtt.

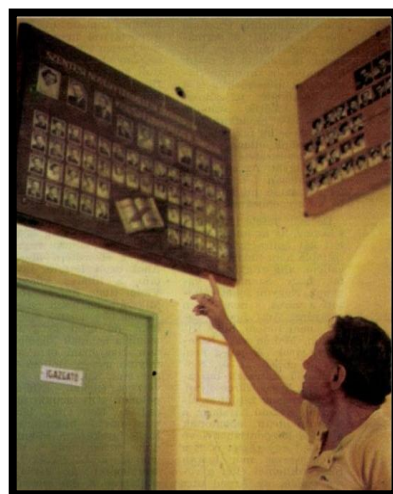

Óze Lajos „Az ötödik pecsét”
című filmben (1976).

A „krónikás” muzeológusok mai feladata a múlt olyan módszerrel történő megőrzése és a jelenben élők felé történő értékközvetítés, amely a pontos adatok feltérképezése után lényegre törően, de kiemelten figyelemfelhívó módon, a reklámzaj és digitalizált hétköznapiak morajlásában újdonság jelleggel indirekten tudja átadni azon információkat, amely majd tovább örökítésre érdemes a jövő generációinak. Jelen dolgozat publikálóját éppen ezen ok

Óze a Film Színház Muzsika (FSZM) tudósítójának kíséretében a szülőház előtt (1982).

Az egykori szentesi növénytechnikumi
tabló (FSZM – 1982).

vezette, hogy a nagy emlékü művész életéből olyan szelet kerüljön tárgyalásra, amely informatív, és a gyermekkorából csak felületesen ismert, még a mértékadó monográfiák, egyéb ismeretterjesztő visszaemlékezések sem tartalmazták eddig.

Részletkutatási eredmények

A bába a színészt¹ az anyai nagyszülők tulajdonában álló szentesi Árpád utca 56. szám alatti házukban² segítette világra hozni harmadik gyerekként³, 1935. április 27-én⁴. A helyszín árulkodik igazán a család vagyoni helyzetéről, jobban, mint az otthonszülés.

A vármegye székhelyként⁵ működő településen földrajzilag két nagyobb városrész és mikroközösség különült el egymástól: északon a kálvinista módos réteg által birtokolt Felsőpárt és a katolikus vallású szegényréteg lakta – munkások és napszámosok - déli negyed, a szegedi-hódmezővásárhelyi út melletti Kisér. Ott volt az Óze család Árpád utca 56. szám alatti telke. Külön azon belül is voltak még kisebb zónák: az Árpád utcai körzet a *Szedertelep*-en helyezkedett el, ahol első világháborús hadiözvegyek és hadirokkantak kaptak lakhatást.⁶ Azon tény, miszerint Óze szentesi illetőségű anyai nagyapja első világháborús hadirokkant volt⁷, arra enged következtetni, hogy a telket⁸ az anyai nagyapa, Szabó Lajos első világháborús érdemei elismeréséül kedvezményesen vásárolhatta meg a városi önkormányzóságtól. Ez a családfőről is jelzést ad egyben, hogy nem tudott önálló egzisztenciát teremteni.⁹

Édesapját, az idősebbik Óze Lajost a hentes szakmájával „dobálta az élet ide-oda”¹⁰. Harminckét éves volt, amikor a fia született¹¹, 1944-ben javadalmi ellenőrként ment el

¹ Valachi Anna: *A színjátékos életei*. Hunga-Print Kiadó. Budapest, 1993. (Valachi, 1993.) 9.

² A szülőház címe Óze Áron, a művész fiának adatközlése.

³ Óze két idősebb testvére még csecsemőként meghalt. Csak húgával, Katalinnal ketten nevelkedtek fel. Édesanyjuk huszonhét évesen szülte Óze Lajost, hűgát pedig harmincnégy éves korában. – Óze Katalin adatközlése és Óze Lajos színművész születési anyakönyvi kivonata alapján. Azonossági szám: 0720. 35. 0250. Folyószám: 250. Csongrád Vármegye. Anyakönyvi Kerület Szentes. 1949. augusztus 1.

⁴ Keresztelése római katolikus rítus szerint 1935. május 12-én történt a szentesi Szent Anna templomban, de a születést tévesen, 1935. április 22-re anyakönyvezték. Óze Lajos keresztelési anyakönyve: Szentesi Szent Anna Plébánia. Kereszteltek anyakönyve XV. kötet. 155.

⁵ Szentes közigazgatásilag Csongrád vármegyeszékhelyeként működött 1951-ig.

⁶ Zsíros Katalin: *Szentes múltja a földrajzi nevekben*. In.: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből XVI*. Csongrád Megyei Levéltár. Szeged, 1990. 16.

⁷ Óze Lajos tanulmányi dossziéja alapján – a hallgató életrajzában külön kiemelte, hogy nagyapja négyszer sérült meg az első világháborúban, majd a Tanácsköztársaság ideje alatt is katonaként szolgált. *Színház – és Filmművészeti Egyetem irattára. Óze Lajos tanulmányi dossziéja*.

⁸ A telekre vert falazatú házat építettek, amelyben Szabó Lajos és feleségének halála után még Óze Lajos édesanyja 1976-ig élt. Szabó Erzsébet Karolina özvegyen lányához, Katalinhoz költözött Szegedre, ahol fia még gyakran látogatta. Az anyja 1987-ben hunyt el. – Óze Katalin szóbeli adatközlése.

⁹ Az ingatlan közös tulajdona volt Óze Lajos nagyszüleinek Szabó Lajosnak és feleségének, Kovács Máriának 1919. február 21-től, vásárlás útján. Szabó Lajos 1943-as halála után a tulajdonrészre Óze Lajos édesanyja – Óze Lajosné Szabó Erzsébet Karolina - örökölte meg 1944. augusztus 9-én. HU - MNL. CSCSVL. SZFL. Szentes Magyar Királyi Járásbíróság telekkönyvi iratok (VII.3.b.) 741/1919. számú irat, 3582. számú telekkönyvi betét.

¹⁰ Szövegű idézet Óze Lajostól. Valachi 1993. 9.

katonának a keleti frontra¹²; 1946 augusztusában tért haza tizedesként a szovjet hadifogságból¹³. Őze apját az édesanyja nevére anyakönyvezték – a fiú apa nélkül nőtt fel¹⁴. 1945. október 3-án a Szentesi Rendőrkapitányság Politikai Osztálya körözhvényt jelentetett meg a városi *Magyar Alföld* című napilapban: jelentse, aki múltbeli magatartására vonatkozólag valami terhelő adatot tud az idősebbik Őze Lajosról a városi politikai osztályon¹⁵. A rendőri felhívásban Őze apja neve mellett többek között a városi aljegyző, Dr. Vajda Imre is szerepelt. Vajdát 1947. október 26-án távollétében közigazgatási eljárás keretében ítélte el a Szentesi Járásbíróság népellenes bűncselekmények elkövetéséért¹⁶. A háború utáni igazságszolgáltatás üldözte a Volksbund tagjai mellett a nyilascsoportokat, ezért joggal feltételezhető, hogy Őze apja is a hadifogságból való hazatérése után nem véletlenül bujkált vagy tartott, hogy előveszik a múltja miatt és internálják¹⁷. Az apára vonatkozó források igen homályosak. A szentesi Nemzeti Bizottság levéltári dokumentumai között nem találni róla említést¹⁸. A Szentesi Igazoló Bizottság bejegyzése szerint viszont a fogsága alatt két régebbi munkatársa legitimálta, s az iktatásban egy 1943-a kihallgatási jegyzőkönyve is van, miszerint az apát már akkor nyilatkoztatta politikai magatartásáról a rendőrség. Kézzel szignózott vallomása szerint 1939-től egyetlen pártnak sem volt tagja¹⁹. De ez 1945 után aligha jelentett bármit is, ugyanis Tömpe András országos rendőrfőtanácsostól utasítás érkezett a szentesi kapitányságra 1945. augusztus 9-én: Az Ideiglenes Nemzeti Kormányban helyet foglaló Erdei Ferenc belügyminiszter 142.439/1945.B. M.VI/1. számú rendelete értelmében 1945. augusztus 24-től minden vidéki rendőri hatóságnak kéthetente jelentést kell adnia a minisztériumnak az illetékes területen történt intézkedésekről. Mindenkit eljárás alá kell vonni, aki nyilaspárttag volt, aki már 1944. március 19. előtt is támogatta a nyilas szellemet, aki nyilvánosan imperialista külföldi és hazai reakciós „vezérszemélyiségeket feldicsért”, aki fasiszta magatartású volt, aki miatt magánszemélyeket bizonyíthatóan 1941 és 1945 között származásuk miatt meghurcoltak, megöltek vagy a háború végén a Gestapo és a

¹¹ Őze Lajos színművész születési anyakönyvi kivonata alapján. Azonossági szám: 0720. 35. 0250. Folyószám: 250. Csongrád Vármegye. Anyakönyvi Kerület Szentes. 1949. augusztus 1.

¹² Őze Katalin szóbeli adatközlése.

¹³ Őze Lajos – tizedes. Született: 1902; anyja neve: Őze Erzsébet. Folyószám: 2712. Hazaérkezés dátuma: 1946. augusztus 29. A Szovjetunióból hazatért hadifoglyok névjegyzéke (1946 – 1949) HU – MNL. OL. XIX-C-11.

¹⁴ Őze Katalin szóbeli adatközlése.

¹⁵ Rendőrségi felhívás: *Ki ismerte? Magyar Alföld*. 1946. október 3. 4.

¹⁶ Szerkesztőségi tudósítás a tárgyalásról. *Szentesi Újság*. 1947. október 26. 2.

¹⁷ Id. Őze Lajosról a szentesi rendőrség iratanyagai között ez időre vonatkozólag jelentés, levelezés, bármely nyomozati anyag nem lelhető fel a levéltárban. *Allamrendőrség Szentes Városi Kapitányságának iratai*. HU – MNL – CSVML – SZL – XXIV. 5. fond. 1. doboz. 1945, 1946/1-4. ö. e; továbbá: HU – MNL – CSVML – SZL – XXIV. 5. fond. 2. doboz. 1946/5-170. ö. e

¹⁸ HU – MNL. CSMVL. – SZL. Szentesi Nemzeti Bizottság irata 1945-1949.

¹⁹ HU – MNL. CSMVL. – SZL. *A Szentesi I. sz. Igazoló Bizottság iratai. Őze Lajos kartonja*. 270/1945.

nyilaspárt fogva tartott. Mindezen személyek ellen közigazgatási eljárást kell lefolytatni, majd internálótáborokba kerülnek. - Vagyis a hatályos jogszabály értelmében már nem volt releváns 1945-ben, hogy Őze apja előtte két évvel mit nyilatkozott a rendőröknek. Akkoriban valakinek a meghurcoláshoz az is elegendő volt, ha a helyi ülnökökből álló igazoló bizottság az adott személyről árnyalt képet alakított ki. Az apa 1946 után folyamatosan menekült. Feleségével, Szabó Erzsébet Karolinától háromszor vált el és mindannyiszor nősült is vele.²⁰ Személyétől távol állt a családi harmónia fenntartása. Őze Katalin, a húg úgy nyilatkozott apjuk személyéről, mint aki gyakran veréssel próbálta megoldani a házassági nézeteltéréseket.²¹ Őze ugyanígy vélekedett róla – ellentmondásos érzelmekkel volt az apja iránt.²² A színész lelki életében jelentőséggel bírt még, hogy az édesapának férfi-kép nélküli, frusztrált attitűdje volt²³. Gyermekkorát az otthoni gyakori konfliktusok, a kiegyensúlyozatlan érzelmi élet és az állandó idegfeszültség uralta. Az apa feltételezhető háború előtti értékválasztása pedig összefüggésbe hozható fiának későbbi baloldali politikai motiváltságával. Erről részletesebben a későbbi fejezetekben lehet olvasni.

**Őze Lajos szülei:
Szabó Erzsébet Karolina és id. Őze Lajos**

A fiú másfél éves volt, amikor elváltak a szülei. Testvérével, Katalinnal a szentesi anyai nagyszülőknél maradt. Anyjuk hol Budapesten, hol Szegeden dolgozott cselédként vagy egyéb kisegítő munkakörökben²⁴. Őze nyolcéves volt, amikor 1943-ban meghalt a nagypapa²⁵.

Felmenőjét tisztos embernek mutatta be 1982-es memoárjában, akinek „kubikos bandája volt” és „sosem kényszerült szolgai megalázkodásra”²⁶. Továbbiakban így

²⁰ Valachi 1993. 10-11.

²¹ Őze Katalin szóbeli adatközlése.

²² Valachi 1993. 10.

²³ Valachi Anna könyve szerint az apa intézetben nőtt fel. Valachi, 1993. 13.

²⁴ Őze Lajos főiskolai életrajza alapján. *Színház – és Filmművészeti Főiskola. Őze Lajos tanulmányi dossziéja. 1952 – 1956.*

²⁵ Szabó Lajos, a nagypapa hatvanhárom évesen 1943. október 16-án hunyt el. Szabó Lajos halotti anyakönyvi kivonata. Folyószám: 442/1943. 1955. február 3.

²⁶ Őze személyes visszaemlékezését közölte a *Film Színház Muzsika*, amikor a színész az év nyarán fotós tudósítóval együtt Szentésre és Szegedre ment látogatni a hozzátartozóit és gyermekkorának helyszíneit,

fogalmazott róla: „[...] becsülete volt a környéken, úr és magas rangú gazdák előtt is méltósággal, csak tisztességes fizetségért vállalta a munkát.”²⁷ Tehát nem volt módos, de tisztas megélhetést tudott biztosítani családjának 1943-ig. Utána Őze az özvegyen maradt "Szabó nagymamánál" nevelkedett²⁸, akit Szentesen „a virágok királynőjének”²⁹ neveztek; piaci árusként dolgozott. Hajnali kelések, talicskázás a piacra – segítve a mamát a virágok eladásában -, majd utána rohanás az iskolába, aztán újra a piacon kora délután. Őze ebben a kényelmetlen és robotszerű mindennapokban szocializálódott gyermekkorában. Ugyanakkor az életkörülmények gyakran az éhezéssel fenyegették. A gyermek számára a mozi – a mozgókép, mint a hétköznapi nyomorúságból való kikapcsolódás – különleges jelentőséggel bírt. A tojásonként „kifizetett” belépőjegyekkel megtanulta a cserekereskedelem logikáját, és leleményes túlélési stratégiákra sarkalta, amelyeket a mozi iránti gyermeki kíváncsiság szült³⁰. A „lopott tojások” története nem immorális és deviáns cselekedet, inkább egy szimbólum - itt indult el Őze film iránti vonzalma. A háború alatt a létbizonytalanság tovább fokozódott. Az édesanyjával együtt fonni és kötni tanuló gyermek egyszerre volt családfenntartó és hallgató tanúja az anyja szenvedéseinek³¹. A munkába mélyen beleszövődött csend, a beszéd helyetti összpontosított figyelem a későbbi színpadi jelenlét koncentrációs gyakorlatainak alapjait jelentette³² – vallotta magáról Valachi könyvében. Őze a hallgatást nem gyengeségként, hanem sűrített jelentésként, „átvitt közlésként” élte meg – ez a színészi dramaturgiai attitűd egész pályáján visszaköszönt³³. Későbbi vallomása szerint gyermekkorát „rettenetesnek” élte meg³⁴, ugyanakkor ennek a fájdalmas korszaknak a mélyéről merítette azt a belső tartást, karaktert és empatikus érzékenységet, amely később áthatotta a szerepeit. A horgászat, mint szegénységből fakadó kényszertevékenység, a másik példája annak, hogyan alakult ki benne az élethelyzetekhez való alkalmazkodás képessége, valamint a fizikai és érzelmi túlélés ösztöne³⁵. Összességében elmondható, hogy a kisgyermekkorai szegénység, az érzelmi labilitás és rezignált családi háttér, valamint a szociális bizonytalanságban gyökerező hétköznapi alapozták meg Őze Lajos későbbi habitusát és művészi érzékenységét.

valamint egykori polgári iskolai tanárát, Arató Istvánt. Őze Lajos: *Szülföldemen. Ahonnan messzire láttam. Film Színház Muzsika*. 1982. szeptember 4. (Őze, 1982.) 7-9.

²⁷ Őze, 1982. 7-9.

²⁸ Valachi, 1993. 17-19.

²⁹ Őze, 1982. 7-9.

³⁰ Valachi, 1993. 17-19.

³¹ Anyja munkahely váltása közben otthon dolgozott Szentesen. Olyankor varrónői munkát vállalt.

³² Valachi, 1993. 17-19.

³³ Valachi, 1993. 17-19.

³⁴ Valachi, 1993. 17-19; Továbbá: Őze, 1982. 7-9.

³⁵ Valachi, 1993. 17-19.

A családról alkotott kép tovább foszlott azzal, hogy újra megjelent náluk az édesapa, de aztán elvált édesanyjától. Az érzelmi viharok zűrzavarában dadogás alakult ki nála, amely teljesen lebénította a környezetével történő kapcsolattartást. Nem talált barátokra, csúfolták, iskolai beilleszkedése is nehézkesen sikerült. Őze Lajos visszaemlékezéséből kirajzolódik egy olyan családi szerkezet, amelyben az érzelmi biztonság, a folyamatos szülői jelenlét és a kölcsönös szeretet ismeretlen volt. - Az apa személye instabil, kiszámíthatatlan tényező volt. Az ismétlődő válások és kibékülések, a pótszülői szerepben megjelenő mostoha nőalak elutasító, sőt ellenséges magatartása súlyos pszichológiai terheket róhatott a kisgyermek Őzére és testvéreire³⁶. Az a jelenet, hogy „ütögették a hátát, mert nem akart bilizni” – bár banálisnak tűnhet – valójában a kora gyermekkori kontrollvesztés, kényszerítés és megalázottság momentuma lehetett Őze életének. – A Valachi-könyvben elmondása szerint sokkolta és a dadogásának okaként nevezte meg, hogy apjának második felesége ütögette rendszeresen a hátát³⁷.

A szentesi Petőfi utcai polgárban megkezdett tanulmányait mindennek ellenére az utolsó félévben már jeles eredménnyel fejezte be 1949-ben. A traumák olyan alapélményeket teremthettek nála, amelyek később a személyes identitás, az önkép és az emberi kapcsolatteremtési készség alapjaiba íródtak. Ez látható a fennmaradt iskolai bizonyítványából. Az utolsó évet kivéve végig „elégséges” volt az eredménye, tíz tantárgyból átlagban kettes érdemjegyeket kapott³⁸. Ezt az időszakot úgy jellemezte, hogy nem érdekelte az iskola csak az olvasás³⁹. Analitikusabb megközelítésben ugyanezt inkább így lehetne megfogalmazni: a teljes bezárkózás állapota. A „pótanya” – vagyis az apai partner – elutasító és szeretetnélküli magatartása különösen jelentős lehetett, hiszen egy nevelő szerepet betöltő személy viszonyulása alapvetően befolyásolja a gyermek érzelmi önértékelését és kötődési mintáit. Ha ez a viszony sérült, a gyakran önmarcangoló és megfeleléskényszeres személyiség kialakulásához vezet – ez a motívum, ahogyan a korábbiakban is szó volt róla, felismerhető Őze felnőttkori habitusában és szerepformálási módszerében is. A testvér vallomása – miszerint „nem is nagyon szerettünk apánkhoz járni”⁴⁰ – tovább erősíti, hogy Őze a család intézményéről negatív képet kondicionált magában. Az, hogy a kisgyermek inkább a

³⁶ Az apa második feleségével – a nevelőanyával – a gyerekeknek nem volt kapcsolatuk. Ha mód is lett volna a találkozásra, inkább kerültek az asszonyt. Őze Katalin szóbeli adatközlése.

³⁷ Valachi, 1993. 13.

³⁸ Őze polgári iskolai bizonyítványa (1945 – 1949) alapján. Állami Polgári Fiúiskola, Szentes. Tanulmányi értesítő száma: 0720 – 35 – 0250.

³⁹ Valachi, 1993. 25.

⁴⁰ Őze Katalin szóbeli adatközlése.

szomszédban várta meg az apát, mintsem egyedül maradjon a nevelő élettárral⁴¹, erőteljes elidegenedettségre utal, amely később a hozzátartozóihoz és a külvilághoz való viszonyát is befolyásolhatta. A visszaemlékezés szerint az apa „borzasztó volt”, „nagyon nem szent ember”⁴² és nemcsak a családi stabilitás hiányáért felelős, hanem olyan érzelmi károkat is okozott, amelyek mély nyomokat hagytak a gyermekekben. Mindez érthetőbbé teszi, hogy Őze Lajos felnőttként is belső feszültségek között kereste újra és újra önmagát, és miért tekintett bizonyos irodalmi szövegekre – mint például Ady *Az ősz Kaján* című verse – saját életének leképezéseként. Őze így jellemezte önmagát összefoglalólag: "Gyermekkorom óta emberkerülő vagyok, mert azt hiszem, az emberek tehetnek róla, hogy kerülöm őket. Nem voltak sokan segítségemre abban a nagyon érzékeny korban, amikor gyerek voltam."⁴³

⁴¹ Őze Katalin szóbeli adatközlése.

⁴² Őze Katalin szóbeli adatközlése.

⁴³ *Valachi*, 1993. 20.

Summary

This publication provides a detailed account of the early life of actor Lajos Óze. The 1993 book about the artist, it was born in Szentes (Anna Valachi: *The Life of an Actor*. Hunga-Print Publishing House. Budapest, 1993), only describes the onset of stuttering during the artist's childhood and his personal struggles with it. His family background and other factors that led to his early mental health problems have not been explored until now. Now, accessible archival sources provide new details about the life story of the artist, who was born in Szentes.

Felhasznált irodalom

Levél – és irattári források:

A Szovjetunióból hazatért hadifoglyok névjegyzéke (1946 – 1949) HU – MNL. OL. XIX-C-11.

Államrendőrség Szentes Városi Kapitányságának iratai. HU - MNL – CSVML – SZL – XXIV. 5. fond. 1. doboz. 1945, 1946/1-4. ö. e.

HU - MNL – CSVML – SZL – XXIV. 5. fond. 2. doboz. 1946/5-170. ö. e.

HU - MNL. CSCSVL. SZFL. Szentes Magyar Királyi Járásbíróság telekkönyvi iratok (VII.3.b.) 741/1919. számú irat, 3582. számú telekkönyvi betét.

HU - MNL. CSMVL. - SZL. A Szentesi I. sz. Igazoló Bizottság iratai. Őze Lajos kartonja. 270/1945.

HU - MNL. CSMVL. - SZL. Szentesi Nemzeti Bizottság irata 1945-1949.

Őze Lajos keresztelési anyakönyve: Szentesi Szent Anna Plébánia. Kereszteltek anyakönyve XV. kötet. 155.

Őze Lajos színművész születési anyakönyvi kivonata. Azonossági szám: 0720. 35. 0250. Folyószám: 250. Csongrád Vármegye. Anyakönyvi Kerület Szentes. 1949. augusztus 1.

Őze polgári iskolai bizonyítványa (1945 – 1949) Állami Polgári Fiúiskola, Szentes. Tanulmányi értesítő száma: 0720 – 35 – 0250.

Színház – és Filmművészeti Főiskola. *Őze Lajos tanulmányi dossziéja. 1952 – 1956.*

Monográfia – könyv

Valachi Anna: *A színjátékos életei.* Hunga-Print Kiadó. Budapest, 1993. 9-19.

Folyóirati tanulmány

Zsíros Katalin: *Szentes múltja a földrajzi nevekben.* In.: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből XVI.* Csongrád Megyei Levéltár. Szeged, 1990. 16.

Újságcikk

Őze Lajos: *Szülőföldemen. Ahonnan messzire láttam. Film Színház Muzsika.* 1982. szeptember 4. 7-9.

Rendőrségi felhívás: *Ki ismerte? Magyar Alföld.* 1946. október 3. 4.

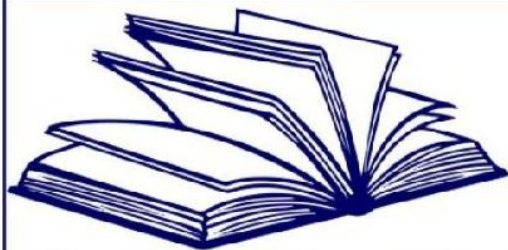
Szerkesztőségi tudósítás a tárgyalásról. *Szentesi Újság.* 1947. október 26. 2.

Oral history

Őze Katalin szóbeli adatközlése.

Fotók jegyzéke

1. "Az élet nem habostorta Pelikán." - Őze Lajos (jobbról) Virág elvtárs szerepében. *A tanú* című filmben. Partnere Kállai Ferenc (Pelikán József). *A tanú. Cinema.* 2005. november 11. 98.
2. Őze Lajos az *Ötödik pecsét* című filmben. - Molnár Gál Péter: *"Eltűnt idők nyomában". Tisztelgő pletykák Őze Lajosról. Premier.* 2009. október 1. 85.
3. Őze Lajos a *Film Színház Muzsika* (FSZM) tudósítójával szülővárosába látogatott 1982 augusztusában. Az Árpád utca 56. szám alatti házuk előtt. Őze Lajos: *Ahonnán messzire elláttam. Film Színház Muzsika.* 1982. szeptember 4. 8.
4. Őze Lajos a *FMSZ* tudósítójával az egykori növénytechnikumi tablója előtt. Őze Lajos: *Ahonnán messzire elláttam. Film Színház Muzsika.* 1982. szeptember 4. 8.
5. Őze Lajos szülei: Szabó Erzsébet Karolina és id. Őze Lajos. Őze Lajos: *Ahonnán messzire elláttam. Film Színház Muzsika.* 1982. szeptember 4. 7.

Jakobetz László

Az ember, aki mindenholt élt

Szíjjártó Szabó Benjámint (1905-1976),
a tiszteletbeli mester

I. rész - Az alföldi szimultánölő

**Szíjjártó Szabó Benjámint
nélkül a magyar sakkozás
szegényebb lett volna.
Nem volt egyszerű élete,
de bármit is csinált
civilként, mindig a
sakké volt a főszerep.
Az ország szinte összes
részében élt, és játszott,
oktatta, népszerűsítette
a játékot. Százak
tanultak tőle és ezek
kedvelték. A sakkozók
közül senkiről nem
tudunk, aki az évtizedek
alatt annyi sikeres
rejtvénymegfejtést küldött
volna be újságokba,
mint ő. A testi erejét és
a szellemi képességeit
kiválóan aknáztatta ki. Alakja
megérdemli ezt a hosszabb
tanulmányt.**

Szíjjártó Szabó Benjámint 1905. január 17-én született Szentesen, református parasztcsaládban. Apja szintén Benjámint volt (bár írták Beniaminnak is). Foglalkozásának földmívelést adtak meg, amikor 1916-ban a román harctéren hősi halált halt 41 évesen (de csak 1923-ban nyilvánították holtján). Édesanyja, Csák Lidia háztartásbeli volt. A szülők 1899-ben házasodtak össze. Az apai ág regionálisan ismert nevét rengeteg formában írták (és rövidítették) a lapok, mi maradunk a leggyakrabban, címben olvasható verziójánál.

A család nehéz körülmények között élt, ezért 1918-ban a hadiárva és hadirokkantak gyermekei részére létesített nevelési segítségből 400 koronát ítéltek meg nekik.

A kis Benjámint 12 éves korában ismerkedett meg a sakkal, első feladványát pedig 1922-ben készítette, amikor a Borsszem Jankó satirikus politikai hetilap választási pályázatának 3. díjasa lett 3726 mű közül. Ekkor a szentesi Deák Ferenc u. 3-ban lakott, ami a beküldött anyagból is kiderül. De

később – más lapokban – szintén postára adott irodalmi, logikai és egyéb rejtvények helyes megfejtéseiből is, ahol rendszeresen közölték lakcímét. Levelezésben állt Örvényi Bélával, aki az Ifjúsági Testnevelés sakkrovatvezetőjeként biztatta őt „problémák és játzmák” beküldésére.

1924-ben felvették a szegedi Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kar „rendes hallgatói” közé, de arra nincs bizonyíték, hogy egyetlen napot is tanult volna ott.

Az 1925-ben megalakult Szentesi Sakk-kör könyvtárosa volt. Ebben az évben meghívták Debrecenbe – mint alföldi tehetséget – a nemzetközi Maróczy jubiláris verseny főtornájára, ahol a csoportjából nem jutott tovább (egy őt sújtó visszalépés folytán), ám a Magyar Sakkvilág ezt írta róla: „Szíjjártó határozott bizonyágot tett értékes képességeiről, eredményét lámpaláza károsan befolyásolta.” Merényi Lajos hasonlóan látta őt Az Erőben (hacsak nem ő

írta mindkét cikket): „Sziijártónak ez volt az első versenye, s láthatólag lámpalázzal küzdött. Elégtétel számára, hogy Sárga fölött győzedelmeskedett s a sajtó értékes képességeiről megemlékezett.”

A város nem igazán bízott a jó szereplésében, ezt a Szentesi Kisgazda című újság árulta el a verseny közben(!): „Érdekes, hogy a Szentesi Sakk-kör Sziijártót úgy látta el pénzzel, hogy három napi küzdelem után úgyis kiesik a nemzetközi versenyből és hazatér. Kellemesen csalódott ebben és így újabb anyagi áldozat árán támogatja. A lelkes sakkbarátokat a fenti célra való adakozásra hívja fel a Sakk-kör.”

Meglepő, hogy Szentes város saktörténetében az első nyilvános „versenynek” az 1925 májusában megtartott Tóth László szimultánt tekintik. (Pedig a sakk már régóta igen kedvelt játék volt arrafelé, művelték magánházaknál, kaszinókban, olvasókörökben és korcsmákban is. Ráadásul, az egyetlen alapszabályát már 1903-ban láttamozta a magyar királyi belügy-miniszter!) A fiatal szerkesztő 44 táblán vette fel a küzdelmet, noha az esemény előtt majdnem végzetes baleset érte megvadult lovak miatt. Sokan kalákában játszottak ellene, feltehetőleg Sziijártó nem, aki legyőzte az országos hírű lap-tulajdonost.

Ezen a sikeres szervezésen aztán annyira fellelkesültek a helyiek, hogy pár héttel később dr. Négyesy Györgyöt, az „Országos Sakkszövetség” főtítkárát látták vendégül egy 25 deszkás eseményen, ahol Sziijártó ellene is győzni tudott. Igaz, utána ún. egyes játszmában a budapesti főtornajátékos visszavágott. (Majd két évvel később egy kétnapos, 2x12 táblás szimultánon is nyert Négyesy doktor Sziijártó ellen.)

Sziijártó 1926-ban „behívójegyet” kapott és játszott a Gellért-fürdő nemzetközi „(világ)versenyének” főtornáján (a szentesi származású és „előnyösen ismert” dr. Négyesy

György sakkmesterrel együtt), amit a Budapesti sakk-kongresszus keretében tartottak, és csoportgyőztes lett 4/4 ponttal, a döntőben viszont utolsó helyen végzett.

Szintén ekkor alakult meg a második szentesi sakkegyesület Szentesi Sakk Club néven, melynek ügyvezető elnöke lett Sziijártó, és az Alföldi Sportélet című helyi lapban is elindított egy sakkrovatot, ám az újság 1927-ben megszűnt... A fellendülőben lévő szentesi sakkélet („Szentes a környék legerősebb sakkgócpointja”) kombinált csapata Csongrád megye válogatottját is legyőzte ebben az évben, ahol Sziijártó volt az „első tábla protagonistája”, azaz főszereplője, hiszen nyert. A régióban hatalmas elismertségnek örvendett, sokszor hívták szimultánokra is. Az újkígyósi versenyen elért 3-4. helyezése után ezt írta róla az Új Nemzedék: „Sziijártó sokat fejlődött, különösen az elmélet erős oldala.” A Körösvidék pedig így kommentálta helyezését: „Sziijártó Szabónak ez az első igazi nagy tornasikere. Huszonkét éves kora dacára a legszélesebb körű elméleti ismeretekkel ma ő rendelkezik, talán csak egy-két magyar sakkozót véve ki. Tőle még sok eredményt várhatunk, főleg akkor, ha megjelen a kellő önbizalma. Így is csak egyetlen vereséget szenvedett az első győztestől (aki Krivoss Béla volt – J. L.).”

Szentes bajnokának 1927 is leginkább a szimultánok éve lett. Július 14-én a világbajnoki döntőre készülő Aljechinnek, október 15-én pedig a végleg hazatért Maróczyval remizett e műfajban. Szülővárosa sajtósai részletesen beszámoltak a hírneves vendégek látogatásáról. Mi most csak a főhősünkre vonatkozó sorokból szemezgetünk a kultikus Petőfi Szállóban hajnalig tartó, hatalmas érdeklődéssel kísért produkciók sorából.

„Nagyon meglepett a szentesi sakkozók ötletes játéka. Az önök városában fejlett sakk-kultúra van, sok jó és képzett sakkozójuk van.

Különösen két játékosuk tetszett nekem, Feuer Lajos és Sziijártó Szabó Benjámín. Rajtuk kívül is több sokat ígérő tehetség van. Bevallom, nehéz küzdelem volt ennyi jó sakkozóval. Nagyon meghatott a kedves fogadtatás és a szentesiek udvariassága. Írja meg kérem, hogy meleg szeretettel üdvözlöm a szentesieket!” – mondta illetlenül Aljechin, és ezzel nem csak a valóban tehetséges Sziijártót dicsérte.

Az Alföldi Sportélet így értékelte a világbajnokjelölt elleni küzdelmet: „Sziijártó Szabó Benjámín, aki különben a 6 órás partiban a legkorrektebbül játszott és aki mindvégig a világmester egyetlen és komoly ellenfelének mutatkozott s így eredménye a legteljesebb mértékben reális.” És mindezt úgy, hogy Sziijártó – az évi városbajnokként – részt vett a szervezés fáradságos munkájában is. Vagy, ahogy az Alföldi Újság fogalmazott: „A verseny mintaszerű rendezése: Csallány Gábor múzeumi igazgató, továbbá Gruber József gyógyszerész és Sziijártó Sz. Benjámín fáradhatatlan buzgóságát dicséri.” Pár sorral előtte pedig sokat sejtetően ennyit írtak még, miközben Benjámint a magyar vidék legjobbjának nevezték: „Érdekes, hogy az eldöntetlen eredményeket jórészt a Sziijártó mellett ülő játékosok érték el...”

„... a Petőfi-szálló termében 39 résztvevős szimultán követte. Maróczy nyert 35 játszmát, Sziijártó Szabó Benjámín, dr. Henyney László, Csallány Gábor és Bárdos Tibor döntetlent értek el a nagymesterrel szemben.” (Magyar Sakkvilág)

Sziijártó a két szimultán között szeptemberben a Miskolc-tapolcai nemzetközi mesterképző-főtorna döntőjébe került, ahol a 8 versenyzőből a 4-6. helyen végzett. A finálé felvezetőjében ezt írta róla a Pesti Hírlap: „A vidékiek sorából kimagaslik a fiatal szentesi sakkóriás, Sziijártó-Szabó Benjamin, óriási elméleti képzettségét a gyakorlatban is érvényesíti. A nagy te-

oretikus tudású szentesi jogászra bizonyára szép jövő vár."

A Maróczy Géza és Merényi Lajos által vezetett tornán nagyon közel volt a mesteroklevél megszerzéséhez, de a Magyar Sakkvilág összegzése szerint „Sziijártó korai döntetlenekben nyilvánította békés szándékait."

Az intenzív sakkozása közben Szentesen „forgalmiadó ellenőri" állásra adott be pályázatot.

Az 1928-as gyulai Márki István emléktverseny beharangozójában tömören ezt írták róla a Békésmegyei Hírlapban: „Sziijártó Szabó Benjamin, Szentes bajnoka, a kiskazdatársadalom képviselője, aki a legutóbbi évek főtornáin a döntőbe mindenkor bejutott."

1928-ban váratlanul Mezőkövesd van megadva illetőségének (még 1930-ban is), sőt a város „vezető játékosai" közé sorolták (báji Patay Gyula és Szombathy László mellett). Az oka egyértelműen az lehetett, hogy Patay volt a Mezőkövesdi Fürdő- és Villamossági Rt. elnök-igazgatója, és Sziijártó ellenőri kinevezést kapott. Ennek ellenére az ebben az esztendőben kiadott Szentes város

monográfiájában ezt írják róla: „A körnek nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő tagja Sziijártó Szabó Benjamin, aki a mesterképző versenyeknek fiatal kora dacára egyik igen számottevő favoritja." Valószínű, hogy ezekben az években Sziijártó „kétlaki" életet élt, és nagy fájdalma lehetett, hogy az exvilág bajnok Capablanca végül lemondta a korábban bejelentett szentesi szimultánját.

1929 őszén Patay kétfordulós négyes tornát rendezett a Matyó fővárosban, ahol Havasi Kornél kétszeres olimpia bajnok mögött Sziijártó 2-3. lett Romi, jó nevű olasz mesterrel. Meglepetés, hogy Sziijártó mindkét partiban remizett „Kornélkával". Decemberben aztán Füzesabonyban is megmérkőzött Romival, de a villámpartik eredményéről nincs ismeretünk.

1930 júniusában Szentesen dr. Henney László városi közjegyző kertjében tartottak egy hasonló négyfős, kétkörös kisversenyt, ahol Sziijártó egyedüli másodikként zárt dr. Vajda Árpád szintén kétszeres olimpiai aranyérmes mögött, és Tóth László lapszerkesztő előtt.

A fentiekből látszik, hogy ezekben az években nagyszerűen ment

Maróczy Géza (középen, kalappal a kezében) és mögötte Sziijártó a Szentesi Sakk-körben az 1927-es szimultán alkalmából. Sötét szemüvegben, katonakabátban feltehetőleg a vak sakkozó, Langer Lajos áll.

neki a játék, s nem meglepő, hogy meghívták az 1930-as győri nemzetközi versenyre is. A torna nem volt annyira erős, mint az 1924-es, de mégis számottevőnek számított. Végül a 6-7. helyen végzett 9 partiból 4 ponttal. Havasi Kornél a Pesti Naplóban ekképp jellemezte a fiatal Benjámint: „Sziijártó Szabó erős játékos, csak nincs benne kezdeményezés. Nála a döntetlen a legkedvesebb eredmény." Tóth László a Sakkvilágban viszont a szívósságát és a külföldiek elleni helytállását emelte ki, de a villámversenyen elért 6. helye (és Vajda doktor legyőzése) szintén komoly fegyvertény volt. Évtizedekkel később dr. Vajda Árpád így emlékezett vissza Sziijártó játékára: „A nemdiások élére Sziijártó Szabó Benjamin, a szentesi agrárproletár, Délvidék többszörös bajnoka került, megelőzve dr. Balogh János, Reich Lajos, Grünfeld (később

A győri nemzetközi sakk mesterverseny résztvevői és zsűrije. Ülő sor balról jobbra: dr. Balogh János, dr. Farkas Béla alelnök, Isaac Kashdan, Späth Gyula városi tanácsnok, elnök, Steiner Herman, Chalupetzky Ferenc tornavezető. Álló sor: Baldur Hönlinger, Reich Lajos, dr. Meller Frigyes, Szíjjártó Szabó Benjámin, Ernst Klein, Fábian György, Grünfeld (később Gereben) Ernő, Boros Sándor.

Gereben) Ernő neves játékosainkat."

A Dunántúli Hírlap laikus újságírója (Sch. Gy.) így jellemezte őt: „Szíjjártó Szabó elmélyedő, azt mondják, szereti, ha tiszta a tábla. Mindent út. Állandóan a fogát piszkálja. A pincérek két tartóban rakják eléje a vékony pálcikákat. Jogszigorló.” Az utolsó szóra, vagyis, hogy utolsó éves egyetemistaként a jogi doktorátus megszerzésére készült volna, sehol, semmilyen bizonyítékot nem ta-

lálni... Az viszont biztos, hogy a verseny után hamarosan visszaköltözött szülőhelyére. Neki (vagy a családjának) a távolléte alatt is lehettek mezőgazdasági vállalkozásai, mert az újságok bírósági híreiből kiderült, hogy az ún. Feuer-ügyben 22 métermázsra és 28 kiló búza veszteség érte 440 pengő értékben.

1930-ban, 1931-ben és 1934-ben a Magyar Sakkszövetség Déli Kerületének (vagyis Dél-Magyarországnak) bajnoka lett, és erről nem

egyszer öles betűkkel számolt be a térségi sajtó. A sorozat első sikeréről azt írta Tóth László az MSV-ben, hogy „megérdemelte az elsőséget nyugodt és biztos játékával.” Mindemellett ugyanő a Szentesi Hírlapban így nyilatkozott (biztos, hogy nem szövetségi kapitányi minőségben!): „Szíjjártó ezzel a győzelmével az ország legelső sakkozójának a sorába emelkedett.” A napilap kiváltképpen a szorgalmát és a bizonyítási vágyát emelte ki.

A második déli győzelméről Chalupetzky Ferenc tornavezető emezt publikálta: „Szíjjártó, a tavalyi bajnok, tehát megtartotta helyét. Elsősége megérdemelt, kevesebb gond és jobb anyagi helyzet mellett bizonyára még magasabbra is vinné.” Az első díjjal járó 100 pengő talán segített valamit Szíjjártó pénzügyi helyzetén. A másodiknál a helyi sajtó – feltehetőleg a közeli barát, Gallasz Béla rovatvezető – szándékos csalással vádolta a sorsolást végzőket, és az elődöntőben Morzál Imrét is. De Szíjjártó így is nyert...

A harmadik bajnoki címét szintén Tóth László summázta az Uj-

A Szentesi Sakk-kör (1930 körül) tagjai, akiket felismerünk... Ülnek balról jobbra: 1. Szíjjártó Szabó Benjámin, 2. dr. Péter Ernő ügyvéd. Állnak: 1. Gallasz Béla, 2. dr. Piti Pál, 6. Szántai László nyugdíjas adóhivatalnok, trafikos.

ságban vezetett sakkrovatában: „Szíjjártó képzett és erős versenyeken edzett játékos, aki ellen nehéz játszmát nyerni.” A Délmagyarország pedig így zárta le életének ezt a szériáját: „Szíjjártó megérdemelten nyert, hadállásait kitűnő érzéssel, biztosan építi fel, egyetlen pártit sem vesztett, egyenletesen, nyugodtan játszott.” Többször nem sikerült a tornagyőzelem ezen a rangos eseményen, mert kezdtek feltűnni a korszak későbbi erős mesterei: Bakonyi Elek, Soóky László, Szentkirályi Tóth Vince és Sebestyén Béla.

1931-ben helytállt a Budapesti Sakk-kör vegyesmesterversenyén is, ahol a 17 fős, jó nevű mesterekkel és olimpikonokkal megtűzdelt mezőnyben 7-8. lett, dr. Négyesy Györggyel holtversenyben 9,5 ponttal. A tornagyőztes, kétszeres olimpiai bajnok Steiner Endre ezt vetette róla papírra a Magyar Sakkvilágban: „Szíjjártó-Szabó budapesti bemutatkozása igazolta a róla elterjedt kedvező híreket. A megnyitást és végjátékot egyaránt jól kezeli, csupán a középjátékban szorul még tudása nagyobb

csiszolásra.” Innen származik az alábbi két partija is.

UTÓLAGOS TARRASCH-VÉDELEM D40

G. Réthy Pál - Szíjjártó Szabó Benjámin
Budapest, 1931

1.d4 d5 2.c4 e6 3.♘c3 ♖f6 4.♘f3 c5 5.e3 ♘c6 6.a3 dxc4?! 6...a6 türelmesebb. **7.♙xc4 cxd4 8.exd4 a6 9.0-0 b5** A ceruzával irt játszmalapon jól olvasható, hogy ide, és a következő lépéshez is kérdőjelet tett valaki, nyilván a sáncolás halogatása miatt. **10.♙a2 ♙b7?**

11.d5! Izolált gyalogos középjátékban ez a típuslépés halálössá

A 2. győzelem Hódmezővásárhelyen 1931-ben. Ülnek balról jobbra: Szilágyi Imre, Konrád Alajos, Chalupetzky Ferenc tornavezető, Albert Elek alelnök, Szíjjártó Szabó Benjámin. Állnak: Gruber Sándor, Bálint Mihály, Szebasztián Béla, Pákozdy László, Soóky László, Lénárd László. Középen a dr. Légrady Ottó által, a legértékesebb játszma díjazására felajánlott serleg.

szokott válni, ha középen áll a király. **11...exd5** Még rosszabb **11...♘xd5**, mert **12.♘xd5 exd5 13.♘g5! ♗d7 (13...♙e7 14.♘xf7! ♘xf7 15.♙xd5+ ♘f8 16.♗h5 ♗e8 17.♗f3+ ♙f6 18.♙d2! a5 19.♙ae1 ♗c8 20.♗xf6+ gxf6 21.♙h6#) 14.♙e1+ ♙e7 15.♘f7 0-0 16.♙xd5** után világos a gyalogot kamatostul nyeri vissza. **12.♙g5!?** **12.♘xd5 ♘xd5 13.♗xd5 ♗xd5 14.♙xd5 ♘d8 15.♙e1+ ♙e7 16.♙xb7 ♘xb7 17.♙d2** után sötét nem tudott volna elsáncolni, ami a vezérek nélküli állásban is kényelmetlen. **12...♙e7 13.♙xf6 ♙xf6 14.♙e1+ ♙e7?**

Erre sötét azonnal összeomlik. 14...♖e7 15.♙xd5 ♙xc3 16.♙xb7 ♙xe1 17.♗xe1 ♖a7 18.♙c6+ ♜f8 nehéz, de játszható pozícióhoz vezetett. 15.♙xd5 ♜f8 16.♙xe7 ♙xe7 17.♙g5 ♙d5 17...♙d5-re 18.♙xf7! ♙xf7 (18...♜xf7 19.♗f3+ ♜g8 20.♖ad1+-) 19.♗f3 ♙d5 20.♖e6! ♙f6 21.♖d1 fonalas és meggyőző is. 18.♖e5 18.♙xf7 hasonlóan erős volt. 18...h6 19.♙xd5 hxg5 20.♙xb7 Ezen a helyen illet volna feladni feketével, ám az azonos évben született fiatalok presztízscsatájában nehéz volt meghozni ezt a döntést... 20...♗c7 21.♙xa8 ♗xe5 22.♗d8+ ♙e8 23.♗xe8+ ♜xe8 24.♙b7 ♖h6 25.♖c1 ♜d7 26.h3 ♖d6 27.♙f3 ♜e6 28.♖c6 ♖xc6 29.♙xc6 ♜d6 30.♙e8 ♜e7 31.♙c6 ♜d6 32.♙e4 ♜c5 33.♜f1 ♜d4 34.♙c2 a5 35.♜e2 b4 36.♜d2 ♜c4 37.axb4 axb4 38.♜e3 g6 39.♜e4 f6 40.g3 f5+ 41.♜e5 g4 42.hxg4 fxg4 43.♜f4 és sötét kapitulált. Hozzá kell tenni, hogy a játszalap alapján mindössze 57, illetve 53 percet használtak el a felek. 1-0

SZICÍLIAI VÉDELEM B29
Szijjártó Szabó Benjámín -
Berger Imre
 Budapest, 1931

1.e4 c5 2.♙f3 ♙f6 3.♙c3 d5
 4.exd5 ♙xd5 5.♙b5+ ♙d7
 6.♙e5! ♙xc3?? Ismert hiba,
 6...♙f6 az f7 pontot levédte volna.

7.♗f3! A partinak lényegében vége van. 7...♗c7 8.♙xd7+ ♙xd7 9.♗xf7+ ♜d8 10.♙xd7 ♜xd7 11.dxc3 ♖d8 12.♙f4 ♗c6 13.0-0-0+ ♜c8 14.♙xd8+ ♜xd8 15.♖d1+ ♜c8 16.♗f5+ e6 17.♗e5 ♙d6 18.♙xd6 ♗c7 19.♗xe6+ és sötét feladta. 1-0

Ugyanakkor Szijjártót – akinek reális esélye lehetett volna a mesteri cím elérésére – nem engedték indulni az 1931-es nemzeti mesterversenyen. Állítólag arra hivatkozva utasították el a nevezését (a budapesti Boros Sándorral együtt), hogy „még fiatal ehhez a tornához”... Ahogy az Alföldi Ujság jogos malíciával rámutatott, a mesteri titulust szerző „öreg” Szigeti Miklós hat alkalommal veszített addig Szijjártó ellen...

Mindeközben öccse, Ferenc sakkozgatott Szentesen, de gyakorlatlansága miatt nem ért el jelentős eredményeket.

1931-ben és 1932-ben a Rákosliget gárdájában szerepelt Szijjártó.

Sűrű, távoli csapatváltásainak okát nem sikerült megfejteni, minden bizonnyal anyagi jellegű volt.

VEZÉRCSEL D35
Maróczy Géza -
Szijjártó Szabó Benjámín
 Budapest Csapatbajnokság,
 1931. november 8.

„Szijjártó Sz. Benjámín Délmagyarország sakkbajnoka az elmúlt vásárnap csapatverseny keretében mérkőzött meg Maróczy Gézával, a világhírű magyar nagymesterrel. A mindvégig érdekes és szívos játszma eldöntetlen eredménnyel végződött. Szijjártó komoly és jólképzett sakkozó, aki a gyakorlati játék terén eddig is országos hírre tett szert a Maróczy nagymester elleni eredménnyel pedig újólá igazolta mesteri tudását, reméljük, hogy ez a nagyszerű és élete legdíszesebb eredménye ambícióját növelni fogja és még sok dicsőséget szerez szülővárosának Szentesnek s egyidejűleg a délvidéki sakkozásnak is. Azt hisszük, az összes szentesi sakkozók érzésének adunk kifejezést, midőn nevükben gratulálunk Szijjártónak nagyszerű eredményéhez.” (Gallasz Béla - Alföldi Ujság 1931. november 15.)

1.d4 ♙f6 2.c4 e6 3.♙c3 d5
 4.♙g5 ♙bd7 5.e3 c6 6.cxd5 A csere vezércsel azokban az években népszerű volt a világklasszistok és a magyar mesterek között is. 6...exd5 7.♙d3 ♙d6!? 7...♙e7 a helyes folytatás a későbbi ♙e4 tehermentesítéssel kapcsolatban. 8.♙ge2 h6 9.♙h4 0-0 10.♖c1?! A későbbi minoritás támadás

Ha valaki kételkedett volna, íme a bizonyíték a Maróczy-Szijjártó összecsapásra 1931-ből a Pesti Hírlap-Rákosliget (12,5:3,5) mérkőzésén. Szemben: 1. Reich Lajos (Később Egri néven, Rejtő Jenő úró féltestvére) 2. Havasi Kornél 4. Maróczy Géza 5. Lovas Gyula, háttal: 3. Kovács Gyula 6. Papp László 7. Szijjártó Szabó Benjámín.

szempontjából a bástyának b1-en van a helye. Világos ezután semmilyen előnyre nem számíthat. **10...♖e8 11.♖c2 ♘f8 12.♙g3 ♘h5 13.♙xd6 ♗xd6 14.0-0 ♙d7 15.a3** Ment egyből is 15.b4, mert 15...♗xb4?-re 16.♖b1 után világos előnyös körülmények között nyerné vissza a gyalogot. **15...♗e7 16.b4 a6 17.♙a4 ♖ae8 18.♗b3?! Pontatlanság**, mert így az f8 huszár könnyebben játékba tud jönni. **18...♙c8 19.♙c5 f5! 20.♙g3 ♙xg3 21.hxg3 g6 22.a4 ♙d7 22...h5! 23.b5 axb5 24.axb5 ♗f6** komoly ellenjátékot adott feketének. **23.b5 axb5 24.axb5 ♙xc5 25.♗xc5 ♙d7 26.♗f1?! A tornyok c-vonali elhelyezése továbbra sem jelent nagy veszélyt** sötét számára, ellenben **26...♖a8 27.bxc6 bxc6 28.♗b6** Fenyeget **29.♗xc6! 28...♗b8!**

29.♗xc6!? Az egyetlen gyakorta esély a játszma megnyerésére, de sötét fiatal tölgyként tartja magát. **29...♙xc6 30.♗xc6 ♙g7?! 30...♗e8 31.♗xd5+ ♙h7 32.♗c6 ♗c8 33.♗f6 h5!** után sötét sikeresen védi királyát, most viszont Maróczy nagymester előtt támadósanszok adódnak. **31.♗xd5 31.g4!** még nehézséget okozott volna sötétnek. **31...♗d8 32.♗f3 ♖a3 33.♙b5 ♗a5 34.♙c6 ♖a1 35.♖xa1 ♗xa1+ 36.♙h2 ♗a7 37.d5 ♗b8 38.♗d1 ♗d6 39.♗d4+ ♙h7 40.♙g1 ♖e4 41.♗a7+ ♖e7 42.♗b6 ♖e5 43.♗b7+ ♖e7 44.♗c8 ♙g7 45.♗a8** és döntetlen. 1/2

1932 tavaszán zárult a Magyar Sakkszövetség meghívásos mes-

terjelölti versenye, ahová eljutni is rang volt. A 18 fős körtornán Szíjjártó az utolsó előtti helyet osztotta 4,5 ponttal. Ennek okát Müller Hugó így fogalmazta meg a Sakkvilág beszámolójában: „Szíjjártó Sz. B. letörésének oka kétségtelenül elhelyezkedési nehézségeiben rejlik.” 1932 nyarán favoritként csak a 2. helyet „küzdötte ki magának” (7 partiból 5 ponttal) a déli országrész bajnokságán. Stílusát így mutatta be a Békésmegyei Közöny: „Szíjjártó nagyon nyugodt és szereti »kibrittolni« ellenfeleit; nagy versenyrutinja van és precíz, pontos játékával a legkisebb hibát is kihasználja.” Ő maga így nyilatkozott a sakkvilágnézetéről: „... a sakkozashoz elsősorban tudás, másodsorban jó ideg és harmadsorban egy kis szerencse szükséges.” Az újság szerint Szíjjártó „mutatta a legprecízebb játékvezetést a résztvevők közül; nagy versenyrutinnal játszott és csak betegsége hátráltatta abban, hogy a küzdelemben jobban belefeledlődjön.”

Játékereje nem hanyatlott, relatív sikertelenségét „külső okokra” vezették vissza...

(Érdekes Hír a Nemzeti Újságból 1932-ben: „A Magyar Sakkszövetség ez évben rendezi meg először az egyéni villámbajnokságot. Nem az igazságtalan öt perces játékidővel, hanem lépésenként 7 másodperces számolással.” És hogy kapcsolódik ez ide? Úgy, hogy ugyanebben az évben az Alföldi Újságban ügyes gyorsjártóknak írják le Benjámint: „Szíjjártó a Lágymányosi Sakkör rendezésében lebonyolításra kerülő gyorsbajnoki versenyen győzelmi reménnyel startol!”)

Ebben az esztendőben még ezeket írták róla: „László Géza közbenjárásának köszönheti Szíjjártó, hogy a szerény anyagiakkal rendelkező Sakk Club annak idején gyakran erejét jóval túlhaladó támogatásban részesítette őt, hogy a különböző főtornákon megjelenhessen. Szíjjártó azóta igazolta protektorát.”

„Szíjjártó a budapesti meghívásos versenyen betegsége miatt közepes eredménnyel szerepelt. Újpest elleni csapatmérkőzésen azonban Steiner mester ellen nagyszerű játékkal döntetlenül végzett.”

„Szíjjártó szabadsága elteltével Budapestre utazott, hogy ott hivatalát elfoglalja.”

1933-tól a szolnoki csapatban sakkozott és ott is élt (noha a szentesi református egyház parochiális körében presbiteri pótagnak választották meg). Erkölcsei megbecsülésben nem szenvedett hiányt, amit a helyi kiadású Nemzeti Jövőnk lap 1934. február 1-jei számának kishíre igazol: „A városbajnokság után sem hanyatlott a sakkélet. Ezt bizonyítja az a magas nívón álló teoretikus előadás, amelyet Szíjjártó Szabó Benjámin tart. Szíjjártó Szabót nem kell bemutatni a sakkozó közönségnek, hisz már évek óta a legjobb vidéki sakkozók közé tartozik. Előadásait minden hétfőn fél 9 órakor kezdi, nagy érdeklődés mellett.”

Szíjjártó szintén a megyeszékhelyen ért el egy másik nagy sikert, amikor 1934. április 21-én szimultánban legyőzte Emanuel Lasker ex-világbajnokot! Többek között a fenti újság is beszámolt az eseményről: „A késő éjszakába nyúlt mérkőzés során erős ellenfeleknek bizonyultak sakkozóink, négyen (Török Béla, Szíjjártó Szabó Benjámin, Nagypál László és Finna József) megadásra kényszerítették a mestert, heten pedig döntetlent értek el.”

FRANCIA VÉDELEM C01

Emanuel Lasker -

Szíjjártó Szabó Benjámin

Szolnok Szimultán 34 táblán, 1934

1.e4 e6 2.d4 d5 3.♙c3 ♙b4 4.exd5 exd5 5.♙d3 ♙e7 Kolisch Ignác és Noa József itt még 5...♙f6-ot húzott, Maróczy Géza pedig a partilépést és 5...♙c6-ot cserélgette. **6.♙ge2** Ma már **6.♗h5!?** a leggyakoribb, de az nem Lasker stílusa volt. **6...♙f5 7.0-0 0-0 8.♙g3 ♙xd3 9.♗xd3**

41.♗g4 ♖c2 42.f4 ♗xb2 43.f5=) 40.g5 a5 41.♖e2 ♗f4 42.♗d3 ♗xg5 43.♗xd4 ♗f4 44.♗d5 ♗f3 45.♗c6 ♗xf2 46.♗xb6 f5 47.♗xa5 f4 48.b4 f3 49.b5 ♖e3 50.b6 f2 51.b7 f1♖ 52.b8♖ ♗d4 elméleti remi, amit persze egy hosszú szimultán végefelé nehéz pontosan látni. **37...d4+ 38.♗d3 b5 39.b3 ♗d5 40.♖e2 ♗e4 41.f3+ ♗f4 42.♗f2 c4 43.a4 d3 44.cxd3 cxb3** és világos feladta. **0-1**

ANGOL MEGNYITÁS **A28**
Erich Eliskases -
Szíjjártó Szabó Benjámin
 Szolnok Szimultán 41 táblán, 1934

*Szolnokon nagyon komoly sakkélet
zajlott az 1930-as években, erről ez
a műves - 4. helyért(!) kiosztott - érem
is tanúskodik*

aggódnia, nyerni fog. **23.♟xd4 ♞xd4 24.♟e4 ♟a4** Látványos lépés, de semmit nem ér. **25.♞e2 g6 26.♟xb7 ♟b8 27.♟d5 ♟xb2 28.♞f3?** Hiba, 28.♞e7 után döntetlen lett volna a parti. **28...♞f2 29.♞h3+ ♟g7 30.♟g1 ♟xa2 30...c6! 31.♟f3 ♟xa2** hamarabb nyert volna a c4 gyalog gyengesége okán. **31.♞f3 ♞f2 31...♟e8 32.♞f1 ♟a1** megint csak jobb volt. **32.♞a3 ♟c2 33.♞e7 ♞f4?!** Az a-gyalogot a következő lépésekben is el lehetett indítani. **34.h3 ♞f1 35.♞xf1 ♞xf1+ 36.♟h2 ♞f4+ 37.♟h1 a5 38.♞a3 ♞d2?** Nem szerencsés, de érthető, hogy a legtávolabbi szabadgyalogot nem akarja elcserélni a c-re, mint például **38...♟e4 39.♟xe4 ♞xe4 40.♞xa5 ♞xc4** után, ami jó eséllyel nyerne. **39.♞e7?** 39.♞g3! és nem látni fekete nyeresét... **39...♞c1+ 40.♟h2 ♞f4+ 41.♟h1 a4 42.♞a3 ♟b3 43.♞b2+ f6 44.♞a3 ♞d6 45.♞b2 ♞b4 46.♞e2 a3 47.♞e8 ♞f8 48.♞d7+ ♟h6 49.♞xc7 a2 50.♞f4+ g5 51.♞c1 ♞e7 52.h4 ♞e5 53.hxg5+** Búcsúsakk. **53...fxg5** és világos feladta. Szíjjártó eredeti megjegyzéseinek felhasználásával. **0-1**

A Tisza-parti városban folytatódtek a párosmérkőzése is, pl. Czinóber László ellen 4:0-ra nyert, és Binder Raoult is legyőzte. Ekkor – minden bizonnyal Szentesen – Gallasz Bélát is 5:1-re, „pontelőnyös” párosmeccsen, amit csak találgatni tudunk, mit jelenthet. Ám már fontolgathatta, hogy újra szentesivé válik...

Szíjjártó magánéletéről is írt az Alföldi Ujság több ízben, megvilágítva gyakori helyváltoztatásait: „A délvidéki sakkbajnokságon, melyet ez évben Szegeden rendeznek meg, Szíjjártó, a szentesi mesterjelölt Szolnok színeiben indul. A Magyar Szövetség déli kerületének legújabb versenyszabályai ugyanis a nevezéseknél hathónapi egyhelybenlakás igazolását kívánják meg. Miután Szíjjártó szülővárosában, Szentesen nem tudott álláshoz jutni, Szolokra került és sakktudása

útján az ottani cukorgyárhoz, így Szentesnek le kell mondani róla és meg kell elégednie az 1930. és 1931. évi bajnokság koszorújával, mely Szentes és Szíjjártó nevét egybekapcsolja. Kívánjuk, hogy ezt a dicsőséget, örömet új egyesületének és atyai pártfogójának, Szövérfy József elnöknek a szegedi versenyen szerezzze meg.” (1934. július 15)

„Senki se lehet próféta a maga hazájában... Jól mondja a közmondás. Itt egy másik terület, másik tehetség. Itt van a sakkozás, Szentes és Szíjjártó Szabó Benjámín. Szentesen hatszáz ember sakkozik versenyszerűen. Az egész országban páratlan az az eredmény, amit Gallasz Béla („*hölgy és úri fodrász*” – J. L.) irányítása mellett a szentesi sakkélet elért. És itt van, egy esztendőben legfeljebb kétszer, de itt van Szíjjártó Szabó Benjámín, aki a maga egyéniségében megtestesíti az egész város sakkozóinak kitarását, tehetségét és elmélyülését. Tulajdonképpen régóta mester, mert mesterversenyen ötvenszázalékosnál jobb eredményt ért el. Nemzetközi sakkfenomenonok között. Harmadszor nyerte meg Délmagyarország sakkozó bajnokságát és szakemberek szerint Maróczy nyomdokain halad... Az ilyen szentesi embert itt kellene tartani. Hogy tanulhasson tovább és taníthassa a szentesi generációt. És hogy Szentes legyen a középpontja annak a dicsőségnek, amit a magyar névnek szerez. És nem is volna ennek semmi akadálya, csak egy kis állás, ami havonta 50-60 pengőt jövedelmez. De egy ilyen állást nem bírnak sikeríteni a város legtehetségesebb fiatalemberének. Most egyik szomszédos városban van. Ott felismerték ragyogó képességeit és állást adtak neki. És annak a városnak a sakkozói máris éreztetik eredményeiken Szíjjártó Szabó tanításának nyomait. Szerény ember. Maga se kíván többet, mint havonta 50-60 pengőt. Amiből egyszerűen megélne. Mert a sakkozó elmerül a gondolataiba és csak azt kívánja meg, hogy ne zavarják a figuráit, meg a

kockáit... És Szentes nem adott, de nem ad most sem ilyen kis állást országos nevű fiának... Két magyar tehetségről beszéltünk. Ábrahám és Szíjjártó Szabó. Az egyik befutott a révbe a világhír szárnyán. Népszerűség, jó muzsika, nagy vagyon a küszködés és a tehetség eredménye. Szíjjártó Sz. Benjámín, Délmagyarország háromszoros sakkozó bajnoka még csak a küszködésnél és az anyagi gondoknál tart...” (1934. szeptember 16.)

Még ennek az évnek a históriájához tartozik „A Csonkamagyarország” című Kiskunfélegyházán kiadott lap sűrű szóismétlő hírecskéje: „Szeptember 8-án Szíjjártó Szabó Benjámín városunkban szimultánt, utána oktatást és előadást tart a sakkozóknak a Korona-kávéházban. Kérjük a sakkozókat, hozzanak magukkal sakkot és sakktáblát.” A szakmai nyelvezet azonosságaira és különbözőségeire rávilágítandó – kivételesen – beidézzük a Félegyházi Hírlap felhívását ugyanerről: „Sakkozók figyelmébe. Szeptember 8-án, Kisasszony napján Szíjjártó Szabó Benjámín szolnoki sakkjátékos, délvidéki bajnok jövő számunkban megjelölendő időben a Korona kávéházban sakkszimultánt tart. A sakkozók minél nagyobb számú megjelenését kéri. Sakktáblát mindenki vigyen magával.” A három és fél órás szeánsz végeredménye így alakult: $+ 20 = 3 - 1$. (Szimultánokat rendszeresen vállalt Szíjjártó később is, akár 50 táblán, akár a távoli Mátészalkán.)

Szintén ugyanezen a napon érdekes cikk volt olvasható az Ujság sakksarkában. Eszerint a Debreceni Sakk-kör párosmérkőzést rendez játékosa, a 23 éves Barcza Gedeon és a 29 esztendőss Szíjjártó Szabó Benjámín között. A meccs feltehetően nem valósult meg, noha az esélyek – ekkor még – egyenlőek lettek volna. Ennél is elgondolkodtatóbb sorok kerültek be a Kecskeméti Közlöny 1934. szeptember 22-i számába. Hogy miért pont oda, azt csak találgatni tudjuk, de ebben nyilván sze-

repe volt a nagy tekintéllyel bíró, szociálisan érzékeny, későbbi polgármesternek, Tóth László lapkiadónak. Nos, a „Városi szemle” leghosszabb híre így szólt: „Szolnokon társadalmi akció indult Sziijártó Szabó Benjáminnak, Dél-magyarország sakkbajnokának elhelyezéseért, akiről kiderült, hogy szénlapátoló az egyik gyárban.”

1935 elején Sziijártó a Szolnoki Sakk-kör bajnoki címét nem tudta begyűjteni, mert 3,5:2,5-re veszített Török Béla (1908-1982) későbbi mester ellen. Ugyanennek az évnek a közepéről egy harcos, lokálpatrióta hír az Alföldi Ujságból: „Mint már megírtuk, a most folyó nemzeti mesterversenyen a déli kerületet a szegedi Soóky képviseli, most derült csak ki, hogy Szeged érdekében a jórészt szegediekből álló tanácsülés egy teljesen szabálytalan határozatával a bajnoki cím jogán illetékes szentesi származású Sziijártó helyett, a szegedi Soókyt nevezte a mesterversenyre és a szövetségi közös kasszából utalta ki részére a költségeket. Ez a tanácsi határozat a Szolnoki Sakkörnek – amelynek színeiben az 1934. évi bajnokságot nyerte Sziijártó – a szövetségből való kilépésre vezetett.” Majd „válaszul” erre: „Sziijártó ez évben újból valamely szentesi egyesület színeiben indul, a délvidéki bajnoki versenyen, hogy háromszoros bajnokságát megvédhesse.”

Nem így történt, a 4-6. helyen végzett, amit Gallasz Béla ekképp értékelt: „Sziijártó gyengén szerepelt. Nála a testi kondíció és a nyugodt, biztos kenyér tudata hiányzott. Ennyi előnyt nem adhat ellenfeleinek.” De azért három miniatűrjét közölte.

SZICÍLIAI VÉDELEM B40

Sziijártó Szabó Benjámin - Horváth Imre

Gyopárosfürdő, 1935

1.e4 e6 2.c4 c5 3.♘f3 ♘c6 4.d4 d5? Így el lehet kerülni az alapsziciliákat 4...cxd4-gyel – csak nem érdekes... **5.cxd5 exd5 6.exd5 ♗xd5 7.♘c3 ♗d8** Nem segít 7...♗e6+

sem, mert 8.♗e3 cxd4 9.♘xd4 ♘xd4 10.♗xd4 ♗d7 (10...♘f6 11.♘b5 ♗e7 12.0-0-0+-) 11.♗c4 ♗g4 12.0-0 ♗xd4 13.♗xd4 után sötét rengeteg problémával szembesül. **8.d5 ♘b8 9.♗b5+ ♗d7 10.0-0 ♗d6 11.♗e2+ ♘e7 12.♘e4 ♗b6**

13.♗e1! Más is nyert, de ez a legdemoralizálóbb. **13...♗xb5 13...♗f8 14.♘xd6 ♗xd6 15.♗f4** és vége. **14.♗xb5+ ♗xb5 15.♘xd6+ ♘d8 16.♘xb5 f6 17.d6 ♘d5 18.♗d1** és sötét feladta. **1-0**

ANGOL MEGNYITÁS A18

Sziijártó Szabó Benjámin - Mák Ernő

Gyopárosfürdő, 1935

1.c4 ♘f6 2.♘c3 e6 3.e4 d5 4.e5 ♘fd7 4...d4-re lásd a Sziijártó-Lénárd (1931) játszmát. **5.d4** A másik főváltozat 5.cxd5-tel jóval izgalmasabb. **5...dxc4 6.♗xc4 c5 7.♘f3 a6? 7...♘c6 8.d5 ♘dxe5!** háromesélyes állás. **8.d5 ♘b6** Ez a legkisebb rossz, de Sziijártó erre is belelendül. **9.♗g5! f6?** Azonnal veszít. 9...♗e7-re 10.♗xe7 ♗xe7 11.d6 ♗d8 12.♗d3 jönne nagy fehér nyomással. **10.exf6 gxf6**

11.♘e5! h5 11...fxg5 12.♗h5+ ♗e7 13.♗xg5+ ♗e8 14.♗h5+

♗e7 15.0-0-0 ♘xc4 16.♗f7+ ♘d6 17.♘xc4# 12.♗d3 fxe5 13.♗g6+ ♗e7 14.♗xg5+ ♗e8 15.♗g6+ ♗e7 16.♘e4 és sötét kapitulált. **1-0**

SZICÍLIAI VÉDELEM B44

Bakonyi Elek -

Sziijártó Szabó Benjámin

Gyopárosfürdő, 1935

1.e4 e6 2.c4 c5 3.♘f3 ♘c6 4.♘c3 ♘f6 5.d4 cxd4 6.♘xd4 ♗b4 Abban a korban nagyon kevés elődje volt ennek a lépésnek, igaz csupa jó sakkozó játszotta. **7.♘xc6 dxc6!?** Sziijártó szemmel láthatóan tart neves ellenfelétől, gyengébb sakkozó ellen biztos 7...bxc6-ot játszott volna. **8.♗d3?!** Bakonyi nem kedvelte a szintelen végjátékokat, és ezért nem cserél vezet.

8...e5! Alaplépés ma már, de akkor még nem volt az. **9.0-0 0-0 10.♗g5 ♗e7!?** Felesleges, 10...h6 szóra bírta volna a kötőfigurát. **11.♗c2 ♘g4 12.♗d2 ♗c5 13.h3 ♘f6 14.♗g5 ♗e6 15.♗h1 ♗e7** Nem találnak a felek egymáson fogást. **16.♗ad1 ♗c7 17.♗e2 g6 18.♗h6 ♗fd8 19.g4 ♘e8 20.f4 f6?!** Ütni kellett volna f4-re. **21.fxe5?!** 21.f5 legalább térelőnyt adott. **21...fxe5 22.♗f3 ♘g7 23.♗df1 ♗f8 24.♗e3 b6 25.a4 ♗xf3 26.♗xf3 ♗f8 27.♗xf8+ ♗xf8** és remis. **1/2**

1935 áprilisában aztán felcsaptak az indulatok. „A szolnoki sakkbajnok érdekes levele a Társadalmunkhoz” címmel terjedelmes cikk jelent meg Sziijártóról, aki egy korábbi írásra reagálva kért helyreigazítást a laptól, a Szolnoki Sakk-

kör ügyésze, dr. Kemény József levelének kíséretében:

„Nyilatkozat: A »TÁRSADALMUNK« tek. Szerkesztőségének BUDAPEST,

Igen tisztelt Szerkesztőség! A »Társadalmunk« b. lapjuk március 29-iki számában közölt »Napi egy húszért zsákot hord Középmagyarország sakkbajnoka« című cikkben foglalt adatok nem mindenben felelnek meg a valóságnak és teljesen tévesek a Szolnoki Cukorgyárat illetően tett megjegyzések. Ezért kérem a sajtótörvény alapján ezek helyesbítését közölni.

Elsősorban is nem 1 P 20 f.-ért, hanem 1 P 60 f.-ért dolgozom és hetenkint így 9 P-t keresek a betegsegélyző, illetve az OTI-járulékok levonása után.

A cikk befejező része: »Beszélgetés a bajnokkal« nem felel meg a valóságnak, ilyen kijelentéseket nem tettem, sőt kifejezetten is hangsúlyoztam az igen t. cikkírónak, hogy több mint kétévi teljes keresetnélküliség után, mely után mindenemet el kellett fillérekért adogatnom, hogy naponta legalább egyszer betevő falatom tegyen, nehéz helyzetemben jótétemény volt számomra, hogy a cukorgyárban napszámos munkához is jutottam. A napszámos munka mellett igazán megértő

szeretetet és jóindulatot kapok a gyár vezetőségétől és tisztviselőitől, valamint megkülönböztető elbánást és jó beosztást mint intelligens és művelt ember és a gyárba is mint sportembert vettek fel, aki az itteni sakkéletet előmozdítom. Azonkívül hálás köszönettel tartozom itt a vezető tisztviselő uraknak, – elsősorban és főként Bauer Dezső főintéző úrnak – a jóindulatú támogatásáért, amiben eddig is részesítettek azért, hogy felváltva ebédet adtak hetenként öt napon át, s így nagy segítség számomra, hogy csak 1 napi ebédre kell gondoskodnom kis keresetemből.

Így helyzetem, ha nem is rózsás, de a mai körülmények között tűrhető. Ha nem sok is, de a mindennapi kenyerem biztosítva van ez idő szerint. A cikk címe sem megfelelő, mert nem annyira Közép-, mint inkább Délmagyarország háromszoros bajnoka vagyok, és inkább ezen a néven ismernek a sakkvilágban is.

Fenti helyreigazító soraim szíves közlését kérve, vagyok Szolnok, 1935 március hó 29-én Kiváló tisztelettel Szíjjártó Szabó Benjámint s. k.”

Az ezen őszinte sorokra válaszul érkezett levél – talán senki nem gondolta – egy életre megváltoz-

tatta Szíjjártó életét (noha a nevét mindenhol hibásan írták, amit javítottunk):

„A »TÁRSADALMUNK« tek. Szerkesztőségénél

BUDAPEST,

Hivatkozással múlt hó 29-én megjelent lapjukra, tisztelettel kérem Önöket, hogy Szíjjártó Szabó Benjámint, Délmagyarország sakkbajnokának a címét velem sürgősen közölni szíveskedjenek. Miután módunkban állana őt elhelyezni.

A Várpalotai Jószerencsét Sakkör nevében

Várpalota, 1935 április 12-én.

Steiner Pál”

Mindezek hatására – alkalmasint ismerkedési céllal – ez évben Szíjjártó több szimultánt is tartott a Dunántúlon körút formájában...

Az 1930-as években hallatlan népszerűséggel bírt Szentesen, mai szóhasználatával élve: sztárolták. A heti rendszerességgel megjelenő Alföldi Ujság sakkrovatában sok tucatnyi (általában elemzett) partija és több száz sakkhír jelent meg róla. De az is gyakran megesett, hogy a rovatvezető „átadta a tollat” neki, és maga analizált – nemcsak saját – játszmákat. Ezekből nézzünk meg egy nagy csokorra való. A partik nem hibátlanok, amire magyarázat az is, hogy a helyi versenyeken előfordult, a játékosok éjfélkor még a táblánál ültek... (Igaz, azt is lehetett olvasni, hogy egyszer Szíjjártó 5 perc alatt nyert.) Emellett rendszeresen tartott szimultánokat és előadásokat, amivel népszerűsítette a sakkot, és a tekintélye helyi szinten tovább erősödött. Munkája eredményeként az alföldi kisvárosban tucatnyi csapattal bajnokságot is rendeztek a második világháború előtti években, és a Petőfi kávéházban szintén virágzott a sakkélet.

A Petőfi Szálloda kávéháza

Szíjjártó-Szabó Benjámín ismeretlen fiatalkori játszmái I. rész

FRANCIA VÉDELEM C00

Szíjjártó Szabó Benjámín -
Hering Zoltán

Budapest Csapatbajnokság, 1931

1.e4 e6 2.c4 d5 3.exd5 exd5
4.cxd5 ♖xd5 5.♗c3 ♖a5 6.♗c4
♗f6 7.♖b3!? Világos erőszakos
támadásba kezd a fejlődés helyett.
7...♖h5 8.♗ge2 ♗d6 9.♗d5?!
♗bd7 9...♗xd5 10.♗xd5 0-0
11.♗f3 ♖h4 és sötét jobban állna.
10.d4 0-0 11.♗ef4 ♗xf4 12.♗xf4
♖a5+ 13.♗d2 ♖b6 14.♗b4!? c5
15.dxc5 ♗xc5 16.♗xc5 ♖xc5
17.0-0 ♖g5!? A vezér ugrándo-
zása és mattképek megvalósítása
helyett a c8 futót több helyre ki
lehetett tenni, közel egyenlő érté-
keléssel. 18.g3 ♗g4?! 19.h4 ♖h6
20.♖fe1 g5? 20...♖f6 legalább
megerősítette volna az f7 gyalog
védelmét, de 21.♖ad1 után sem
könnyű sötéttel lépni.

21.♗g2 21.♗xf7+! ♖xf7 (21...♗h8
22.♗h5!+-) 22.♖e8+ ♗g7
23.♖c3+ ♗f6 24.♖xc8 ♖xc8
25.♗e6+! fonalasan nyert volna.
21...♖f6 22.♖e2 ♗e5 23.f4? A
vehemencia még mindig tart, he-
lyette 23.♗d5 nagy fölényt bizto-
sított volna. 23...♗xc4 24.♖xc4
♖b6+ 25.♗h2 ♗d7?! 25...gxh4
26.♗h4 ♗g4 és sötét esélyei job-
bak. 26.♖d5 gxf4? A tisztáldozat
semmilyen ellenjátékot nem ad,
s a folytatás érdektelenné válik...
27.♖xd7 fvg3+ 28.♗xg3 ♗h8
29.♗h2 ♖ad8 30.♖f5 ♖g8 31.♖f1
♖c7+ 32.♖f4 ♖c6 33.♖e5+ ♖g7
34.♖xf7 ♖dg8 35.♖xg7 ♖xg7
36.♖e8+ és sötét föladata. 1-0

VEZÉRCSEL D51

Szíjjártó Szabó Benjámín -
Steiner Bernát

Budapest Csapatbajnokság, 1931

1.c4 c6 2.♗c3 d5 3.cxd5 cxd5
4.d4 ♗f6 5.♗f3 e6 6.♗g5 ♗e7
7.e3 ♗bd7?! Milyen jövője lesz
itt a huszárnak? 8.♗d3 h6 9.♗f4
0-0 10.0-0 Szíjjártó stílusához
illett volna a 10.g4!?, amit a XXI.
században sűrűn alkalmaznak ilyen
pozíciókban, ha világos még nem
sáncolt el. 10...♗h5?! 11.♗e5
♗xe5 12.♗xe5!? A gyalogütés
sokkal kellemetlenebb a tábla szé-
lére keveredett huszár számára.
12...g6 12...♗f6 13.f4 ♗d7 lega-
lább nem gyengítette a királyállást.
13.♖g4! ♗g7 14.f4 ♗f5? 14...h5
után kellett volna ezt lépni.

15.♗xg6! fvg6 16.♖xg6+ ♗h8
17.♗xf5 ♖xf5 18.♖xh6+ ♗g8
19.♖f3 Világos 3 gyalogot ka-
pott a tisztért, kérdés, hogy a tá-
madás átüt-e? 19...♗f7 20.g4?
20.♖h7+ ♗e8 21.g4 ♖f7 22.♖h5
majd g5 után sötét sorsa elég sa-
nyarú. 20...♖f6 Kihagyja a mene-
külési esélyt: 20...♖g8 21.♖g3
♖f6 22.♖h5+ ♖g6 stb. 21.♖h5+
21.♖h7+ ♗e8 22.f5 rögtön szét-
zárta volna sötét védőállását.
21...♗g7 22.♖h3 ♖g8 23.♖e5
♗f8 24.g5 ♖f5 25.♖c7 ♖f7 Itt volt
az esély a kiszabadulásra 25...e5!
26.♗xd5 (26.dxe5 ♖xg5+ 27.fvg5
♗xh3+-) 26...♖xd5 27.♖h8+ ♗g7
28.♖e8 exf4 29.♖xe7+ ♗f8 után.
26.♖f1 ♖h7 27.♖ff3 ♖xh3 28.♖xh3
e5! 29.♖g3 exd4 30.exd4 ♖e6
31.♗f2 ♖b6? Hibás elgondolás,

mert a b2 gyalognak nincs jelentő-
sége. 31...♖f5 tartotta volna a fron-
tot. 32.♖e5 Nyert végjátékhoz veze-
tett 32.♖xe7+ ♗xe7 33.♗xd5+ ♗f7
34.♗xb6 axb6 35.♖a3 is. 32...♖e6
32...♖xb2+? 33.♗e2 után fel le-
het adni. 33.♗xd5 ♖xe5 34.dxe5
♗c5+ 34...♗f5 szívósabb. 35.♗f3
♗f5 36.g6 ♗g7 37.♖g5 ♖d8
38.♖xf5 ♖xd5 39.♖f6 ♖d2 40.f5!
Az összekötött gyalogok megold-
hatatlan feadat elé állítják a másod-
húzó. 40...♗d3+ 41.♗f4 ♖d4+
42.♗f3 ♖d3+ 43.♗g4 ♗h6 44.♖f7
♖d4+ 45.♗f3 ♖d3+ 46.♗e2 ♖e3+
47.♗d1 ♖xe5 48.♖h7+ ♗g5 49.g7
♖d5+ 50.♗c2 és sötét feladta. 1-0

BOGOINDIAI VÉDELEM E11

Gerstner Géza -

Szíjjártó Szabó Benjámín

Budapest Csapatbajnokság, 1931

1.d4 ♗f6 2.♗f3 e6 3.c4 ♗b4+
4.♗d2 ♖e7 5.♖c2?! Erőltén folyta-
tás, abban a korban is inkább 5.a3
vagy 5.g3 volt divatban. 5...0-0
6.e3 ♗xd2+ 7.♗bxd2 d6! Szíjjártó
tökéletesen tisztában volt a helyes
felépítéssel ebben a fiatal megnyi-
tásban is. Minden bizonnyal ismerte
dr. Vajda Árpád egy évvel korábban,
a hamburgi sakkolimpián játszott két
partiját. 8.♗d3 e5 9.d5?! Megköny-
nyíti sötét dolgát, sáncolni kellett
volna rövide. 9...a5! 10.♗f5?! Vilá-
gos ötletszerűen lépeget, miközben
sötét fejlődik. 10...♗a6 11.♗xc8
♖xc8 12.0-0 ♗c5 13.♗b3 ♗fe4
14.♗xc5 ♗xc5 15.♖fd1 g6 16.e4
♖f8! Sötét ráatalál a helyes irányra,
és türelmes játékkal magához ra-
gadja a kezdeményezést. 17.♗d2
f5 18.f3 ♖g5 19.♖e1 a4 20.♖ad1
fxe4 21.♗xe4 ♗xe4 22.♖xe4 ♖f4
23.♖e2 ♖af8 24.♗h1?

24...e4 Sötét eddig is jobban állt, most viszont a nyerés kézzel foghatóvá válik. **25.f1 ♖h5 26.g4 ♜e5!** 26...exf3 kevés lenne 27.fxf4 fxe2 28.fxf8+ ♔g7 29.f8f7+ ♔h6 30.f8e1 ♜e5 31.f2 ♖d4 32.fxe2 ♜xc4 33.b3 axb3 34.axb3 ♜xd5 35.f7 veszélyes ellenjáték miatt. **27.f2 exf3 28.fxe5 fxe2+ 29.f2g2 dxe5 30.fxf4 fxf4** Szíjjártóval e lépése előtt közölték, hogy csapata, melyben ez alkalommal részt vett, már 9 játszmát veszített. A kedvezőtlen hír után lehangoltan játszott, a teljesen nyerésre kihozott játszmát remissé rontotta... **31.b3 ♔f7 32.d6 cxd6 33.fxd6 ♖d4??** Hasonló hibát Szíjjártó évek óta nem követett el – állítja az Alföldi Ujság. Ellenben 33...a3! 34.f7d7+ ♔e6 35.fxb7 ♖d4 36.f7a7 ♖d2+ 37.fg3 ♖xa2 38.b4 ♖a1 39.b5 a2 40.fg2 ♔d6 41.b6 ♔c6 42.c5 ♔xc5 43.b7 ♖b1 simán nyert volna, igaz, ezt nem könnyű előre látni. **34.fxd4 exd4 35.f3 a3 36.f4 ♔e6 37.fxd4 g5 38.f5 ♔d7 38... h5** sem volt elég a nyeréshez: 39.f6b6 g4 40.c5 h4 41.fxb7 g3 42.hxg3 h3! 43.c6 h2 44.c7 h1 ♜+ 45.f8b8 ♖a1! 46.c8 ♜+ ♔e7 47.fxc5+ ♔e8! 48.fxa3 ♜e5+ és sötét három gyaloghátránnyal tartja az örökös sakkot. **39.f5d5 g4?** Az egyetlen döntetlen 39...b5! 40.cxb5 ♔c7 volt. **40.f5e5?** 40.b4 megakadályozta volna b5-öt. **40...b5! 41.cxb5 ♔c7 42.f5 ♔b6 43.fxg4 ♔xb5 44.f3 ♔b4 45.f2 ♔c3 46.f1 h5 47.h4 ♔b2 48.b4 ♔xa2 49.f2 ♔a1 50.b5 a2** és a játszma remis. **1/2**

SZICÍLIAI VÉDELEM B29
Szíjjártó Szabó Benjámín -
Müller Hugó
 Budapest, 1931

1.e4 c5 2.f3 ♘f6 3.♘c3 d5 4.exd5 ♘xd5 5.♙b5+ ♘c6 Nem jobb lépés, mint a Szíjjártó-Berger partiban látott 5...♘d7. **6.♘e5!?** Csak később jöttek rá a változat rajongói, hogy 6.0–0 megbízhatóbb lépés, de a fiatal Szíjjártó taktikus szemléletű volt.

6...♘xc3 7.bxc3?! 7.dxc3 ♜xd1+ 8.♔xd1 a6 9.♙xc6+ bxc6 10.♙e3 egyenlő pozíciót eredményezett, a játszmaütes viszont hátrányos fehérrel. **7...♖d5 8.♜e2?** 8.♘f3 még mentette volna a gyalogot, de világos inkább beáldozza. **8...♜xg2 9.♙xc6+ bxc6 10.♜f3 ♜xf3 11.♘xf3 g6!?** 11...c4 keletlenebb volt a következő lépésben is. **12.♙a3 ♙f5 13.♙xc5 ♙xc2 14.♘d4 ♙e4 15.f3 ♙d5 16.0–0 16.f2** praktikusabb. **16...e5 17.fxf8 ♔xf8 17...fxf8-ra** 18.f8e1 f6 19.f4 visszanyerné a gyalogot. **18.♘b3 ♔xb3?** Így világos aktivitáshoz jut, kompenzálva az anyagi hátrányát. **19.axb3 ♔g7 20.♖a6 ♔hd8! 21.♙xc6 ♙xd2 22.f2 ♙xf2?! Az** aktív bástyát a passzívert nem szabad lecserélni. **23.♔xf2 ♖b8?! 23... a5** után cserélni kellett volna az a-gyalogot a b-re. **24.b4 ♖b6 25.♖c7 a6 26.♔e3** Régi igazság: bástyavégjátékokban nem a gyalogok száma, hanem minősége számít. Világosnak van szabadgyalogja, sötétnek nincs. **26...♖d6 27.♔e4 ♔f6 28.♖c5 ♖e6 29.♔d5 ♔f5?** Ezután világos már nyerésre játszik, mert a tisztjei is jobbak. **30.♖c7 ♖f6 31.♖e7?! 31.c4** után lehetne feladni. **31...♔f4 32.♖xe5 ♔xf3 33.c4 ♖f4?! 34.♖e7 h5 35.c5?** Feltehetően időhiányos kockáztatás, különben 35.♖a7-et húz. **35...♖xb4 36.♖xf7+ ♔g2**

37.♖g7 Szíjjártó „szenzációs nyerőlépésnek” nevezi, de valójában csak döntetlenre jó. **37...♔xh2 38.♖xg6 h4 39.c6 ♖b5+ 40.♔d6 ♖b3?** Itt a vesztes oka, miközben 40...♖b8 41.c7 ♖h8 könnyű döntetlenhez vezetett, de 40...h3 41.c7

♖b6+ 42.♔c5 ♖xg6 43.c8 ♜ ♖g2 erődállás is az volt. **41.♔d7?** Ez nem jó, viszont 41.♖g4 ♔h3 (41...h3 42.c7 ♖c3 43.♖g5!+-) 42.c7 ♖b6+ 43.♔d7 ♖b7 44.♖g6 ♖a7 45.♔d8 ♖a8+ 46.c8 ♜+ ♖xc8+ 47.♔xc8 a partihoz hasonlóan – az a-gyalog megléte miatt – nyert volna. **41...♖d3+ 42.♔e7 h3?** Az utolsó hiba. 42...♖c3 43.♔d7 ♖d3+ 44.♖d6 ♖c3 45.c7 ♖xc7+ 46.♔xc7 ♔g2 volt a döntetlenhez vezető út. **43.c7 ♖c3 44.♔d7 ♖xc7+ 45.♔xc7 a5 46.♔d6 a4 47.♔e5 a3 48.♔f4 a2 49.♖a6 a1 ♜ 49...♔g1 50.♖xa2 h2 51.♔g3 h1 ♔+ 52.♔f3** ismert nyerőállás. **50.♖xa1 ♔g2 51.♖a2+ ♔g1 52.♔g3** és sötét föladta. **1–0**

ANGOL MEGNYITÁS A18
Szíjjártó Szabó Benjámín -
Lénárd László
 Hódmezővásárhely, 1931

1.c4 ♘f6 2.♘c3 e6 3.e4 Ezt a változatot akkor még nem ismerhették teoretikusan, később Mikenasz szovjet-litván nagymesterről nevezték el. **3...d5 4.e5 d4 5.exf6 dxc3 6.fxg7 cxd2+ 7.♙xd2 ♙xg7 8.♜h5!?** Szíjjártó kedvelt húzása, ami trükknek sem rossz. A legmegbízhatóbb folytatás 8.♜c2, ahogy Nimzovics is játszott Kosztics ellen ugyanezen évben, a változat törzsjátszmájában. **8...♖d4 8...♔xb2??-re 9.♜b5+** tisztet nyer. **9.♘f3** Továbbra is bátran folytatja, a gyalogvesztés nem érdekli. **9...♜e4+?! 9...♜xb2 10.♖d1 ♜c2 11.♜g5 10.♙e2 ♘c6** Gyanútlan lépés, amivel elnézi világos előnyös leegyszerűsítését. Ha látta volna, biztos 10...♜g6-ot húz.

11.♜xf7+! ♔xf7 12.♘g5+ ♔g6

13.♖xe4 ♗xb2 14.♖b1 ♖d4
15.♖b3 A másik bástya játékba hozatala is kellemetlen lett volna 15.h4-gyel. 15...♖e7 16.♖g3+ ♗f7 17.♗h5+ ♖g6 18.♖g5+ ♗e7 19.♖xh7?! Sánc után a sötét király a bástyák keresztútjába került volna, most viszont kap esélyeket a menekülésre. 19...♖xh7 19...♖h4! 20.♗g5+ ♗d6 bonyodalomkeltésre elég volt. 20.♗xg6 ♖g7 21.♗h6 ♖g8 22.h4 ♖d7 23.h5 ♖e8 24.♖h4 c5 25.♖hg4 a6 26.♗xe8 ♖gxe8 27.♗g7 b5 28.♗xd4 cxd4 29.♖xd4 b4 30.♖g7+ ♗f6 31.♖g6+ ♗e5 32.♖dg4 a5 33.♖g6g5+ ♗f6 34.♖b5 ♖eb8 35.♖g6+ ♗f7 36.♖gg5 a4 37.♗d2 b3 38.♗c3 bxa2 39.♗b2 ♖d8 40.♗xa2 a3 41.♖a5 és világos nyert. 1-0

FRANCIA VÉDELEM C00

Szíjjártó Szabó Benjámin - Szilágyi Endre

Hódmezővásárhely Dél-Magyarország bajnokság, 1931

1.e4 e6 2.c4 d5 3.exd5 exd5 4.cxd5 ♖xd5?! 5.♖c3 ♖d8 6.♗c4 ♖d6 7.♖b3 ♖e7+ 8.♖ge2 ♖f6 9.d4 h6 10.0-0 0-0 11.♖f4

11...c6? 11...♗h8 védte volna az egyszerű fenyegetést, a többi már csak a technikai rész. 12.♖g6 ♖c7 13.♖xf8 ♗xh2+ 14.♗h1 ♗xf8 15.♗xf7! ♖f4 16.♗e6 16.♗g6 rigorózusabb. 16...♗xc1 17.♖axc1 ♗xe6 18.♖xe6 ♖f4 19.♖c8+ ♗f7 20.♖ce1 ♖bd7 21.♖xa8 ♖h4+ 22.♗g1 ♗g6 22...♖g4 23.♖e8+ ♗f6 24.♖e6+ ♗g5 25.♖g6+ ♗f4 26.♖e4# 23.♖d8 ♖f4 24.♖e7 ♗h7 25.♖e3 ♖h4 26.♖e4 ♖g4 27.♖h3 és sötét feladta. 1-0

SZICÍLIAI VÉDELEM B44

Szíjjártó Szabó Benjámin - Heim Károly

Budapest, 1931

A sötét bábokkal nem más, mint az 1934-től idősebb Honfi Károly néven versenyző mesterjelölt – a későbbi nagymester édesapja – játszott. 1.e4 c5 2.♖f3 ♖c6 3.d4 cxd4 4.♖xd4 e6 5.c4 ♖f6 6.♖c3 ♖b4 7.♖xc6 ♗xc3+?! Nem indokolt a csere, 7...bxc6 8.♗d3 e5 annál inkább. A parti innen elődök nélkül folyik tovább. 8.bxc3 bxc6?! A másik ütés jobb, mert a huszár számára felszabadítja a d7 mezőt. 9.e5 ♖e4 10.♗d3! ♖xc3? Ránézésre is gyanús lépés, 10...d5 11.exd6 ♖xd6 legalább nem veszett anyagot. 11.♖d2!? 11.♖c2 ♖a5 12.0-0! ♖a4 13.♗d2 nyert volna azonnal, de ezt nem könnyű észrevenni a sok kínálkozó lépés között. 11...♖a4 12.♗a3 c5 13.0-0 ♖c7 14.♖fe1 Jobb 14.♖g5, hogy 14...0-0-ra 15.♖h4 g6 16.♖ae1 jöghessen. 14...♗b7 15.♖ab1 Fenyeget a minőségáldozat. 15...♗c6 16.♖g5 h6? Túlzott kockázatvállalás. 16...0-0 17.♖e3 h6 18.♖g4 f5 19.exf6 ♖xf6 után világos előnye csupán pozíciós jellegű. 17.♖xg7 0-0-0 18.♖xf7 ♖hg8 19.g3 ♖a5 20.♖e7 ♖df8 21.♖d6 ♖b6 22.♗xc5 ♖f3 23.♗e3 ♖xa2

24.♖xb6!? Nem feltétlenül szükséges ez a látványos partizárás. 24...♖fxg3+ Meggyorsítja a véget, de 24...axb6 25.♗xb6 ♗b7 26.♗e3 sem tartott volna sokáig. 25.hxg3 ♖xg3+ 26.♗h2 és sötét feladta. 1-0

SZICÍLIAI VÉDELEM B23

Konrád Alajos -

Szíjjártó Szabó Benjámin

Hódmezővásárhely Dél-Magyarország bajnokság, 1931

1.e4 c5 2.♖c3 e6 3.f4 d5 4.d3?! Indokolatlan passzivitás, helyesebb 4.♗b5+. 4...♖c6 5.♖f3 ♖f6 6.♗e2 d4 Számításba jött a taktikus 6...b5!? is. 7.♖b1 ♗e7 8.0-0 0-0 9.♖bd2!? 9.a4 majd ♖a3 is előfordult már. 9...♖g4!? 10.♖c4 f5 Nem sokat ad 10...b5 sem, 11.h3 bxc4 12.hxg4 c3 13.bxc3 dxc3 14.♖b1 után. 11.e5? Hiba lezárni a centrumot, mert így sötét játéka könnyebben bontakozik ki. 11...b5 12.♖a3 a6 13.h3 ♖h6 Nem vállalja a 13...♖e3 14.♗xe3 dxe3 15.♖c1 c4! 16.dxc4 (16.♖xe3 c3-+) 16...b4 17.♖b1 ♖b6 bonyodalma, pedig nagy kompenzációval rendelkezne. 14.♗h2?! Életképebb 14.c3 ♗b7 15.♖c2 stb. 14...♗h8!? 14...♖f7 15.c3 g5 gyorsabban nyitja a g-vonalat. 15.♖g1 ♗b7 16.g3 ♖f7 17.h4?! Ez nem lassítja, hanem gyorsítja a vonalnyitást. 17...h6 18.h5 ♖g8 19.♖e1 g5 20.hxg6 20.♖f3 g4 21.♖d2 ♖cxe5! 22.fxe5 ♖e8 „láthatatlanul” indítana matt-támadást. 20...♖xg6 21.♗h5 ♖g7 22.♖b1 ♗h4?! 23.♗h3? 23.♖f3 és lehet levegőt venni. 23...♗e7 23...♖cxe5! 24.fxe5 ♖g5+ 25.♗h2 ♖e4! 26.dxe4 ♗xg3+! tetszetősen szétverte volna a fehér királyállást. 24.♖d2 ♖b4!? 25.a3 ♖d5 26.♖df3 ♖g8 27.♖h4? 27.♗xf7 ♖xf7 28.♗g2-vel sem lehetett menekülni, mert 28...♖ag8 29.♗f2 ♖h5 30.♖e2 ♖xg3! 31.♖xg3 ♗h4 32.♖xh4 ♖xh4 33.♖f3 ♖e3 minimum vezért nyer. Legfőképp 27.♖e2-vel kellett volna próbálkozni. 27...♗xh4 28.♗xh4

28...♖g5! A már említett 28...♖xe5 29.fxe5 ♖g5! 30.♖f3 f4 31.♙xf4 (31.g4 ♖xh5+!-+) 31...♚f8 szintén szépen nyert. **29.♙f3** 29.fxg5 hxg5+ 30.♙h3 g4+ 31.♙h2 ♖h7 32.♙g2 ♖xh5+ 33.♙h4 ♖h7 után is áldozatul esik a világos király a partihoz hasonlóan. **29...♙e3 30.♙xe3 dxe3 31.♙e1 ♖d8! 32.fxg5 hxg5+ 33.♙h3 g4+ 34.♙h2 ♖h7 35.♙g2 ♖xh5+** és világos föladta 36.♙h4 ♖xh4+ 37.gxh4 ♖xh4# miatt. A népszerű „Tatát”, azaz Konrád Alajost (1884–1967) Benkő Pál szerint nehéz volt megverni, de ez most Szíjjártónak egységes játszmában sikerült. **0–1**

FRANCIA VÉDELEM C14

Szebasztián Béla -

Szíjjártó Szabó Benjámín

Hódmezővásárhely Dél-Magyarország bajnokság, 1931

1.e4 e6 2.d4 d5 3.♙c3 ♙f6 4.♙g5 ♙e7 5.e5 ♙fd7 6.♙xe7 ♖xe7 7.♖d2 0–0 8.♙b5?! 8.f4 nélkül ez a változat nem játszható eredményesen. **8...a6! 9.♙a3 9.♙xc7?** ♖a7 után a huszár fogoly lenne: 10.c4 dxc4 11.d5 ♖c5 12.d6 ♙xe5 stb. **9...c5 10.c3 f6 11.f4?** 11.exf6 után is sötét állna jobban, de a szöveglépés lényegében veszít. **11...fxe5** Még erősebb volt előbb d4-re ütni a centrum megnyitása érdekében. **12.dxe5**

12...♙xe5! Megjavít egy más lépéssorrenddel előállt klasszikus Maróczy-partit: 12...♙c6 13.♙f3 ♖d8 14.♙d3 b5 15.♙b1 b4 16.♙c2 bxc3 17.bxc3 ♙f8 18.0–0 a5 19.♙e3 ♙a6 20.♙d3 ♖c7 21.♙xa6 ♖xa6 22.♖ad1 ♖a7 23.♖f2 ♖b7 24.f5 d4 25.♙c4

exf5 26.♙d6 ♖bb8 27.cxd4 cxd4 28.♖c2 ♖d7 29.♙xf5 d3 30.♖c4+ ♖e6 31.♖xe6+ ♙xe6 32.♙d6 ♙xe5 33.♙xe5 ♖xd6 34.♖xd3 ♖xd3 35.♙xd3 1/2–1/2 Tarrasch-Maróczy (Monte Carlo, 1902). **13.0–0–0** Nem nehéz látni, hogy 13.fxe5 ♖h4+ 14.g3 ♖e4+ után vége a partinak. **13...♙ed7 14.♙f3 b5 15.♖e1 ♙f6 16.♙d3 b4!?** Sötét nem vacakol, fejlődés helyett nekirent ellenfelének. **17.♙b1 ♙c6 18.g3 bxc3 19.♙xc3 ♙b4 20.♙b1 d4 21.♙d1 ♙b7 22.♖hf1 ♖d6** 22...♙d5 jóval erőteljesebb lett volna. **23.♙g5** 23.a3-ra 23...♖ac8 a kisebb rossz, de világos halogatja elüzni a veszélyes b4 lovat. **23...♙d5 24.b3? h6 25.♙e4 ♙xe4 26.♙xe4 ♖ac8 27.♙b2 ♖b8 28.♙a1 c4!** Mesteri lépésnek titulálják, noha más is nyert. **29.♖xd4 cxb3 30.♖b2** Mentség másra sincs. **30...♙xe4 31.♖xe4 ♙c2+ 32.♙b1 bxa2+ 33.♙xc2 ♖xb2+ 34.♙xb2 ♖c6+ 35.♙d3 ♖b5+** és világos föladta. „Szíjjártó csinos revansot vett 1930–ért” – fűzte hozzá Gallasz Béla sakkrovatvezető az Alföldi Ujságban. **0–1**

KETTŐS HUSZÁRJÁTÉK C56

Szíjjártó Szabó Benjámín -

Torma Sámuel

Levelezési játszma, 1931

1.e4 e5 2.♙f3 ♙c6 3.♙c4 ♙f6 4.♙g5 d5 5.exd5 ♙xd5 6.d4 6.♙xf7-et már az 1600-as években is játszották, de a partilépés áldozat nélkül is nyer. **6...♙e6 6...♙xd4 7.c3 b5** nagyobb hullámokat tudott volna előidézni. **7.0–0 exd4?** A legrosszabb döntés, fejlődéssel még életben lehetett maradni. **8.♖e1 ♖d7**

9.♙xf7! ♙xf7 10.♖f3+ ♙g6? Mattba sétál, 10...♙g8 11.♖xe6 ♖d8 elhúzta volna néhány lépésig. **11.♖xe6+! ♖xe6 12.♙d3+** és sötét a matt láttán elküldte feladást jelző lapját.. Gallasz Béla kissé elfogult értékelése emígyen szólt: „Szíjjártó elméleti értékű játszmát nyert az országos híró debreceni levelezőjátéktól.” **1–0**

SZICÍLIAI VÉDELEM B45

Szíjjártó Szabó Benjámín -

Kovács György

Hódmezővásárhely Dél-Magyarország bajnokság, 1931

1.e4 c5 2.♙f3 e6 3.d4 cxd4 4.♙xd4 ♙c6 5.♙c3 ♙f6 6.♙db5 h6? 6...d6 7.♙f4 e5 8.♙g5 után előállt volna az akkor még Laszker-Pelikan változat, amit csak négy évtizeddel később neveztek el Szvesnyikov szovjet-lelt nagymesterről világszerte ismert módon. **7.♙f4** Számításba jött 7.e5! a6 (7...♙xe5 8.♙d6+ ♙xd6 9.♖xd6 ♙g6 10.♙b5 ♙d5 11.♖a3+) 8.♙d6+ ♙xd6 9.♖xd6 ♙g4 10.f4 is sötét nyomorgásával. **7...e5 8.♙e3 d6 9.♙d5! ♙xd5 10.exd5 ♙b8** A másik nagy elágazás (a ♙e3-h6 lépéspár nélküli állásokban is) 10...♙e7. **11.c4 ♙e7?! 11...a6** pontosabb. **12.♙d3 12.c5** sötét előző lépése miatt meghúzható lett volna. **12...a6 13.♙c3 0–0 14.0–0 f5 15.f4!** Nagyszerű sakk-érzék és döntés. Akkor még nem volt közismert stratégia lezárni a centrumot. **15...e4?!** Csábító, de rossz döntés, a szabadgyalog a középjátékban nem ad semmit, inkább rugalmasan kellett volna fejlődni, pl. 15...♙d7-tel. **16.♙c2 16.♙e2** mindkét szárnyai játékot támogatta volna. **16...♙f6** Emellett 16...a5 majd ♙a6 modernkori felépítés ajánlható. **17.♙a4** Világos tervszerűen halad előre, ezért nem választotta a gyors 17.c5-öt. **17...♙d7 18.g4?! b5!** Sötét ügyesen visszavág és az állás kieleződik. **19.♙c3 ♙xc3!?** Ez várható volt még, 19...♙b6 20.cxb5 ♙c4 taktikusabb volt. **20.bxc3**

♘f6 21.gxf5 ♙xf5 22.cxb5 axb5
23.♙d4 ♘xd5?! Kockázatos vál-
lálás, bár nem veszít. 24.♙b3 ♙e6

25.f5!? Előny semmire sincs, de lélektanilag ez a legmegfélemlítőbb húzás. 25...♙g5+ 26.♙h1 ♗xf5 27.♗g1 ♗h4 28.♗xg7+ ♙f8 29.♗g1 ♗h5 30.♙d1! ♗h4 31.♙g4 Kellemetlen beszúrás, mert csak egy mentség van rá, amit sötét nem talál meg. 31...♗g5? 31...e3! 32.♙xf5 ♙xf5 33.♗f1 ♗e4+ 34.♗g2 e2 35.♗xf5+ ♗xf5 36.♗xe2 ♗e8 után sötét mindent kivédett. 32.♗xg5 hxg5 33.♙xe6 ♙f4 34.♗g4 ♗h6 35.♗f5+ és sötét feladta. 1-0

NIMZOVICS VÉDELEM B00 Szíjjártó Szabó Benjámín - Gruber Sándor

Békéscsaba Délkerületi bajnok-
ság, 1932

1.d4 d6 2.e4 ♘c6 3.♙f3 Erősen szóba jön, de zárt álláshoz vezet 3.d5. 3...♙f6 4.♙c3 d5?! Nem szerencsés tempóvesztés. 4...e5 5.♙b5 átment volna a spanyol megnyitás Steinitz-változatába. 5.exd5 5.e5 azonos értékű, de megint csak zárt centrummal, amit Szíjjártó kerülne. 5...♙xd5 6.♙xd5 ♗xd5 7.♙e3?! Akkor miért nem 7.c4? 7...e6 7...g6 jobban néz ki. 8.♙e2 ♙e7 9.0-0 0-0 10.♙f4 ♗d8 11.c3 b6 12.♙e5?! Sötét térhátrányban rosszul áll, ilyenkor mellőzni kell a cseréket. 12...♙xe5 13.♙xe5 ♙b7 14.♙f3 c6? Az állás a francia védelem Rubinstein-változatára emlékeztet, ahol a világos mezejű futót örömmel cseréli sötét. Most is azt kellett volna. 15.♗a4 ♗d7 16.♗fe1 b5

17.♗c2 17.♗d1! akadályozta volna legjobban 17...c5-öt, mert 18.♙xb7 ♗xb7 19.♗g4 g6 20.h4-gyel veszélyes támadásba kezdhet. 17...c5 18.♙xb7 ♗xb7 19.♗e3 ♗ac8 20.♗h3 g6 21.dxc5 ♙xc5 22.♙f6 ♙e7 23.♙xe7 ♗xc5 24.♙d1 e5 25.♗hd3 ♙e6 26.♙d5 a6 27.♗b3 ♗c6 28.♗a3 ♗e8 29.♙d6 ♙xd6 30.♗xd6?! 30.♙xd6 ♗f5 31.h3 ♗c2 sem nyerhető, de legalább nem néz el gyalogot. 30...♗xa2 ... és később sötét nyert, jöllehet világos még nincs elveszve, a vezérszárnynon 2 gyalogja van 2 gyalog ellen. A nagytisztek jól állanak, így remis lehetőségek vannak. Világos a tragikus 30-ik lépése után a lehető legrosszabbakat lépte, és a játszma rövidesen sötét ölébe hullott – állapította meg Gallasz rovatvezető. 0-1

KIRÁLYCSEL C30 Szíjjártó Szabó Benjámín - Tóbiás György

Békéscsaba Délkerületi bajnok-
ság, 1932

1.e4 e5 2.♙c3 ♙f6 3.f4 d6 4.♙f3 ♙g4 5.♙c4 5.h3 ♙xf3 6.♗xf3 ♙c6 7.♙b5 a fővari. 5...♙e7?! 5...♙c6 a normális fejlődés. 6.fxe5 dxe5? Gyors vesztes, bár 6...♙xf3 7.♗xf3 dxe5 8.♙d5-tel is fehér áll jobban.

7.♙xf7+! ♙f8 8.♙b3 ♙c6 9.h3 ♙xf3 10.♗xf3 ♙d4 11.♗f2 11.♗g3 egyből is ment, mert 11...♙xe4?? nem jó 12.♙xe4 ♙h4 13.0-0+! miatt. 11...♙c5 12.♗g3 ♙xb3 13.axb3 ♗d4 Ízes alföldi megfogalmazással él Gallasz Béla: „Semmi célja nincs sötétnek, csak a bánatpénz megmen-
tése.” 14.♗a4 ♙b4? 15.♗f3 c6 16.♙e2!? 16.♙a2 c5 17.c3 nyerte volna a tisztet. 16...♗d6 17.c3 ♙c5 18.d4 ♙b6 18...exd4 19.cxd4 ♙b4+ 20.♙f2 figurafórhóhoz vezet. 19.0-0 ♙e8 20.♙e3 ♗f8 21.dxe5 ♙xe3+ 22.♗xe3 ♗xe5 23.♗xa7 ♗xa7 24.♗xa7 ♗xe4 25.♙b8+ ♙f7 26.♗xb7+ ♙g8 27.♙d4 Világos az utolsó pillanatban vette észre, hogy 27.♙g3??-ra 27...♗e3+ 28.♙h2 ♙g4+! 29.hxg4 ♗h6+ 30.♙g1 ♗e3+ örökös sakk lenne. 27...♗e3+ 28.♙h1 ♙d7 28...c5-re is 29.♗xg7+! érkezne. 29.♗xf8+ ♙xf8 30.♗xg7+! és erre az elegáns lépésre sötét feladta. 1-0

VEZÉRCSEL D56

Dr. Benedek Dezső -

Szíjjártó Szabó Benjámín

Debrecen Kelet-Dél kerületközi
verseny, 1932

A világos figurákat a nyíregyházi
neves ügyvéd és kiváló levelezési
játékos vezette.

1.d4 ♙f6 2.c4 e6 3.♙c3 d5
4.♙g5 ♙e7 5.e3 h6 6.♙h4 0-0
7.♙f3 c6 8.cxd5 exd5 9.♙d3
♙e4 Egyenrangú a klasszikus
9...♗e8 vagy 9...♙bd7 lépéssor-
rendekkel. 10.♙xe7 ♗xe7 11.♗c2
♙xc3 12.♗xc3 a5 Ma már tud-
juk, teljes értékű lépés, ami aka-
dályozza a kisebbségi gyalogro-
ham kibontakozását, ám Szíjjártó
„súlyos pozíció hibának” nevezte
korabeli elemzésében... 13.0-0
♙d7 14.♗ac1?! Hasonló pontat-
lanság, mint a Maróczy-Szíjjártó
partiban, amire az állás erősen
hasonlít. 14.a3 a4 15.♙c2 ♗e8
16.♗b4 eredeti pozíciót eredmé-
nyezett volna. 14...♙f6 15.♗c2
♗e8 16.♗fe1 ♙e4 17.♙e5 f6?!
17...♙d6 után sötét kockázat nél-
kül kivárhatta volna, hogy világos

mire játszik, ám Szíjjártó döntésre szeretné vinni a dolgot. **18.♘f3** Világos nem akar nyerni (ez látszik a későbbiekben is), különben a 18.♘g6 ♖f7 19.♘f4 g5 20.♘e2 provokatív folytatást választaná. **18...♙g4 19.♘d2 ♘xd2 20.♖xd2 ♖b4 21.♙c3! ♙e7 22.♙ec1**

22...g5?! Sötét ♙b1-♖d3 ellen készül fel - kissé önvészélyesen. **23.a3 ♖d6 24.♙c5 ♖d8 25.♖c2 ♙d7 26.♖b3?!** 26.b4-gyel azonnal meg kellett volna indulni. **26...♙e8 27.♖d1 ♙g7 28.♖f3 ♙g6 29.♙xg6 ♙xg6 30.b4 axb4 31.axb4 ♖b6?** Beleáll a b-vonalba. 31...♖d7 32.b5 ♙c8 után még tartja magát fekete. **32.b5 ♙a5 33.h4 33.♙b1! h5 (33...♖d8 34.h4 ♖e8 35.♖e2 ♙g7 36.bxc6 ♙xc5 37.cxb7!+-) 34.h4 g4 35.♖d1 cxb5 36.♖d3+ ♙g7 37.♖f5** megnyerhette volna a partit. **33...♙xb5 34.h5+ ♙f7 35.♖f5 ♙xc5 36.♖g6+ ♙e6 37.♙xc5 ♖b4?!** 37...♖d8 38.e4 dxe4 39.♖f5+ ♙f7 40.d5 ♙e5 bonyolalmait nem volt könnyű kiszámol-

ni, de nem látszik világos nyerése. **38.♙c1 ♖d2 39.♙a1 39.♙f1 ♖e2 40.♖xh6 ♖d3 41.♖f8 ♖h7 42.f4** reális esélyeket adott a győzelemre. **39...♖c3 40.♖g8+?! ♙d7 41.♙b1 b5 42.♖g6 ♙e6 43.♖g8+ ♙d7 44.♖g6 ♙e6 45.♖g8+ ♙d7 46.♖g6 ♙e6** és lépésismétléssel döntetlenre adatott. **1/2**

*Szíjjártó Hódmezővásárhelyen
is jelentős sikereket ért el
(Fotó: Fortepan)*

Koszti Gábor Máté, Könyvtáros, Nagymágocs

Dr. habil. Udvarvölgyi Zsolt András, PhD;

Történész, szociológus, főiskolai tanár.

Miskolci Egyetem BTK Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete

Koszti Gábor Máté - Dr. habil. Udvarvölgyi Zsolt András

A nagymágocsi szőlőtőkétől az oszmán hódoltságig -

Hasszán Károly élete és családjának eredete

Absztrakt

Írásunkban egy közkedvelt nagymágocsi kertész-szőlész, Hasszán Károly (1905-1964) életét és munkásságát vázoljuk fel, sajtóforrások és a helyiek emlékezete alapján, majd kitekintünk a családi név eredetére is, amely az oszmán-török hódoltság idejére vezethető vissza, és a mai Nagytétény (Budapest, XXII. kerület) településrészre lokalizálható.

Bevezetés

Hasszán Károly, vagy, ahogy Csongrád-Csanád vármegyei, Szenteshez közeli Nagymágocson szinte mindenki emlegette, „Hasszán bácsi” köztiszteletnek örvendő, nagytudású szakember, kertész-szőlész volt a nagyközségben. Bár 1964-ban elhunyt, a mágocsiak kollektív tudatában máig élénken él az emléke. Sok helyen még megvannak azok a szőlőtőkék is, amiket ő telepített, vagy oltott. Az egyik szerző nagyszülei, Udvarvölgyi Antal Sándor és Kiss Ilona Kossuth utcai házában is a nevéhez fűződik az évtizedekig bő és finom termést hozó csemegeszőlő-lugas telepítése a „gangon”. Azonban bennünket elsősorban a borászattal is foglalkozó mester családi neve érdekelt, török, bolgár vagy bosnyák eredetet feltételezve, és elsősorban ez irányban folytattunk kutatásokat, amelyek a török hódoltság korába nyúlnak vissza.

Egy nem szokványos életút nyomában

2025. augusztus 18-án az egyik szerző pár nagymágocsi Facebook csoportban bejegyzést tett közzé, melyben Hasszán Károly, azaz „Hasszán bácsi” felől érdeklődött. Várakozáson felüli volt a reakciók száma, sokan írtak, üzentek, ezért előljáróban külön meg szeretnénk köszönni Heredeáné Sprok Magdolna anyakönyvvezető, Kálmán Eszter, Balláné Ilona, Ábrahámné Juhász Mária képviselő asszony, Aracsi Edit, Erdei Franciska, Molnár Ákos, Tóth István, Nacsa Károly temetőgondnok segítségét, és előre is elnézést kérünk, ha valakit kifelejtettünk volna. A kapott információkból és a sajtóforrásokból, ha mozaikosan is ugyan, de kirakható az életút:

Hasszán Károly az anyakönyvi adatok alapján, 1905. augusztus 21-én, Diósdon született (Budapesthez, Érdhez közel), apja neve Hasszán István, anyja neve: Jankó Rozina volt. Sajnos egyelőre nem tudjuk, hogy miért és pontosan mikor került a Dél-Alföldre, feltételezzük, hogy a messze földön híres Károlyi grófi mintagazdaságban adódó kertészeti-szőlészeti lehetőségek, és a jobb anyagi megbecsülés vonzották ide, mint annyi szakembert abban az időben. 1939-ben már a Viharsarokban kötött házasságot a - többek által említett - Csiszár Katalinnal a Békés megyei Szentetornyán (jelenleg Orosháza része). Gyermeke, Hasszán Katalin (ő már egy sz-el írta a nevét) 1941-ben született, és sajnos már ő is elhunyt, Törökbálinton, 1999-ben. Unokája egy pár hónapja felkereste ősei földjét, és látogatást tett a nagymágocsi Felicián atya Helytörténeti Gyűjteményben is, azonban sajnos elérhetőséget nem hagyott a községben. Hasszán Károly és felesége a - szintén sokak által elmondott - Lajosszállás 1. tanyán laktak, a lapistói úton, a Károlyi-kastélyhoz közel, balra az első birtokon. A tanya jelenlegi tulajdonosának, Szabóné Sebestyén Krisztinának a bejegyzése szerint, a gazda által telepített szőlő még most is terem, bő 60 évvel a halála után, pedig évek óta nem metszette, gondozta senki. Hasszán Károly felesége tíz évvel volt idősebb a férjénél, és egyesek emlékei szerint a grófi kastélyban, szakácsként dolgozott aktív éveiben. Az is bizonyos, Hasszán Károly magyar állampolgár volt. Így tehát megdőlt azon kutatói feltételezésünk, amelyet a visszaemlékezők is osztottak, hogy Hasszán az első világháború után ragadhatott Magyarországon, és így került a községbe. Kezdetben úgy véltük, hogy vagy az oszmán-török, vagy a bolgár hadseregben szolgálhatott, és talán sebesültként, kórházi kezelésre, esetleg pihenésre hozták őt bajtársaival az Osztrák-Magyar Monarchia területére a szövetségeseink. De ez korántsem így történt.

Amin egy kissé meglepődtünk, hogy egy pár sajtóforrás megemlíti a nevét, 1950. július 30-án a Viharsarok megyei napilap mint a Sallai TSZ-be belépő lelkes újgazdát említi, akinek négy hold gyümölcsöse volt. A lelkesítő hangulatú, aggitáló, a korszak frazeológiáját

tükröző cikk szerint „a termelőcsoport eredményei meggyőző erővel bizonyították a termelőcsoport igazát. Ezután már csak a kulák acsarkodott. A nagymágocsi dolgozó parasztok pedig mindinkább érdeklődtek a termelőcsoport élete iránt. Hasszán Károly újjazda is mind többször elegyedett beszédbe a termelőcsoport tagjaival. – Igaz-e, hogy mindenki csak annyit kap, mint amennyit megérdemel? – kérdezte Hasszán Károly.” Majd a párttitkár hosszas agitációját követően Hasszán határozottan kijelentette: „Saját szemünkkel győződünk meg a ti gazdaságotokról, életetekről, amely könnyebb, mint a miénk.” Megjegyezzük, hogy utólag nehezen tudnánk rekonstruálni, hogy valóban elhangzottak-e ezek a szavak, és tényleg „önként és dalolva” léptek be a „Sallaiba” az újjazdák. Hasszánt követték mágocsi sorstársai, Magony György, Bimbó László és Bakos István is. És a megerősödő csoport, Hasszán plusz négy hold földterületével újabb gyümölcsösök telepítését tűzte ki célul, amely „fellendíti majd a TSZ jövedelmét”. A cikkíró a végső, lelkesítő summázatot is Hasszán „megfontolt szavaival” mondatta ki: „Én csak azt tudom mondani, hogy legokosabban most cselekedtem az életemben, amikor a termelőcsoportba jelentkeztem. S minden becsületes dolgozó paraszt előtt nyitva áll az út.”¹ Ismervén a magyar vidék ötvenes évekbeli tragédiáját, az erőltetett kollektivizálással, iparosítással, államosítással derékba tört életek millióit, aligha hihető, hogy ez volt a kertész-szőlész legbölcsebb döntése életében. Két évvel később, szintén a Viharsarokban már kritikával illették őt, a népnevelők munkájával kapcsolatban: „A népnevelők munkájában azonban sok még a javítani való. Vannak olyanok, mint Szarka Sándor, Szabó János, Mezei György, Miskei Mária, Hasszán Károly és még jónéhányan, akik ebben az évben jóformán feléje sem néztek a szövetkezetnek. Ezeket a tagokat a népnevelőknek kellene elsősorban meggyőzniük, de a türelmes rábeszélés helyett ők is szívesebben szidnak rajtuk egy sort. Pedig ezeknek a tagoknak egy része azért maradozott el a munkából, mert nem látják tisztán a szövetkezet perspektíváját és máshová mennek dolgozni. Mivel a tsz vezetősége, a népnevelők felénk sem néznek, úgy gondolják: nem hívtok, nem megyünk.”² Ismervén a kommunista hatalom elnyomó gépezetét, könnyen elképzelhető, hogy az ilyen renitens TSZ-tagokra a népnevelők után ráküldték az ÁVH-t is (a forgatókönyv jól ismert: megfélemlítés, hajnalban érkező fekete autó, „csengőfrász”, házkutatások, kínzás, gumibotozás, egyéb retorziók), azonban természetesen erről már nem cikkezett a pártállam sajtója. Sajnos nem tudjuk utólag rekonstruálni, hogy Hasszán meddig volt a TSZ-tagja, egy bizonyos, és ebben a visszaemlékezők is egyet értettek, szakmájának

¹ Sz. N.: „Most cselekedtem a legokosabban életemben.” Dolgozik a nagymágocsi „Sallai” tszcs új belépők csoportja. in: Viharsarok, 7. évf. 175. sz. 1950. július 30. 9. old.

² Nagy István: A pártszervezet nevelő munkája a nagymágocsi „Sallai Imre” termelőszövetkezetben. in: Viharsarok, 8. évf. 97. sz. 1952. április 26. 2. old.

avatott mestere volt, híres szőlész-borász, akit előszeretettel hívtak más kertészek is tanácsot kérni, a segítségét igénybe venni. A Borászati Lapok c. szaklap kétszer is megemlíti a nevét, mint olyan szőlősgazdát, aki egyesületi tagként részt vett a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének XXV. és XXVI. éves rendes közgyűlésén 1929. június 9-án, ill. 1930. május 25-én.³ A visszaemlékezők közül páran úgy írták nekünk, hogy a Károlyi grófok gazdaságában is borász-szőlész volt. Az utolsó két sajtóforrás egy szomorú eseményhez kötődik: 1963. augusztus 11-én még ő árulta a Lajosszállás 1. sz. alatt található cserepes tanyaépületet 800 négyszögöl szőlős, gyümölcsöskerttel⁴, majd 1964. július 13-án bekövetkezett elhunytja után, 1965. március 27-én már az özvegye, Hasszán Károlyné.⁵ Hasszán bácsi sírja sajnos már nincs meg a temetőben. Egy szakmáját szerető, köztiszteletnek örvendő, nagytudású kertész-szőlész volt, a nagymágocsiak máig őrzik emlékét.

A Hasszán család eredete

Bennünket azonban a vezetéknév eredete, a Hasszán család felmenői is érdekelték, amely muszlim eredetű, török vagy bosnyák gyökereket feltételezett. A faluban sokan úgy tudták, egy páran meg is írták nekem, hogy bolgár származású volt. Balláné Ilona úgy hallotta idősebb ismerősétől, hogy sváb lehetett, és ez volt a magyarázat a nem folyékony, gyengébb magyarnyelv-tudására. A kérdés bennünket sem hagyott nyugodni:

Mivel 1905-ben a Pest vármegyei Diósdon született, az egyik szerző írt a diósdai önkormányzat anyakönyvvezetőjének, akitől azokat az információkat kapta, hogy Hasszán Károly édesapja, Hasszán István, is Magyarországon, a községhez közeli Nagytétényben született, és római katolikus vallású volt. Tehát ő sem volt se bolgár, se török származású. Hasszán bácsi lánya, Katalin is Törökbálinton hunyt el, és a térségben a Facebookon az egyik szerző talált is pár Haszán vagy Hasszán családi nevű embert. Sajnos a kapcsolatfelvételi kezdeményezései nem jártak sikerrel. Azonban az Arcanum adatbázisban érdekes és releváns forrásokat találtunk: Visszarepülve mintegy 500 évet az időben, a török hódoltság korában Téténybe is elért a török uralom. Egy, a térséggel foglalkozó településtörténeti monográfia szerzője szerint „1592-ben Tétény négy vitéz timár (hűbértartós lovaskatona) lakta, Rizván, Csakir, Ibrahim, Hasszán Abdullah. A defterből megtudjuk, hogy Rizván, Csakir, Hasszán Abdullah meghalnak, nyilvánvalóan egy csatározásban – ebből az időből többről tudunk -, Ibrahimról viszont azt írja, fogságba jutott. (...) Egyébként az 1592-ben megölt Hasszán, aki a

³ Sz. N.: A Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének közgyűlése, ill. Egyesületi és szakosztályi hírek. in: Borászati Lapok, 61. évf., 24. sz. 1929. június 15. 1. old; 62. évf. 22. sz. 1930. május 31. 194. old.

⁴ Csongrád Megyei Hírlap, 8. évf., 187. sz. 1963. augusztus 11. 9. old.

⁵ Csongrád Megyei Hírlap, 10. évf., 63. sz. 1965. március 27. o. old.

Bagi György malmát használta a kastély közelében, a háremét, családját hátra hagyta. Hasszán nevű családtagokat végig ki tudunk mutatni, a környékre is került belőlük, ma is élnek.”⁶

A szerző megállapításait később cáfolta és árnyalta Thész Dóra közleménye, amely a Magyar Nyelvőrben jelent meg. Thész szerint „először is az 1592-ben megölt Hasszán nem azonos azzal a Hasszánnal, aki a Bagi György malmát használta, és a Hasszán névvel kapcsolatban tovább folytatott kutatást az anyakönyvekben, ugyanis ilyen családnévű lakosok ma is vannak Nagytétényben.” Továbbá megjegyezte, hogy „Tétény tehát négy timár-birtokos, Rizván, Csakir, Ibrahim és Hasszán Abdullah kezében volt. A hisza a timárból kiszakított, külön adományozott birtokrészt jelölte. A szandzsák-összeírás (defter) szerint ezeket a birtokrészeket új birtokosok nevére írták 1592. május 27-én és június 12-én. Mivel a birtokrészeket egyszerre írták át, feltételezhetjük, hogy a korábbi tulajdonosaikat, köztük Hasszán Abdullahot valamiféle hadakozás során megölték. (...) Tétény legkorábbi, 18. századi anyakönyveiben megtaláljuk a Hasszán nevet, már családnévként. Az első adat 1751-ből származik, és egy bizonyos »Andreas Hasán«-t említ, aki később többször is felbukkan, mint szülő és keresztszülő. A 18., 19. és 20. századi anyakönyvekben végig követhetjük a Hasszán családnévet (Hasan, Hászón, Hazán, Haszán, Haszszán, illetve Hasszán formában), amelynek viselői idővel igen szép számban fordultak elő Tétényben. Nem elképzelhetetlen tehát, hogy az 1592. évi defterben említett elhalt Hasszán Abdullah családja, gyermekei Tétényben maradtak, itt éltek továbbra is, a felszabadító háborúk után megkeresztelkedtek, és az ő leszármazottaikat találják meg az anyakönyvekben. Végül egy utolsó figyelemreméltó észrevétel a Hasszán névvel kapcsolatban. Tétény ma Nagytétény néven Budapest XXII. kerületének része, 1950-ig önálló község volt. Ha a 2000. évben kiadott budapesti telefonkönyvben utánanézzünk a fent említett családnévnek, láthatjuk, hogy a Hasszán családnévet viselő hét személy közül négy XXII. kerületi (Hasszán Györgyné, Hasszán Klára, Hasszán Tamásné, Hasszánné Szondi Ágnes), egy pedig az ezzel szomszédos XI. kerületi lakos (Hasszán Gyula). Mind a hét családnévhez magyar utónév kapcsolódik. Valószínűsíthetjük tehát, hogy Nagytétényben egy hódoltsági török személynév él tovább ilyen formában családnévként.”⁷ Továbbá minden bizonnyal ennek a családnak lehetett a sarja Hasszán bácsi édesapja, Hasszán István is, aki szintén Nagytétényben született. A

⁶ Geszti Eszter: A múlt tárgyi emlékei, települések, birtokviszonyok. in: Joó Ernő – Tóth Gábor – Tóth Sándor (szerk.): Tétény-Promontor. Budapest XXII. kerületének története. Budapest, Budapest Főváros XXII. Kerületi Tanács VB, 1970. 48-49. old.

⁷ Thész Dóra: Adatok egy hódoltsági török személynév tovább éléséhez Nagytétényben. in: Magyar Nyelv, 97. évf. 4. sz. 2001. 484-487. old.

Hasszánok (és minden névváltozatuk) időről időre felbukkantak a helyi sajtóban, településtörténeti kiadványokban. Még Keszthelyi Ferenc frissen kinevezett váci római katolikus püspök, korábbi nagytétényi plébános is megemlítette a családot egy vele készült interjúban: „Aztán jöttek ide, Téténybe svábok, magyarok, maradtak itt törökök, máig él itt egy Hasszán nevű család.”⁸

Érdekességgéppen megjegyezzük, hogy a Hasszánok nem egyedül maradtak hazánkban, még számos más török család leszármazottai éltek és élnek napjainkban a kistérségben. Egy 1962-es cikk szerint „a török megszállók közül sokan nem tértek vissza hazájukba, végleg itt telepedtek le. Erre utalnak azok a török származású családnevek, amelyek Érd-Ófalu plébániájának 1721-1849. évi anyakönyvében megtalálhatók: Hajduk, Csipara, Cavallár, Hoiza, Virik, Dizsmak, Csulik, Bedak, Szolisan, Kurán, Defent, Duzbaba, Kalaidzsia, Hasszán és így tovább. Ezek közül sok még ma is megtalálható.”⁹

A nagytétényi kastély leletei is azt igazolják, hogy a településen élt egy több ágra osztott Hasszán család az 1960-as években, akiknek régi falazatú házuk a kastély mellett volt található¹⁰. A nagytétényi kastély szomszédságában, attól észak-északnyugatra, a piac közelében volt a Hasszán-ház. Nagytétényen volt egy római tábor (egy római kori erőd) a kastély mellett, az úgynevezett római úton, annak köveiből épült. Boltozott pincék hálózatával függött össze a pincéjük. Jelenleg a nagytétényi kastélyban múzeum üzemel, ahogy a római tábor is emlékhelyként lelhető fel. A Hasszán-ház jelenleg Nagytétényben, vélhetően a Kiss János utca-Úttörök útja találkozásánál található. Fontos megjegyezni, hogy az utcaképek alapján a környéken több kőalapzatú házat is találunk ebben a városrészben. Az 1967-es monográfia szerint az akkor élők közül többen vallották török származásukat.

Összegzés

Hasszán Károly származása, eredete kapcsán eredeti feltételezéseink csak részben igazolódtak be. Bár a török felmenőkre való következtetésünk helyénvalónak bizonyult, az idődimenzió terén nagyot tévedtünk, 1918 helyett több mint 300 évvel korábban, a 16. század végétől kellett az oszmán-török, muszlim ősöket felleljük. Úgy véljük a mágocsiak méltán hajthatnak fejet egy távoli, keleti eredetű, Pest megyéből származó falubelijük emléke előtt.

⁸ Kipke Tamás: Krisztusban barátok. Keszthelyi Ferenc az új váci püspök. in: Új Ember, 48. évf., 8. sz. 1992.02.23. 1. old.

⁹ Sz. N.: Hamza bég szerája. in: Pest Megyei Hírlap, 6. évf., 253. sz. 1962. október 28. 6. old.

¹⁰ Weiner Mihályné szerk.: Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei 10. (Budapest, 1967) 48-59. old.

Summary

In our article, we outlined the life and work of a popular gardener and winegrower from Nagymágocs, Károly Hasszán (1905-1964), based on press sources and local memories, and then looked at the origin of the family name, which can be traced back to the Ottoman-Turkish occupation and the present-day Nagytétény district (Budapest, District XXII).

Felhasznált irodalom:

Csongrád Megyei Hírlap, 8. évf., 187. sz. 1963. augusztus 11. 9. old.

Csongrád Megyei Hírlap, 10. évf., 63. sz. 1965. március 27. o. old.

Geszti Eszter: A múlt tárgyi emlékei, települések, birtokviszonyok. in: Joó Ernő – Tóth Gábor – Tóth Sándor (szerk.): Tétény-Promontor. Budapest XXII. kerületének története. Budapest, Budapest Főváros XXII. Kerületi Tanács VB, 1970. 48-49. old.

Kipke Tamás: Krisztusban barátok. Keszthelyi Ferenc az új váci püspök. in: Új Ember, 48. évf., 8. sz. 1992. 02. 23. 1. old.

Nagy István: A pártszervezet nevelő munkája a nagymágocsi „Sallai Imre” termelőségvetkezetben. in: Viharsarok, 8. évf. 97. sz. 1952. április 26. 2. old.

Sz. N.: „Most cselekedtem a legokosabban életemben.” Dolgozik a nagymágocsi „Sallai” tszcs új belépők csoportja. in: Viharsarok, 7. évf. 175. sz. 1950. július 30. 9. old.

Sz. N.: A Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének közgyűlése, ill. Egyesületi és szakosztályi hírek. in: Borászati Lapok, 61. évf., 24. sz. 1929. június 15. 1. old; 62. évf. 22. sz. 1930. május 31. 194. old.

Sz. N.: Hamzsa bég szerája. in: Pest Megyei Hírlap, 6. évf., 253. sz. 1962. október 28. 6. old.

Thész Dóra: Adatok egy hódoltsági török személynév továbbéléséhez Nagytétényben. in: Magyar Nyelv, 97. évf. 4. sz. 2001. 484-487. old.

Weiner Mihályné szerk.: Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei 10. (Budapest, 1967) 48-59. old.

Szabó Erdélyi Gabriella, Restaurátor művész

Koszta József Múzeum, Szentes

Szabó Erdélyi Gabriella

Mostanáig, a nagyközönség számára ismeretlen

Koszta József-festmények restaurálása

Bevezető

Koszta József festményeit több múzeum is őrzi és kiállítja, mint a budapesti Magyar Nemzeti Galéria, a hódmezővásárhelyi Városi Galéria, A szegedi Móra Ferenc Múzeum, a debreceni Déry Múzeum, a marosvásárhelyi Képzőművészeti Múzeum és a szentesi Koszta József Múzeum. Sok festményről van tudomásunk, amelyeket magángyűjtők őriznek. Azonban akadnak olyan festményei, az Alföld nagy festőjének, amelyeket magánemberek, örökségként tartanak nagy becsben, szobáik falain, vagy olyanok is, amelyről a tulajdonosa nem is tudta, milyen értéket őriz. Az utóbbi tulajdonosok, amikor felfigyelnek, bizonyos kiállítások alkalmával, az eddig számukra, ismeretlen festő képeire, döbbennek rá, hogy a náluk, már régóta a falon lévő kép, akár egy híres festőtől származhat. Ekkor, egy olyan helyet keresnek, talán egy múzeumot, ahol szakértő szemek elé tárják, akiktől kiderítsék, eredeti, vagy sem, a náluk lévő festmény.

Két műalkotásról lesz szó, ebben az esetben, egy kisméretű Koszta József színvázlatról, az ablak mellett ülő nővel, és egy Koszta tájképről, amely egy női alakot jelenít meg, aki borjút itat a kukoricás melletti legelőn.

Koszta József színvázlata

Papp István és Kolozsvári Imre, ez év legelején, megkeresték, a Koszta József Múzeumot, egy kis Koszta képpel, amiről a tulajdonosa sem tudta bizonyosan, hogy eredeti, vagy sem.

Kolozsvári Imre tulajdonában van a festmény, amelyet a háza padlásán, műanyag zsákba csomagolva és átnedvesedve talált meg. A ház valamikor egy izraelita kerekedő tulajdona volt, és Imre, a berendezéssel együtt vásárolta meg, így a padláson maradt festményt, évekig fel sem fedezte. Miután megtalálta, kicsomagolta, és arra gondolt, hogy ez értékes lehet, majd barátja segítségével, elhozta hozzánk, a múzeumba. Elsősorban azért, hogy megtudja, eredeti Koszta mű lehet, vagy csak másolat, és azért is, hogy restauráltassa, majd további szándéka szerint, értékesíteni tudja.

A festmény közepéről, majdnem teljesen, de elég nagy felületen, lepergett a festékréteg, ahhoz, hogy élvezhetetlen és nehezen látható legyen az összkép. Gomba fertőzés károsította a vásznat, úgy az alapozást, mint a pigmentréteget is. A legaggasztóbb probléma a festékréteg folytonos, a legcsekélyebb mozgásra történő, lehullása volt.

Azonnali rögzítést igényelt. A leesett festéktöredékeket, mintavételi darabok formájában, további vizsgálatokhoz használtam.

Összehasonlító vizsgálatot végeztem a festményen, más Koszta művekkel összevetve, miszerint, és ezt a művészettörténész, Vojnich Zsófia, igazolásával, eredeti Koszta műnek feltételeztük. Erre a következtetésre annak alapján jutottunk, hogy a festéstechnikája, az ecsetkezelése, a színhasználata, valamint a kompozíciója is, Koszta kézjegyeit viseli magán, amelyet az összehasonlításakor, a vele nagyon hasonló festmény is igazolt, a *Gondokba merült* című, amelyet 1902-ben festett. Ez a festmény 1903-ban került bemutatásra az Országos Képzőművészeti Társulat tavaszi nemzetközi kiállításán, és a korabeli katalógusban is szerepelt a fényképe. Annak a meghitt sorozatnak lehetett a nyitó darabja, amelyben több nő és lány alakját megfestette Koszta, ablak előtt, ülve, vagy állva, elmerengve, egy lelkiállapotot, vagy hétköznapi mozzanatot megörökítve, sokszor feleségét, Annuskát, vagy Katókat, a kis árvalányt, mint modelleket, szerepeltetett. Egy forrásból, az ablak üvegén át, érkező fény világítja meg a nőalakot, amelyből, mint a vázlaton is, a fehér fejkendő és a fehér kötény redői villannak elő, a többi felületen mély barnákat, bordót, párizsi és ultramarin kékkeket használt a festő, és ezzel sötét háttérrel adott.

A restaurálási dokumentáció adatai:

Alkotó neve: Koszta József

Mű címe: Gondokba merülve, színvázlat

Leltári száma: nincs

Keletkezésének dátuma: 1902 körül

Méretei: 29,8 x 33,6 cm

Elhelyezése: Magántulajdonban

Keret: Fekete, lakkozott, betétes díszkeret, 17 x 61 x 65,5 cm

Restaurálás ideje: 2025. 01. 16. – 04. 10.

Restaurálás helye: Koszta József Múzeum, Szentés

Restaurátor: Szabó Erdélyi Gabriella, festő-restaurátor

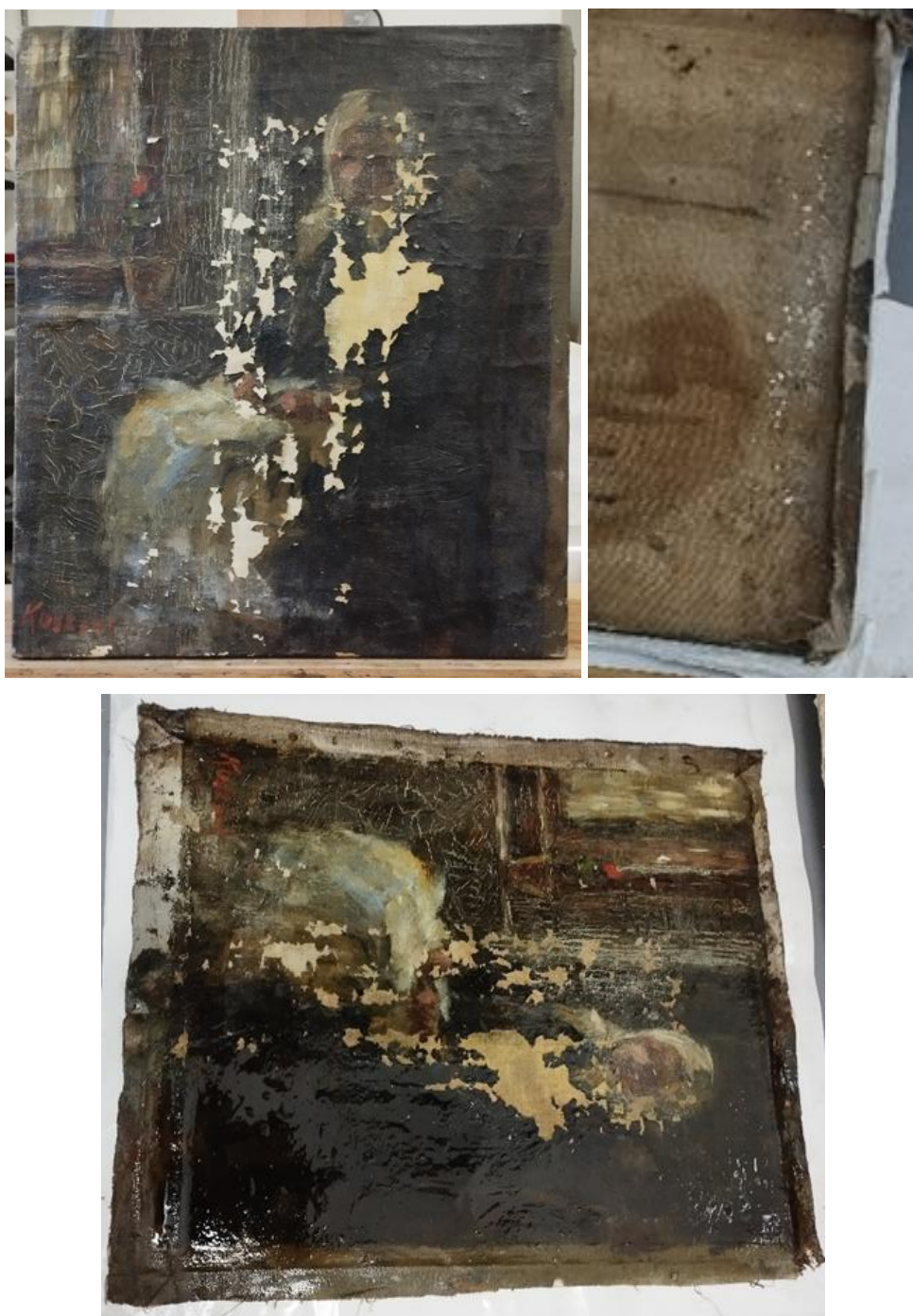
A festmény díszkeretben

Gondokba merült, 1902, olaj, vászon, 97 x 77 cm, Fehér Hajó Galéria 15 millió forintért elkelt festménye.

A Gondokba merülve c. nagy festmény vázlata lehetett a kilencszer kisebb kép, amely keletkezése egy időben, 1902-ben, vagy valamivel előtte történhetett.

Egy régebben festett tájkép vásznát fordíthatta el a festő, 90 fokban, és festette rá ezt a nőalakot, aki a félhomályban ül, egy ablak előtt, amely az egyetlen fényforrás, és mint a nagy képen, itt is egy cserepes muskátli piroslik az ablakpárkányon. A tájkép részleteit láthatjuk a festmény szélén, a jobb oldalon, a kép felőli oldalán. A vakkeretre feszített vászon húzószélein még a tájkép részletei is felfedezhetők, mint a baloldalon egy fa, amelyet a horizonton, távolról festett meg, vagy a felhők a világos kék égen.

Az oldalára fektetett festmény, amely lekerült a vakrámájáról, jobban megmutatja ennek az alsó tájképnek jelenlétét, a felső kép alatt. A két szélén elővillanó horizontt összeköthető egy képzeletbeli vonallal, de a festő a felső képen is egy választó vonalat festett meg erre a horizontra, amellyel a fény-árnyékot válassza szét a háttérben.

Átvételi állapot:

A díszkerete, fekete lakkozott, cseresznyefából készült, egyszerű, betétes keret, amellyel tekintélyt adtak a kisméretű festménynek.

A jellegzetes repedésháló, amely Koszta József festményeinek zömén megtalálható, arra a technikára utal, amelyet gyakran alkalmazott: sok lenolajt használva, időnként bitumen hozzákeverésével, főleg a sötét színekhez. A szétnyíló repedések utalnak ezeknek az anyagoknak a jelenlétére, amelyet a későbbi, mikroszkópos minta elemzés is alátámaszt.

A mintákról 200-szoros nagyításban végeztem rétegvizsgálatokat, hogy a rétegekben észlelhető pigmentek Koszta technikáját igazolják. A rétegekből a következő állapítható meg: alapozott vásznat használt, hiszen egy korábban festett tájképet sejthetünk alatta, majd gyors és lendületes ecsetvonásokkal, világos és sötét rétegeket festett egymásra. Vannak sötét rétegek az alsó, de a felső szinteken egyaránt, hiszen a festmény lényege a fény játékának bemutatása, amely egy forrásból, az ablakon át vetődik a női alakra, mint egy fénykontúr, amellyel kiemeli őt a sötét szoba háttéréből.

A minták keresztmetszetének 200-szoros nagyított fényképei:

1.

2.

3.

Okkerbarna és narancsos rózsaszín szemcsék a sötét rétegen, a kézről vett mintában (1-2.), valamint a sötét barna réteg és olajzöld réteg a fehér és a sötét barna között, amely az alatta lévő tájkép füves részéről, és a felette lévő kép sötét háttéréről vett mintából (3.) származik.

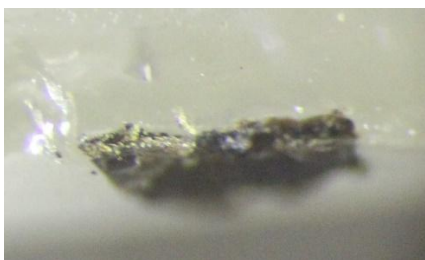

4.

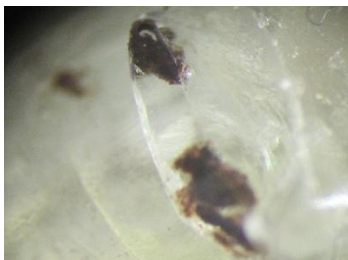
5.

6.

A fehér okkerrel keverve, a köténnyről vett minta (4.), a sötétbarna szétmállik, és a zöld tetején szétrepedezik, amelyek az árnyékos részéről vett minták (5-6.).

7.

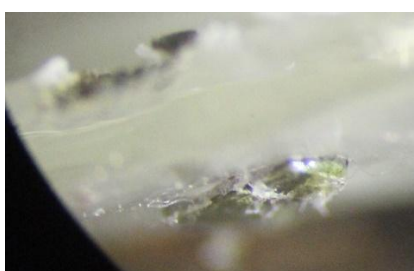

8.

9.

A világos és zöld pigment rétegek stabilak (3-4-7.), a sötét barnák nem tudnak önmagukban megállni, sem a beágyazást, sem a keresztül metszést nem bírták ki anélkül, hogy szét ne estek volna (5-8-9.).

10.

A fehér alapozó rétegen az olajzöld tartja meg a később ráfestett barna és azzal kevert kék, bordó, fekete rétegeket, amelyek jóval vékonyabb rétegben vannak a felszínen (3-7-10.).

Makro-fotók a festmény felszínéről, amelyek a festő ecsetkezelését igazolják, miszerint vastagon felvitt, sokszor keveretlen, pigment rétegeket festett egymás tetejére, és ezzel érte el a kívánt árnyalatokat. Az ecsetvonásai spontaneitása jól nyomon követhető, amikor egy-egy részletet ilyen nagyításban figyelhetünk meg. Használt egy sötétebb, vagy ellentétes színű alapszínt, majd erre tette fel a világos és élénk színű, pasztózus, azaz vastag állagú, olykor keveretlen pigmentet. Például, a bőr megjelenítésekor, zöldfölddel alapozta, majd rózsaszínű, és piros árnyalatú, vastagon felvitt festékréggel fejezte be a kezeket és az arcon a festést.

A szignó betűi 200-szoros nagyításban:

J

a

t

t

Z

S

o

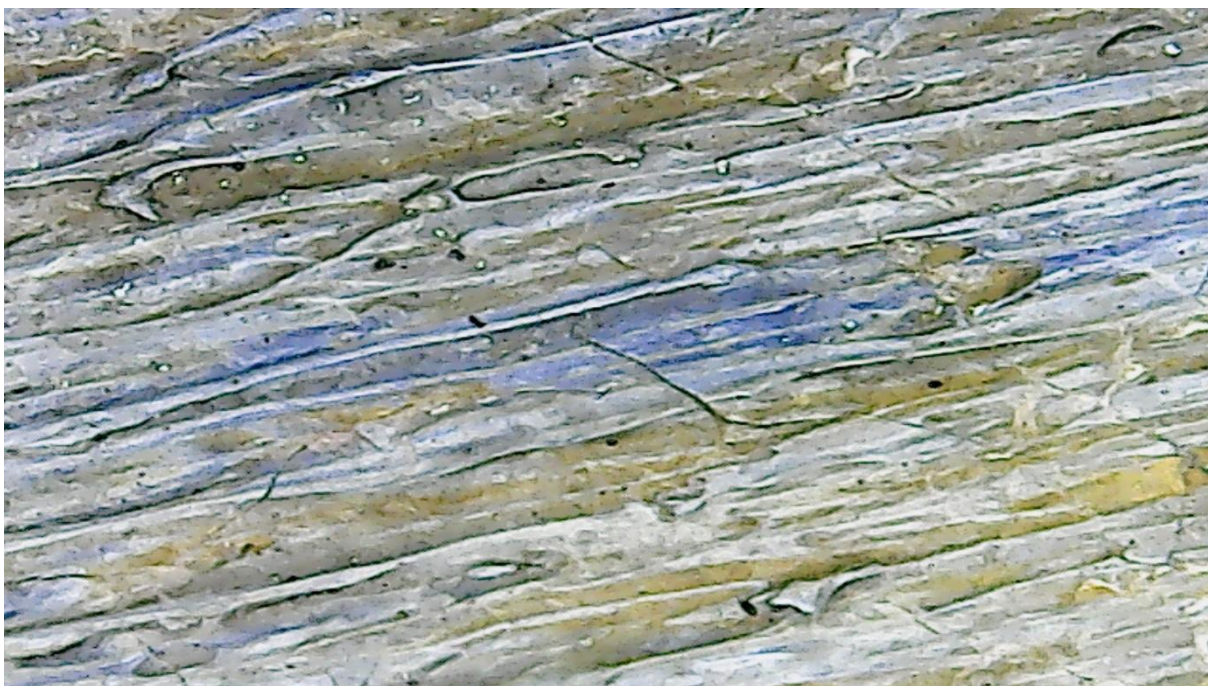
K

A kéz felszíne

Az arc felszíne

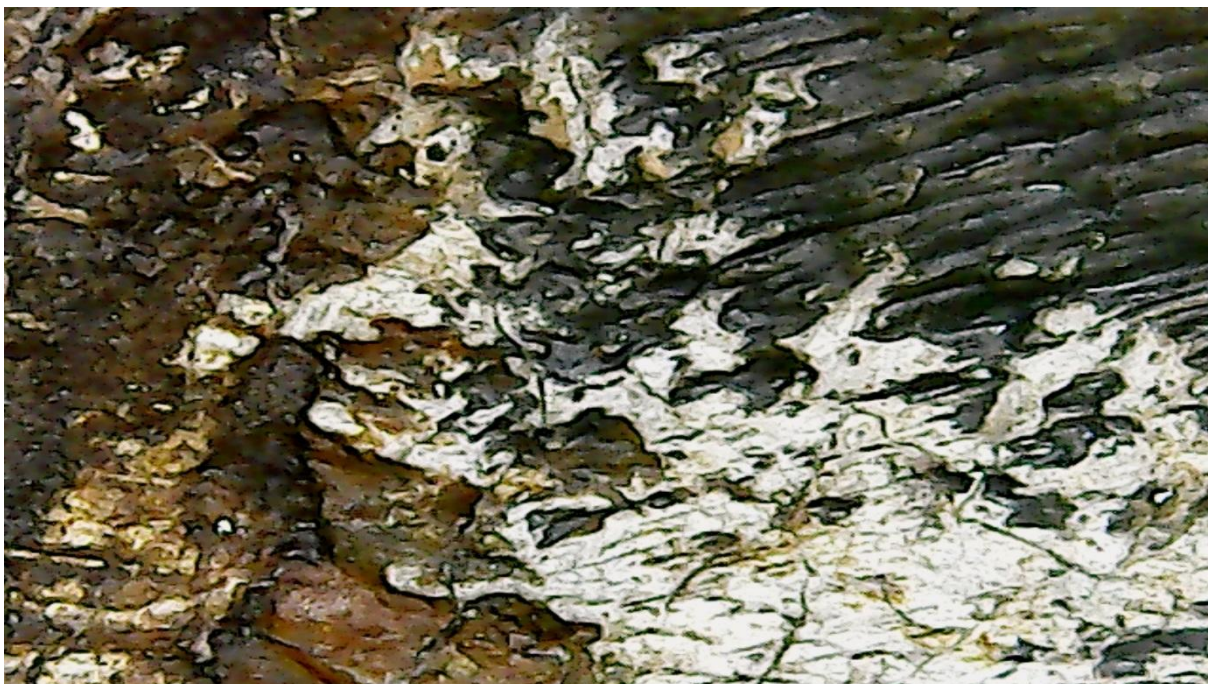
A kötény redőinek kék árnyéka

Az ablakpárkány árnyékába húzott zöld sáv

A kendő alatti homlok

A sötét háttér és a fényes rész határa, a kendő megkötőjének sarkán

Az alsó festmény, zöld és a felette lévő, barnás, fekete, határa

Az alsó festményt lazúros, vékonyabb rétegben festette, ezért elődomborodik a vászon szövött textúrája. Itt is az alsó réteg a zöld.

Az alsó és felső festékrétegek határa

A sötét háttér változatos színvilága, vörössel mélyítve.

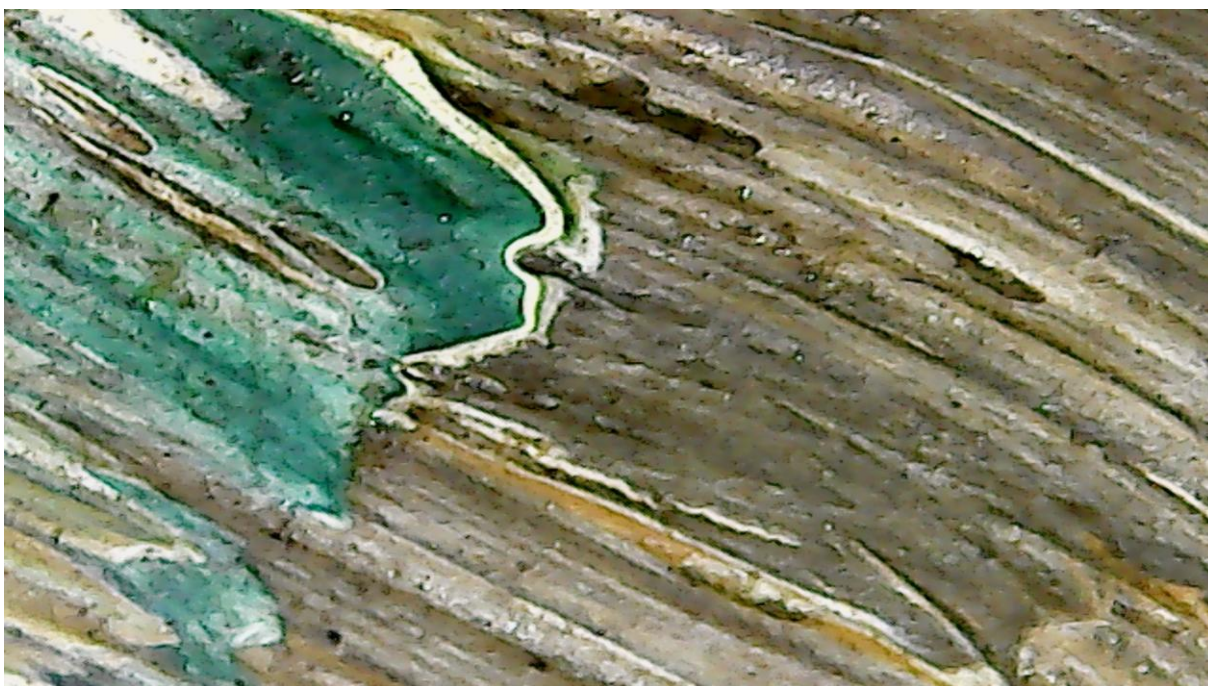
A sötét háttérben ultramarin kéket is használt a sötét árnyalat elmélyítésére.

A vörös és a kék az aszfalt barnában, köztük a mélyen szétnyíló repedések, amelyek sok Koszta festményen megtalálhatók.

Mély repedések, amelyek a lenolaj öregedésének következményei.

Az ablak üvegén át bevillanó zöld levél, a kinti háttér előtti fákról, amely csak foltként látható, és amelyen az is jól látszik, hogy nincs a fehérrel teljesen elkeverve, hanem csak egy gyors mozdulattal odavetve.

Piros muskátli szirma egy zöld csészelevélkével, az ablak párkányán.

Okker az aszfalt barna tetején, a kötényen.

A kendő árnyéka.

Okker a barna tetején, a kötény fény-árnyék határán.

Az ultraibolya fényt kibocsájtó fényrudak, fekete fénycsövek, világítják meg a festményt, miközben minden más fényforrást kizárunk, besötétítjük a szobát. Ekkor el kell telnie néhány percnak, hogy a festmény felülete reagálni kezdjen az ultraibolya fényre, és a felületéről lumineszkálja, a kamerába és a mi szemünkbe, a visszavert színeket. Ebből a visszaverődésből állapíthatjuk meg a felület tulajdonságait, amelyek információkat adnak nekünk arról, történt, vagy sem, utólagos beavatkozás a festményen, mint az átfestés, de azt is elmondja, hogy milyen mértékben lakkozták a felületet, és milyen módon.

Ultraibolya fényben készült felvételen azt láthatjuk, amit a felületről visszavert színárnyalatokban látszó különbségeket rögzít a fényképező gép kamerája, vagyis, hogy a festményen nincs utólagos átfestés, vagy javítás, mivel azok kiemelten sötétebb, fekete foltként jelentkeznének, itt viszont azt látjuk, hogy egyöntetűen kék a felület, vagyis lakkozás nélküli, eredeti a réteg. Ha lakkozott lenne a festmény, akkor sárgászölden lumineszkálna, a lakkozások ecsetnyomai is kivehetők lennének, amit nem látunk. Ami sötétebb folt a kép jobb alsó negyedében, az a rossz tárolásból adódó vizesedés nyoma. A világos barnás narancs árnyalatú felületek, a lepergett festékréteg alól kilátszó alapozóréteget jelentik, amely gomba fertőzött volt. A szignó is kicsit sötétebben látszik, a bal alsó sarokban, amelyet cinóber pirossal festett a festő, és a sötét árnyalata a benne lévő fém, a higany, jelenlétére utal. A

fehérrel kevert színekben nem lehet ólom, mivel azt, sötétebb foltként láthatnánk. Ebből azt vonhatjuk le, hogy a festő cinkfehéret használt, aminek használata abban az időben elterjedté vált, az ólomfehéret kiszorítva. Olcsóbb volt, mint az ólom fehér, és nem volt mérgező. A 20. század elején, még nem ismerték a Titánfehér nevű pigmentet, az pedig fehérén világítana, túlharsogva minden színt.

Tisztítás

A vakramáról levett festmény vászna olyan mértékben volt szennyezett, ahogyan a vakráma vászon felőli oldala is, amely arra utal, hogy évtizedekig nem mozdította senki. A felgyülemlett por és törmelék, a rossz helyen, padláson, nedves környezetben való tárolás eredménye, valamint a vászon hátoldalán talált por és a gombafertőzés nyomai, úgyszintén, a magas páratartalom miatt voltak jelen, és évtizedek óta rakódtak fel. Fertőtlenítés után, spakli és szike segítségével lehetett eltávolítani a szennyeződést, mivel a nedvesség tartalom összetapasztotta és a vászonhoz ragasztotta a porréteget.

A vakrámáról levett vászon nagyon szennyezett volt, főleg az alsó részén.

Fertőtlenítés

A vásznat és a keretet is Ajatin Plus fertőtlenítő folyadékkal kezeltem.

A vászon festékrétegét, cellulóz rétegek metil-cellulózzal történő felragasztásával védtem le, hogy megóvjam a további festékréteg lepergésektől. A metil-cellulóz közé is kevertem fertőtlenítő folyadékot, hogy a festékréteg és az alatta lévő alapozó réteg is kezelve legyen a gomba fertőzés ellen.

A tisztítás fertőtlenítéssel kezdődött, amikor a festmény felületén és hátoldalán megtelepedett penész réteget távolítottam el. Ajatin plus nevű fertőtlenítő szert használtam, amelyet a metil cellulózhoz keverve, felvittem a felületre, és a cellulóz lapok rétegeit ráragasztva, egyben, levédtem vele a festmény felületét is. Felületi tisztításról ekkor még nem lehetett szó, mivel a festékréteget előbb, szükséges volt rögzíteni, ahhoz, hogy az stabilan kiállhassa a további beavatkozásokat, és a festékrétegből több ne vesszen kárba. A vakráma is fertőtlenítővel kezelt.

Konzerválás: Beva 371 lakkbenzines oldatával átitattam a festmény hátoldalát, amíg védve volt a felszíne, a pergő festékréteg miatt, majd, miután a vászonba belekötött a konzerváló anyag, eltávolítottam a védő, cellulóz réteget, és átitattam a festmény kép felőli oldalát is.

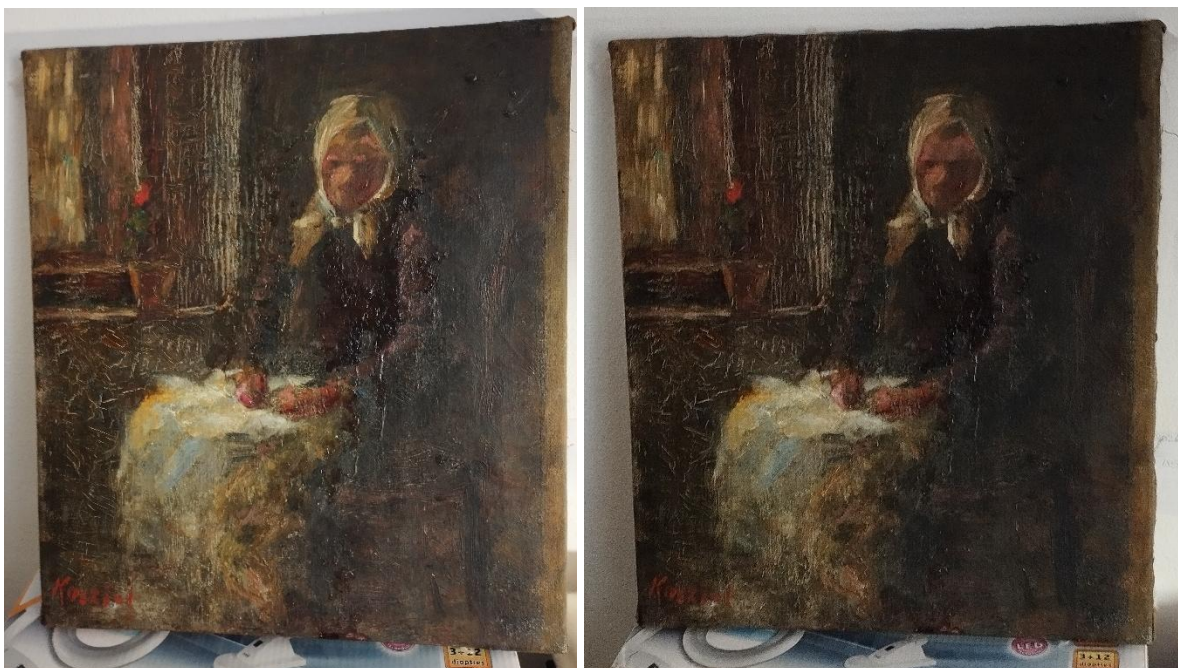

Tisztítás: Alkonek denaturáltszesz, zsíralkohol-szulfát hab formában és lakkbenzin segítségével tisztult a festmény.

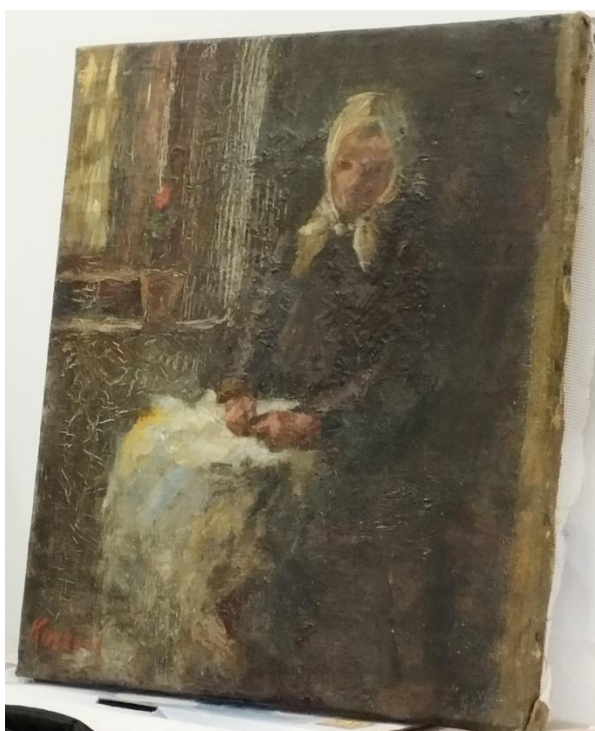
Tömítés: Gesso-alapozó masszát használtam a hiányok kitömítéséhez, amelyet száradásuk után visszacsiszoltam.

Retusálás: Művész olajfesték és Dammár-lakk keverékével, lazúros retusokat alkalmaztam, beilleszkedő retusálási technikával.

Retusálás közben

Retusált kép

Kész állapot:

Restaurálás előtti és utáni állapot:

Előtt

Után

Kosztá József festménye

Leány tehénnel, vagy Borjú itatás

A rétegelt kartonra festett olajfestményt, Koszta József, 1925 és 1935 között festhette, amely stílusában átmenetet képez, a Nagybányán kialakult, szolnoki és a szentesi, az 1935 előtti, festésmódja között. Ellenfényben láthatjuk a kétalakos kompozíciót, amelyben az árnyékok játszanak túlnyomó szerepet, amíg a fény kevés helyen csillan meg, de annál nagyobb intenzitással, valóságos fénykontúrt varázsolt a borjú hátára és lapockájára, akárcsak a női alak fejére, szoknyájára és vállára. A háttér több sávra oszlik, mint a kukoricás, a tarló és a legelő, amelyek sötét és középtónusú sávként jelennek meg, és így kiemelik az alakokat, amíg az égbolt sávja, ragyogóan világos kontrasztként, a benne felfedezhető világoskékek kavalkádjában, és a rajta úszó fénnel átvilágított felhőkkel, a napfényt sugározza, amely az alakokról verődik vissza.

A festmény magántulajdonban volt, és mindmáig a család tulajdona, ugyanis, a negyvenes években vásárolta meg Dr Némedy Gyula ügyvéd úr, Koszta Józseftől. Az ügyvéd úr, aki a Csongrád-Csanád Egyházmegye püspökségének jogtanácsosa volt, és támogatta a fiatal művészeket, többek között Reighel Juditot, aki ennek köszönve, kijutott Franciaországba tanulmányai folytatása céljából, majd ott le is telepedett, de több más festő képeit vásárolta és gyűjtötte. A Némedy-Kovács család megőrzött egy portrét, amelyet Reighel Judit rajzolt az ügyvéd úrról, graffit ceruzával. A művésznő tiszteletből felvette a Némedy nevet.

A Koszta festményt, Kovács Krisztián, az unoka, születésnapjára kapta édesanyjától, Némedy Kovács Annamáriától. Az ő jóvoltából került Szentesre, a Koszta József Múzeumba, restaurálás céljából. Letétbe helyezte a múzeumba, és az állandó kiállításon szerepel. Korábban már restaurálták Szegeden, de közönség kiállításon először láthatja ezt a festményt. Eredetiségét, mint több más festményét, a családi gyűjteményből, Supka Magdolna, művészettörténész, igazolta.

Koszta József:

Leány tehénnel - Borjúítatás

Restaurálási dokumentáció

Alkotó: Koszta József

Mű címe: Asszony tehénnel - Borjúítatás

Elhelyezése: Magántulajdonban

Keletkezésének dátuma: 1925 és 1935 között

Méretei: 73 x 58,5 cm

Restaurátor. Szabó Erdélyi Gabriella

Restaurálás ideje: 2024. 07. 25-től 2024. 09. 05-ig

Restaurálás helye. Koszta József Múzeum, Szentes, Megyeháza, restaurátor műhely

Keret: Antik aranyozott, díszkeret, virágfűzér díszekkel, jó állapotban

Mérete: 96,5 x 80,5 cm, 12 cm vastag

Átvételi állapot

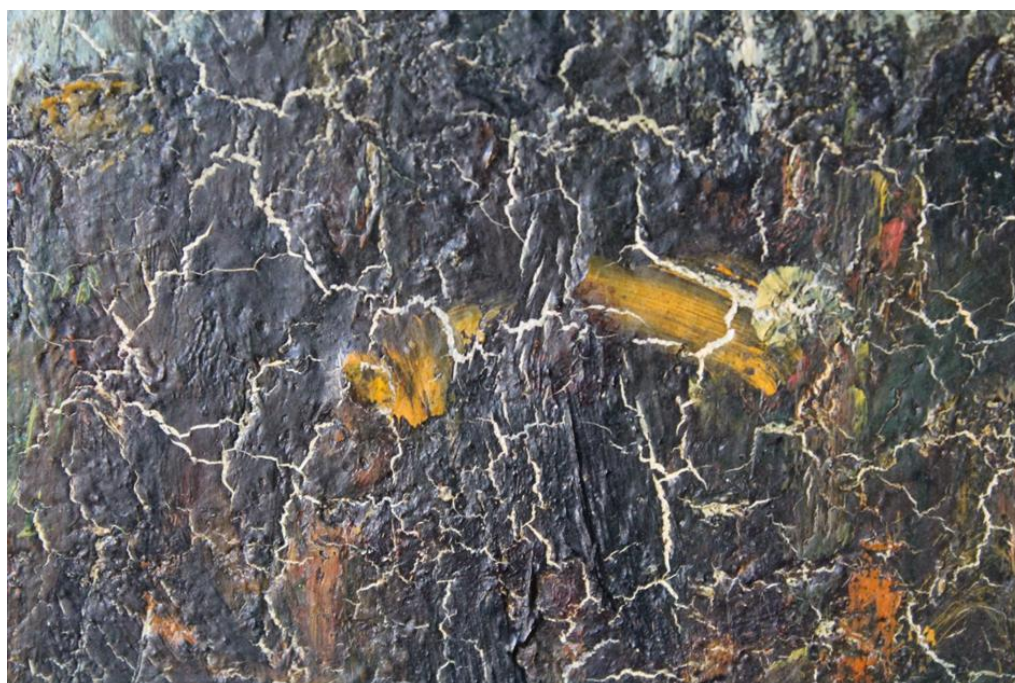
Egykori javítások nyomai

A szignó

A szignó közelebbről

Jellegzetes repedésháló, a túlzott lenolaj használat miatt

Jellegzetes repedésháló, a sötétebb felületeken, amelyeken Koszta szerette az aszfalt barnát használni, mint tudjuk, bitumen tartalmú, és ha még sok lenolajjal vegyítik is, fokozottabban szétesészik, nagy repedéseket okozva.

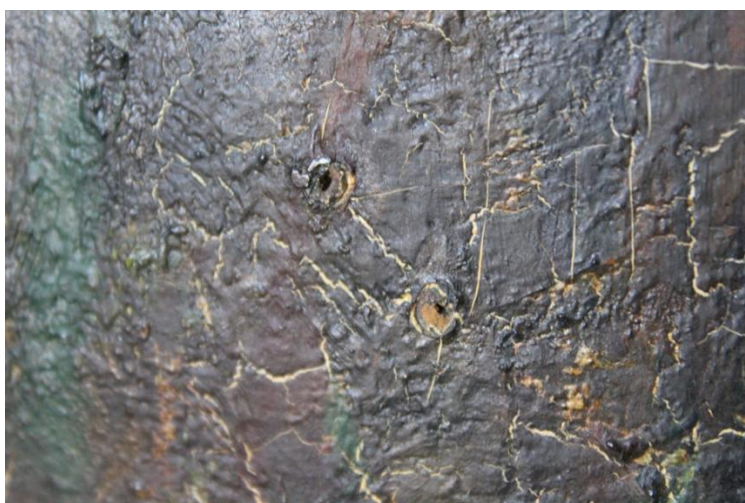
Fénykontúrok az alakok körül szintén Koszta jellemzői

Hibák és a régi javítások nyomai

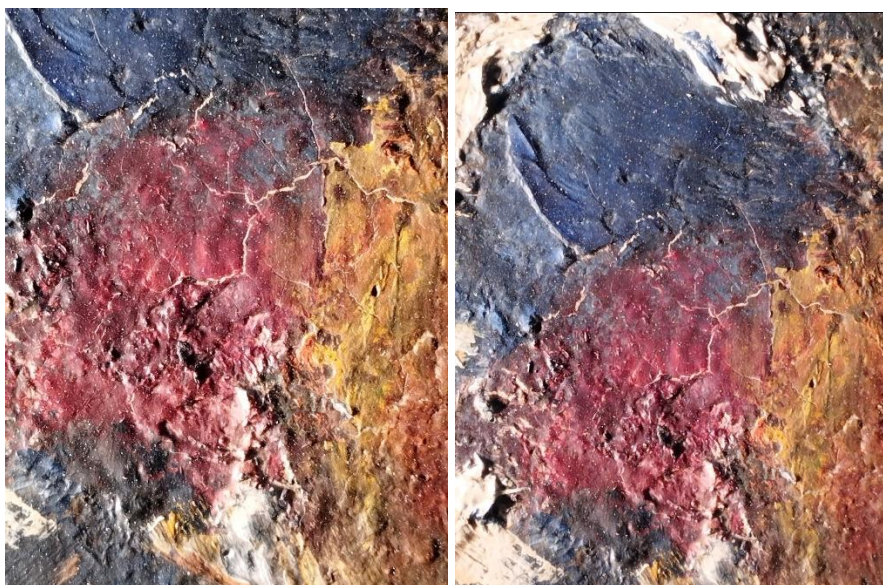
Korábbi retus, amely besötétedett.

Átszúrások nyomai

Makro fotók a festmény felületéről

A női alak feje, és kendőjéről visszatükröződő napfény, spontán, gyors ecsetvonással.

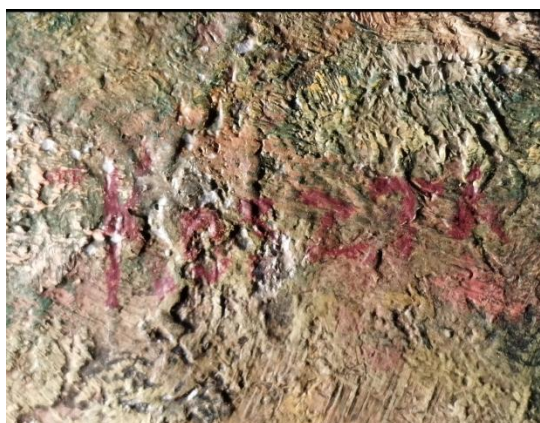
Az élénk cinóber pigmentet, vagy kármint, csak jelzés-szerűen teszi fel, keveretlenül. Ez is Koszta jellemvonása.

A tehén lapockáján visszatükröződő napfény, mögötte a sötét háttérben a kukoricás.

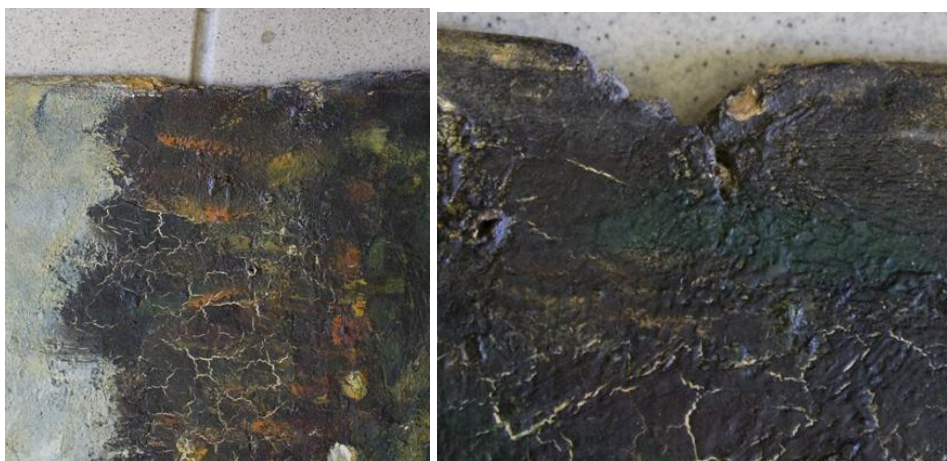
A sötét háttérben lévő kukoricáson található jellegzetes repedésháló, amely a sok lenolaj és a bitumen tartalmú barna pigment jelenlétére utal.

A szignót, kicsit elrejtve, krapplakk vörös pigmenttel írta fel.

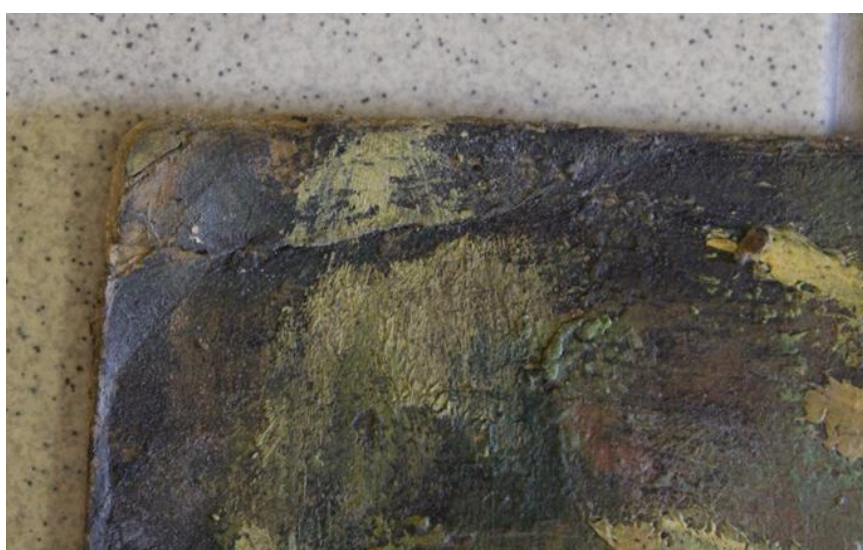
Az égbolt és a felhők színei közelről, ahol több fehérrel kevert színárnyalatot is használt.

A karton hordozó letöredezése

A karton nedvesség hatására szétválk, a sarkoknál

Begyűrődések nyomai a karton hordozó sarkán

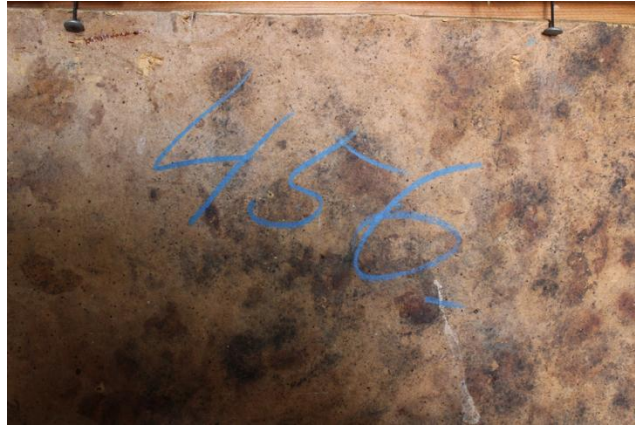

Kopás és letört sarok a kartonon

A hátoldal állapota

A hordozó egy rétegelt karton, amelyet nedvesség ért, és bepenészedett. Ezt az idők során kezelték, így csak a penész nyomai maradtak meg a karton hátoldalán. Két szélén, jobbról és balról, betörések láthatók, ahol megindult a karton rétegeinek szétválása. A sarkain ugyanez kezdődött, letörések és szétválás, behajlás és hiányok láthatók. Átszűrások nyomait is felfedezhettük a hordozón, feltételezhetően, a falra történt rögzítések maradványaiként.

Számozás nyomai, és a már nem aktív penész okozta sötét foltok

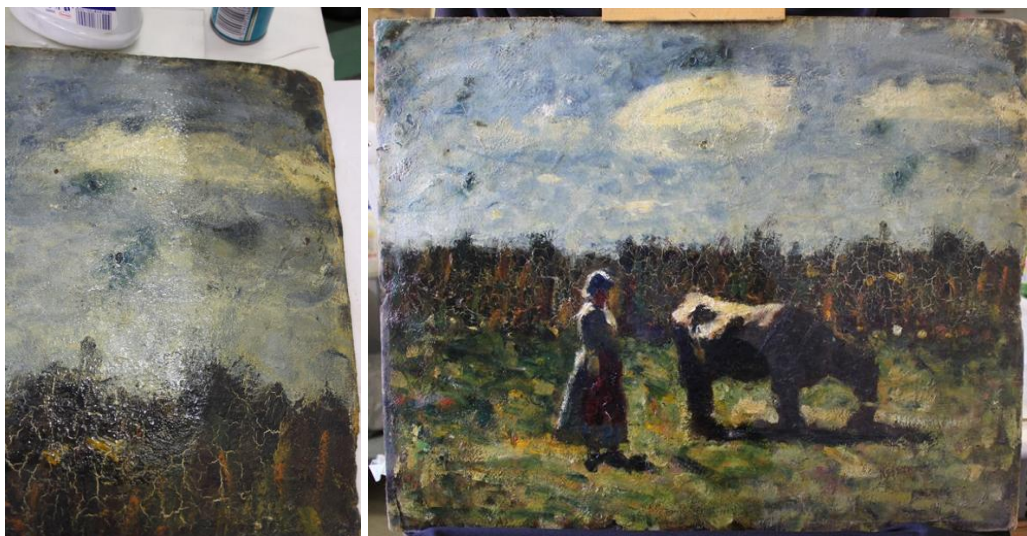

Sötét foltok, és a díszkerethez való rögzítés

Tisztítás

A festmény vastag porréteggel volt szennyezett, az előző javítások sötét nyomokban látszottak, amelyeket Alkonek, denaturált szesz és lakkbenzin segítségével tisztítottam le. Azokon a helyeken, ahol mélyebben ült meg a szennyeződés, mint pl. a pasztózus, vastag ecsetvonásokkal festett felületeknél, szappanhabot hagytam 30 másodpercig, vagy egy percig a felületen, majd Alkonekkel és lakkbenzinnel letöröltem. Így a felület kíméletesen tisztult és a festékréteget nem sértette fel. A hab állagú zsíralkohol-szulfát, mint a szappanok alapanyaga, nem jut be az olaj-festék rétegei alá, hanem csak a felszínen tisztít.

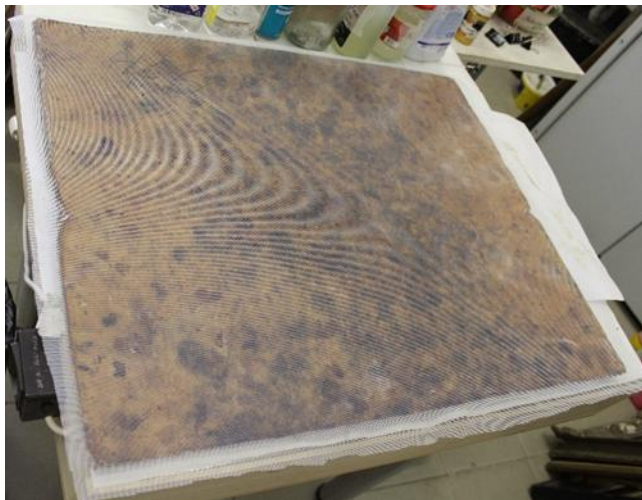
Tisztítás közben, a letisztult és a szennyezett felület közötti különbség.

Letisztított állapot

Itt még a korábbi retusok után maradt sötétebb foltok láthatók.

Konzerválás és hátoldali megerősítés: Beva371 lakkbenzines oldatával konzerváltam a festmény mindkét oldalát, oly módon, hogy ecsettel felvittem a felületre a meleg (40 Celsius fokos) oldatot, majd a felület magába szívta, és teljes kihűlés és megkötés után, a festmény és hordozója, a rétegelt karton, kellő védelmet kapott.

Polietilén hálót, Beva 371 lakkbenzines oldatával ragasztottam a karton hátoldalára, hogy a konzerválás befejező mozzanataként, megerősítsem a karton hordozó anyagát.

Dublírozott festmény

Tömítések

A karton mindkét szélén voltak szakadások, amit kiegészítettem, savmentes kartont használtam, Plextol B500, Planatol faragasztó és Gesso alapozó keverékével, amelyet ragasztáshoz és a hiányok tömítéséhez is alkalmaztam. Az így kapott felület csiszolható és festhető lett.

Pótlások és tömítések

Letisztított keret és benne a tömített festmény

Retusálás

A retusálást művész olajfesték és Dammár lakk keverékével végeztem, beilleszkedő retusokat alkalmazva, miután a felületet retuslakkal bevontam.

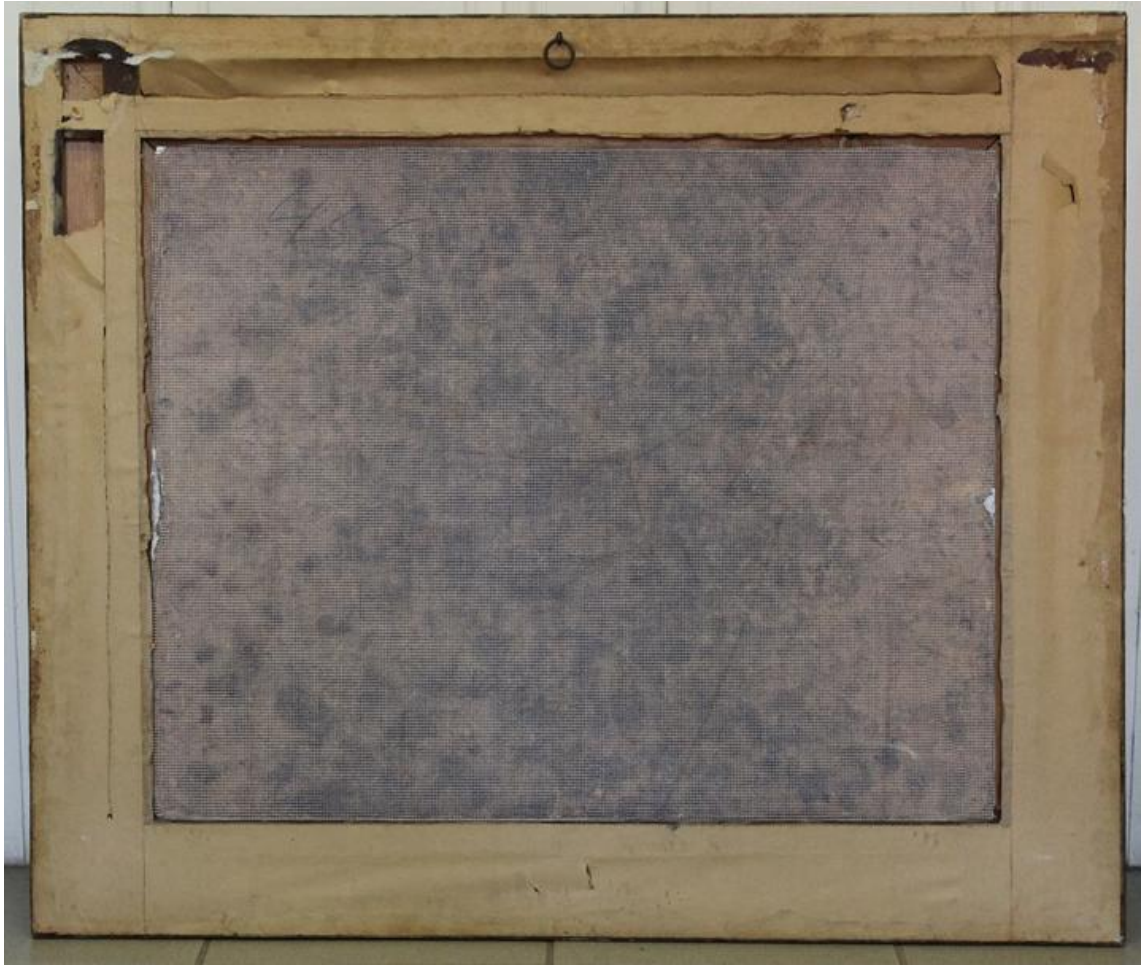
Retusálás közben

Retusálás megszáradása után, a festményt selyemfényű lakkal vontam be.

Kész állapot

Restaurálás előtt

Restaurálás után

Szoboszlai Barbara, néprajzkutató

Koszta József Múzeum, Szentes

Szoboszlai Barbara

A magyar szecesszió gyökerei a magyar népművészetben¹

Absztrakt

A szecesszió kibontakozásához az első világháborút megelőző békeidőszak nyújtott háttérrel. Az irányzat képviselői a századot jellemző ipari forradalom kihívásaira válaszolva az elavult művészi hagyományok ellen és egy természet közelebbi életmód érdekében léptek fel. A múlt századforduló központi kérdései az új tervezési esztétika, az új termelési módokhoz igazodó művészi tárgyformálás körül forogtak. A művészeti nyelvnek alkalmassá kellett válni a modern emberi társadalom igényeinek megjelenítésére. Az alkotói érdeklődések középpontjába szükségszerűen a különféle új alakzatok kerültek, amelyek között prioritásba került az ornamentika, különösen a természetből merített növényi formavilág. Egyes változataiban vette fel a szecesszió a nemzeties, népies jelleget, amely hazánkban is széleskörű népszerűségnek örvendett. A paraszti életmód és a magyar népművészeti ornamentika üzenete szerencsésen egybe esett a szecesszió „vissza a természethez” felkiáltásával, amely hazánkban a polgári művészet elsődleges megújító forrásává vált.

Bevezetés

A 19. század második felében induló, nagyjából az 1920-as évekig tartó szecesszió a 20. század fordulójának rövid életű, felszabadult irányzata² mely áthatotta az egész kulturális életet és minden művészeti ágban otthagyta a nyomát.³ Képviselőinek radikális esztétikai törekvései nyomán egy olyan mindenre kiterjedő irányzattá fejlődött, ami mindössze huszonöt

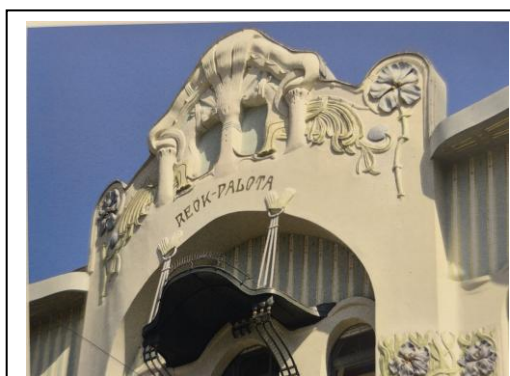
¹ Szerkesztette a publikációt: Irsai Farkas László.

² Fucskár Ágnes-Fucskár József Attila: Magyar szecesszió. Kossuth Kiadó, 2021.4.

³ P. Brestyánszky Ilona: Kovács Margit. Képzőművészeti alap Kiadóvállalata. Corvina Kiadó.1977. 7.

év alatt hosszútávú és mélyreható változást hozott a képzőművészet, az építészet, a belsőépítészet és az ipari formatervezés világában. Eszméit a nyugati világban lezajló tőkés polgári fejlődés, az urbanizáció, a nagyipari civilizáció kialakulása hívta életre, minek során megjelentek polgári művészet első igényei és jelei. Központi céllá vált a historizáló romantika⁴ hagyományainak felváltása egy modernebb, polgárosult nemzeti művészettel. A művészeti nyelvnek alkalmassá kellett válni a modern emberi társadalom problémáinak kifejezésére. Ez az idő köszöntött el a szecesszió idejével.⁵ Kibontakozásához az első világháborút megelőző békeidőszak nyújtott háttérrel, melynek során a szecesszió művészei a századot jellemző ipari forradalom kihívásaira válaszolva az elavult művészi hagyományok ellen és egy természet közelebbi életmód mellett léptek fel.⁶

A latin eredetű szecesszió szó kivonulást/elvonulást jelent.⁷ Képviselőihez azok a művészek tartoztak, akik a történeti múlttól elszakadva, azzal szembe fordulva a modern élet lendületét tükröző kifejezésmódokat teremtettek⁸ és egy emberközpontú, természet közelebbi életérzést hirdettek.⁹ A 19. és 20. század központi kérdései az új tervezési esztétika, az új termelési módokhoz igazodó művészi tárgyformálás megteremtésére irányultak. A művészek érdeklődésének középpontjába szükségszerűen a különféle megújító forráslehetőségek kerültek, így kapott a szecesszió esztétikai törekvéseiben mindenek feletti hangsúlyt az ornamentika¹⁰. A friss, szabadon áramló, kanyargó, természeti formákat felelevenítő stílushoz főképpen a növény és állatvilág stilizált motívumai szolgáltak alapul.

Magyar Ede: Reök palota, Szeged. 1907.

⁴ A historizáló törekvés a 19. század második felében Európa és Észak-Amerika hivatalos művészetére volt jellemző. A tendencia a múlt nagy stílusait elevenítette fel és másolgatta, főképp külső jegyekre korlátozódva. A jelenség a múlt század végének neostílusaiiban csúcsosodott ki (neogótikus, neoreneszánsz, neobarokk). Az európai historizmus háttérében a feudális kor utáni sóvárgás nyilvánult meg, miszerint a kor kapitalista újjazdagjai az arisztokratákhoz akartak hasonlítani. „A 19. században a polgárságnak nincsen saját önálló stílusformája, amely a kor gazdasági, és szellemi helyzetének valóságos tükörképe volna. Ezért korábbi stílusformák felújításával, neostílusokkal próbálják igényeiket kielégíteni.” Kaesz Gyula: Ismerjük meg a bútorstílusokat. 1995. 196, 187.

⁵ Németh Lajos: Szecesszió és szimbolizmus. In: Aradi Nóra (szerk.): A művészet története Magyarországon. Gondolat, Budapest, 1983. 385

⁶ Kaesz Gyula: 1995. 187.

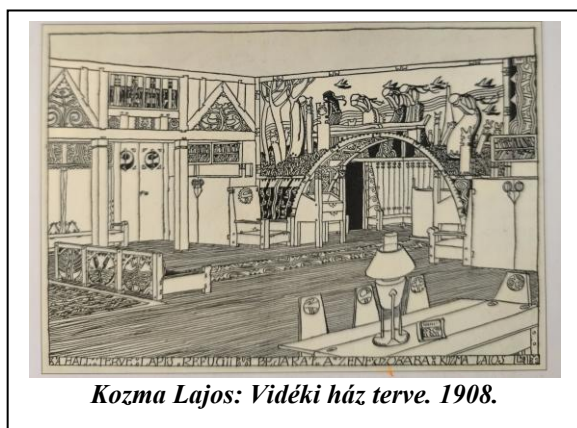
⁷ Művészeti Lexikon IV. kötet, 1984. 413.

⁸ Gellér Katalin: A magyar szecesszió. Corvina Kiadó, Budapest, 2004. 19.

⁹ Fucsár Á - Fucsár J. 2021. 4.

¹⁰ Az ornamentika egy kor, nép vagy műtárgy díszítőmunkáinak összességét jelenti. Lehet mértani, növényi, figurális vagy vegyes. Egy-egy kor ornamentikájának mintakincséről gyakran rézmetszet sorozatok készültek. A metszeteken jól látható formában ábrázolták a tárgyak felépítését, részlet díszítőmunkáit abból a célból, hogy a

Egyes változataiban vette fel a szecesszió a nemzeties, népies jelleget, amely irányzat hazánkban is széleskörű népszerűségnek örvendett. A magyar szecesszióra az európai nagypolgári életszemlélet mellett a kor magyar valósága is legalább akkora hatással volt.¹¹ A nyugati világban lezajló, magyar földre is átgyűrűző tőkés polgári fejlődés új kihívásokat támasztott, ami a milleniumi időszak, a magyar állam ezeréves fennállásának ünneplése okán egybeforrt „a nagy stílus” keresésével. Mindez egy erősen nemzeti jellegű művészetet célzott meg. Ebben az ornamentális, dekoratív stílusban egyaránt helyett kapott a kozmopolita világpolgár felfogás, az erotikus romantika, a miszticizmus, a kelet művészete, az ipari esztétika és az erdélyi székelykapuk népi díszítményei.¹² A paraszti életmód és a magyar népművészeti ornamentika üzenete szerencsésen egybe esett a szecesszió „vissza a természethez” felkiáltásával, amely a szecesszió polgári művészetének elsődleges megújító forrásává vált.¹³ „Még a legelvontabb alakokhoz, a legegyszerűbb grafikai elemekhez is hozzárendelődnek a szecesszió elméletének megfelelően bizonyos érzelmek, vagy élmények,

sőt eleve bennük rejlenek.¹⁴

A mozgalom indítékai és kifejezésmódjai az adott európai régiótól függően lehettek tisztán *l'art pour l'art*¹⁵, vagy szociális elkötelezettségtől vezéreltek.¹⁶ Hazánkban az esztétikai újjászületés mellett legalább ugyan ilyen hangsúlyt kaptak a korszak filozófiai és életreform eszméi is,

melyek demokratizálási törekvéseket is magukban foglaltak.¹⁷ Az irányzatot gyakorta nemzeties eszmék is áthatották. Kifejezetten hazafias tendenciákban főképpen a politikai elnyomás alatt senyvedő régiókban jellemző.¹⁸ Magyarországon a népi kultúra elsősorban ideológiai célok tolmácsolója volt, ami országunk történelemszemléletéből és politikai

különböző mesterségek számára összegyűjtve megtalálhatóak legyenek. Művészeti Lexikon III. kötet, (Zádor Anna-Genthon István szerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 618.

¹¹ Kresz Mária: A magyar népművészet felfedezése. In: Bellon Tibor - Fügedi Márta-Szilágyi Miklós: Tárgyalkotó népművészet. 1998. 56.

¹² P. Brestyánszky 1977. 7.

¹³ Kaesz, 1995.200.

¹⁴ Fahr – Becker, 2004.15.

¹⁵ *L'art pour l'art*, vagyis művészet a művészetért kifejezéssel szokták illetni azokat az esztétikai törekvéseket, melyek kizárólag öncélúak és a művészet szépségéért léteznek, nem pedig külső társadalmi, politikai vagy erkölcsi cél szolgálata céljából.

¹⁶ Gabriele Fahr - Becker: Szecesszió. Vincze Kiadó. Budapest, 2004.107.

¹⁷ Gellér, 2004.8.

¹⁸ Fahr-Becker, 2004.23.

körülményeiből adódott, de jelentős célt szántak neki ipari elmaradottságuk felszámolásában is. Ennek eszközei hazánkban a háziipar és az iparművészet lett. Ilyen célból indult meg a népi kultúra művészeti célú felfedezése és a népművészet kutatása,¹⁹ ami egyértelműen a szecesszió szellemiségében gyökerezik.²⁰ Ennek folyamata egy izgalmas, kalandokkal tarkított történet, amely elszánt rajztanárok, neves európai iskolákon képzett képző és iparművészek, zseniális, újító építészek gigászi összefogása volt, ami a nemzeti stílus megteremtését, a gazdasági fellendülést és a művészeti érvényesülést egyszerre célozta meg. A néprajztudomány, mint önálló diszciplína, éppen e nemzeti törekvések katalizáló hatására született meg, szoros összefonódásban a kor politikai és gazdasági céljaival.²¹

Jurrai Kok: Váza, 1908.

A századforduló művészetének legújabb kori értelmezései

A 2000-es évektől kezdődően a századforduló és a szecessziós művészet értékelésének a korábbiakhoz képest egy tágabb szemléletű horizontja kezdett kibontakozni. Az ezredfordulón három tárlat foglalkozott a szecesszió korszakával, melynek tanulságai újabb álláspontra ösztönözték a kutatókat. A kiállítások nyomán napvilágot látott a felismerés, miszerint a nagy európai szecessziós központokban stíluspluralizmus uralkodott, egymás mellett éltek az akadémikus, naturalisztikus, szecessziós és a születő avantgárd törekvéseinek irányzatai. Mindez felül értékeli a korábbi „szűkebb meghatározásokat”, jelentős mértékben árnyalva a múlt századforduló művészetéről és társadalmáról alkotott képet.²²

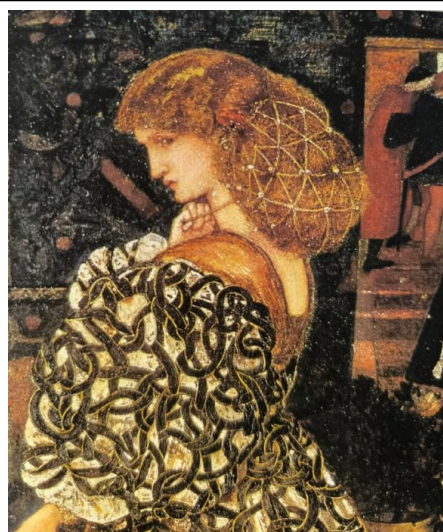
¹⁹ P. Brestyánszky, 1977. 23.

²⁰ Németh, 1983. 385.

²¹ Bellon Tibor - Szilágyi Márta, Fügedi Miklós: Tárgyalkotó Népművészet. Jelenlévő múlt, Planétás Kiadó, 1998. 55.

²² Gellér, 2004. 14.

A szecesszió előkészítésének ideológiai alapjait az angol festőkből és művészeti írókból álló *Preraffelia festők testvérisége* (Pre Raphaelit Brotherhood, 1848-1853)²³ valamint a *John Ruskin*²⁴ és *William Morris*²⁵ által létrehozott Arts and Craft mozgalom tagjai dolgozták ki a 19. század közepén. Képviselőit a kapitalista gyáripár által háttérbe szorított kézművesség újra élesztésének eszméje vezérelte.²⁶ Munkásságuk nyomán került a figyelem középpontjába a már említett ornamentika, mint lehetséges művészeti megújító forrás. A preraffaelita esztétikai alakítás számos vonása jelent meg újra a századforduló szecessziós művészetében a színhasználat, a díszítés és az ábrázolásnak a síkban való kibontása terén. A preraffaeliták elméleti és gyakorlati munkássága hidat alkotott a 19. század első évtizedeinek romantikus nemzedéke és az utolsó harmad szimbolizmusa között. Az egyházi és történelmi témáik újfajta értelmezése, a hétköznapiak, a természet közelinek, az emberinek hangsúlyozása és az elvagyódás középkori értékek világába, még mind a szecessziót megelőző stíluskorszak, a romantika²⁷ törekvéseiből táplálkoztak. Ugyanakkor a preraffaelitáknak köszönhetik a szecesszió művészei az akadémista hagyományok elhagyását és a természet közelség, a szerves növényi formák és az absztrakt

Edward Burne Jones: Sidonia von Bork, guache. 1860

²³ A preraffaelita kört három fiatal festő, Dante Gabriel Rossetti (1828-1882), John Everett Millais (1829-1896) és William Holman Hunt (1827-1910) alakította meg 1848 szeptemberében. Az új utakat kereső fiatal művészek az akadémista hagyományokkal a szembe szállva a természetűség jegyében léptek fel, amely a vallás és a tiszta erkölcs értelmében a Raffaello előtti középkori olasz művészetet tekintették példaképének. Innen ered elnevezésük is. In: Preraffaeliták. Híres festők és műveik. (Stephen Rose főszerk.) 25. szám. Eaglemoss Hungary Kiadó, Budapest.

²⁴ John Ruskin (1819–1900) angol művészeti író, festő, esztéta, műkritikus. A Time magazinban közzétett írásaival népszerűsítette a preraffaelita művészeti irányzatot és elméletben kidolgozta a kézművesség újra élesztésének feltételeit. A művészetelmélet területéről kimerészkedve politikai és szociológiai kérdésekkel is foglalkozott.

²⁵ William Morris (1834-1896) angol festő, iparművész, építész, író és költő. Az Art And Craft mozgalom létrehozója és a szecesszió művészeinek „szellemi atyja”.

²⁶ Preraffaeliták. Híres festők. Az életük, ihletőik és műveik. 25. szám.

²⁷ A romantika kora az ókori klasszikus kor újra élesztésével a múlt iránti romantikus érdeklődés színtere volt, ami a vele egy töről sarjádó és egy időben párhuzamosan jelen lévő klasszicizmus ellenáramlata. A romantikában feltörhetett az, amit a klasszikusokhoz kötődő stílus visszafojtott. Az általános érvényűvel szemben a különleges, sajátos, egyszeri és egyedien természetes kifejezése vált fontossá. A festészetben a romantika nagy mesterei a szenvedély hőfokán felizzó nagy pillanatokat kívánták bemutatni. Az új stílus kialakításában Anglia volt a kezdeményező. Ott épült fel a 19. század elején az öntött vas építészettel egyik legjelentősebb műve, a londoni Kristálypalota. Már ekkor kialakul a természetbe való romantikus elvagyódás, amely később szecesszió legfőbb jellemzőjévé vált. Kialakultak és kedvelté váltak a hangulatos, ligetekkel, patakokkal, festői romokkal kiképzett romantikus tájkeretek, az angolkertek.

vonaldinamizmus újrafelfedezését, ami már a 20. századi iparművészet legfőbb jellemzője.²⁸

Az irányzat folytatására először Angliában alakultak kisebb társaságok, önálló kézműves műhelyek.²⁹ A kontinens belseje felé terjedve a szecesszió különféle regionális változatai alakultak ki a helyi adottságoknak megfelelően, amely páratlan gazdag művészi értékeket hagyott hátra, legfőképp az iparművészet terén. A megújulás forrásai a 14. századi olasz festészet, a japán művészet és főképpen a keleti régiókban a népművészet.³⁰ Az új stílustörekvések az 1900-as párizsi világkiállításon érték el a csúcspontjukat.³¹ Ez volt az utolsó, mélyreható távol-keleti hatás az európai művészetre.³² Az említett három kiállítás abba az irányba mutatott, miszerint a szecessziós stílustörekvések nem elnyomni akarták, hanem tiszteletben tartották az adott európai térségek kulturális sajátosságait. Angliában a neogótika, Franciaországban a rokkokó, Ausztriában a biedermeier befolyásolta az új stílus formanyelvét.³³ Egyes régiókban egyenesen a helyi tradíciókra alapozva fejlesztette ki egyéni karakterét. Osztrák és magyar területen Szecesszió, Németországban Jugendstil (fiatal stílus). Belgiumban és Franciaországban Art Nouveau (új stílus), Angliában Modern Style (modern stílus). Olaszországban a Liberty Stile (egy londoni bútorkereskedésről kapta a nevét) valamint Modern Stile Floreale (virágos stílus), Spanyolországban Modernismo.³⁴ Az elnevezések mind a tudatosan új stílustörekvést tükrözik.³⁵ A szecessziós művészet természettel szoros kapcsolata a nemzetközi áramlatból gyökerezett, azonban előnyben részesítették a helyi flórát és faunát. *„A dúskálás a növényi díszítményekben egyszersmind kísérlet az elveszett paradicsom visszanyerésére.”*³⁶

²⁸ Gellér, 2004. 10.

²⁹ Fahr - Becker, 2004. 32.

³⁰ P. Brestyánszky, 1977.9.

³¹ Gellér, 2004.8-9.

³² Kaesz, 1995.197.

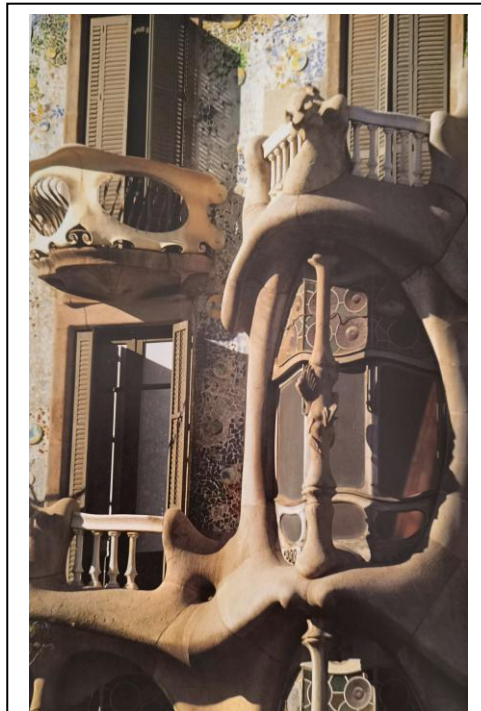
³³ Gellér, 2004.8.

³⁴ Összefoglalva Művészeti Lexikon III. 1983. 413., Művészeti Lexikon I. 1980. 106., Fahr – Becker, 2004. 23. és Beke 1995. 326. alapján.

³⁵ Fahr-Becker, 2004. 23.

³⁶ Fahr-Becker, 2004. 107.

Mindezek tükrében a legújabb álláspont egy páneurópai stílusnak tekinti a szecessziót, ami a romantika korabeli elvágódás táptalaján kifejlődve különféle ellentétpárokat foglalt magában. Egyszerre volt hagyományörző és modern, nacionalista és nemzetközi, elitista és populáris, személyes és közügyeket szolgáló.³⁷ A magyar szecesszió történetéről különösen elmondhatók a fentebbi ellentmondások, kiegészülve még a kelet és Nyugat határán fekvő Osztrák-Magyar Monarchia sajátosságosan soknemzetiségű történelmi hátterével és sajátos politikai viszonyaival³⁸, melyek nem kedveztek pusztán *l'art pour l'art* művészeti törekvéseknek, hanem elsősorban a nemzeti identitástudattal függtek össze. Az új befogadását

Antoni Gaudí: Casa Batlló.1904-1906.

mindig eszmei elvárásoknak rendelték alá. A művészeti kérdések középpontjában történelmi és filozófiai viták is szerepet kaptak. „A művészetnek ebben a régióban nem csak esztétikai, hanem nemzeti, önigazoló funkciója is volt.”³⁹

Kulturális ébredés. A nemzeti identitáskeresés kérdései a 19. század Magyarországon

A szecesszió előzményei a historizáló romantikába⁴⁰ nyúlnak vissza. A romantikus művészet az egzotikumot kereső orientalizmus mellett a megújulás egyik lehetséges forrását a paraszti kultúrában látta.⁴¹ A nyelv és a kultúra közösségén alapuló összetartozás mindenütt felszította a népek saját történelmi múltja iránti érdeklődést, ami a művészetben is testet öltve a nemzeti romantika különféle változatait alakította ki és a nemzeti sajátosságok kifejezésére törekedett. A

³⁷ Gellér, 2004.18.

³⁸ Gellér, 2004. 18.

³⁹ Gellér, 2004. 21.

⁴⁰ A romantikában a művészek egyre nagyobb érdeklődéssel fordultak a középkor, különösen a gótika felé. A múlt iránti romantikus rajongással párhuzamosan az érdeklődés kezdett kiterjedni arra is, ami nem csak időben, hanem térben is távoli volt: az egzotikus földrészek felé. Európa felfedezte a távol-keleti kultúrák világát, főképpen a kelet építészetét, amely érdeklődés később a szecesszióban újra fellobbant. Kialakult a romantika két iránya, a gótikát felelevenítő és a keletről inspirációt merítő tendencia. A harmadik irányt a polgári társadalmak születésével együtt kifejlődő nemzeti tudat éltette.

⁴¹ Hofer Tamás-Fél Edit: Magyar népművészet. Corvina Kiadó, Budapest, 1975. 36-38.

folyamat a 19. században minden európai nemzetnél lezajlott, főképp társadalompolitika, megváltó szándékkal, vagy a társadalmi valóság előli menekülés illúziójaként.⁴²

A magyarok számára 19. század fő problematikáját a nemzeti függetlenség kivívása jelentette az osztrák udvarral szemben, minek során Magyarország a Habsburgok árnyékában saját identitását kereste. Identitását, jellemét, történelmi személyazonosságát keresve a magyar nép a paraszti világ értékeihez nyúlt vissza.⁴³ Ennek érdekében bontakozott ki az a reformmozgalom, ami 19. század központi kérdése az osztrák udvartól függetlennedni kívánó nemzeti önigazolás körül forgott. Egy tudatosan önálló művészi törekvés megvalósítása lényegesen bonyolultabb volt, mint egy politikai program megfogalmazása. A kialakult helyzetet bonyolította, hogy ezekben az években zajlottak Európa-szerte a nemzeti függetlenségi harcok, amellyel párhuzamosan illetve sokszor annak részeként próbáltak a művészek tudatosan önálló magyar kultúrát létrehozni.⁴⁴ A magyar kultúra megteremtéséért

Markó Károly: A puszta 1853.

vívott küzdelem elsődleges kérdése a nemzeti nyelv megteremtésére irányult, melynek kapcsán a magyar nyelv és folklór került a figyelem középpontjában, mint a nemzeti a szuverenitás alapkövei.⁴⁵ A népi kifejezések, dalok és a mesék gyűjtése nyomán a nyelvújítás paraszti tájszólások szavait iktatta be az irodalmi nyelvbe. A magaskultúra és a parasztművészet kölcsönhatásaiban sajátos visszacsatolások történtek. Költők, írók folklór ihletésű dalai,

meséi visszakerültek a falvakba és népdalokká, népmesékké váltak ismét. A nyomtatott irodalom által vált lehetségessé, hogy a népmesékben sok hasonlóság van a Grimm testvérek német mesegyűjteményeivel. A paraszti kultúra és a felsőbb társadalmi rétegek kultúrája közt mindig volt közvetlen kapcsolat. A kulturális kölcsönhatásokat számtalan tény gyorsította, például a kötelező iskoláztatás bevezetése.⁴⁶

⁴² P. Brestyánszky, 1977. 23.

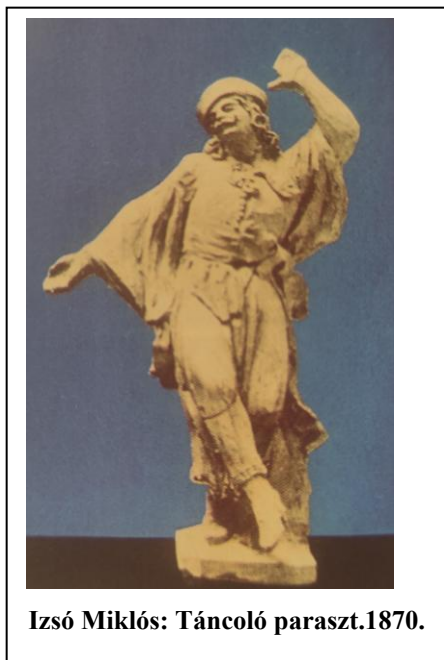
⁴³ Hofer-fél, 1975. 7.

⁴⁴ Beke László: A magyar művészet kibontakozása a 19. században. In. Műalkotások elemzése a gimnázium I-III. osztálya számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995. 316.

⁴⁵ „A művelt magyarságnak nemzeti függetlenségünk illúzióját jelentette népművészetünk és népköltészetünk olyan időkben, mikor a valóságban elvesztettük önállóságunkat. Így jött divatba a 19. század elején népköltészetünk, a század végén pedig népművészetünk.” Lükő Gábor: A magyar lélek formái. In: Pozsgai Péter (szerk.) Táton Kiadó, Budapest, 2001. 21.

⁴⁶ Hofer – Fél, 1975. 7.

A 19. század legnagyobb feladatának bizonyult, hogy a magyar kultúra világszínvonalú elismertetése.⁴⁷ A nyelvújításra és a nemzeti irodalom megteremtésére irányuló törekvéseket a képzőművészet és a zene követte. Az önálló magyar művészet megteremtése nem volt zökkenőmentes, a legnagyobb problémát nemzeti-művészeti identitástudat hiánya jelentette. Az osztrák udvarral szembe helyezkedő magyar nemesség nem rendelkezett egységes stílusú vizuális kifejezőeszközzel.⁴⁸ A koraszakot uraló romantika historizáló tendenciái a korábbi századokban lecsapódott stílusokat másolgatták (gótika, klasszicizmus, romantika), ezekben pedig nem lehetett sajátosan magyar jellegzetességeket kimutatni. Egy tudatosan önálló művészi törekvés megvalósítása lényegesen bonyolultabb volt, mint egy politikai program megfogalmazása, amelyhez nem volt elég a nemzetközi

stílusáramlatok,
a német
romantika, a
francia
impresszionizm
us pusztá
átvétele.⁴⁹

Az
ideológiai és
esztétika célok
összehangolása
bonyolult
művészi

átgondolást kívánt. a művészek részéről.

Elképzelhető volt, hogy egy ideológiai szempontból jelentős műalkotás esztétikai szempontból sikertelen lesz, vagy éppen megfordítva. Ám a magyar művészet nemzetközi

⁴⁷ Ezeknek az évtizedeknek gazdasági átalakulását Magyarország az Osztrák - Magyar Monarchiai keretén belül élte át. A Nyugat - Európában lezajló ipari forradalom hozzánk kisebb-nagyobb késéssel érkezett meg, de ugyancsak elhozta a modernizálás szelét. Európa keleti fele a középkor óta agrárjellegű volt és sokáig őrizte a feudális berendezkedést. Ezért nem véletlen, hogy az ipari forradalom nálunk legelőször a mezőgazdaságot hozta mozgásba. Azzal, hogy Magyarországot kiemelkedő mezőgazdasági területté akarták megtenni, a városokba tömörülő nyugat-európai lakosság élelmiszer ellátását is biztosítani akarták. A mezőgazdasági korszerűsítéshez azonban először le kellett bontani a feudalizmus falait, melyet Mária Terézia 1767-es úrbéri rendeletei indítottak el, majd a század végén fia, II. József biztosította a jobbágyok szabad örökösödését és költözködését. A jobbágyrendszert az 1848-as függetlenségi harcok törölték el végleg, s egyúttal megszületett a szabad paraszti magántulajdon. Hofer – Fél, 1975. 36-38.

⁴⁸ Beke, 1995. 316.

⁴⁹ Beke, 1995. 270.

Munkácsi Mihály: Tépécsinálók. 1871.

elismertetéséhez kevésnek bizonyult volna az is, ha egy művész csupán „sajátosan magyar” témákat vagy formákat használ fel művészetében. Fenn állt volna a veszély, hogy „*a művészet nemzetközi fórumain túlságosan provinciálisnak, kicsinyes helyi érdekek képviselőjének*” mondják.⁵⁰ Az első magyar művész,

aki hazafias öntudattól fűtve jelentkezett a közönség előtt, Ferenczy István (1792-1856) szobrász és éremművész volt. Ferenczy Rómában tanult, klasszicista mesterektől, annak érdekében, hogy a magyar szobrászatot európai rangra emelje. Törekvései támogatást nélkülözve addig jutottak, hogy a görögös formákat magyar kellékekkel, pl. nemzeti viselettel ötvözte. Azonban tanítványa, Izsó Miklós⁵¹ a 19. századi magyar nemzeti szobrászat egyik legnagyobb alakja lett, akinek „*Táncoló paraszt*” című művét világszintű ismeretség övezi. Izsó volt az első, aki új, hazai körülményekből fakadó feladatot talált magának és nem csupán nemzetieskedő nyelvezettel oldotta meg a művészi problémát, hanem a szobrászat lényegéből kiindulva. A nemzetközi romantikában a művészet vezető ágát a festészet képezte, amelyben két műfaj képviseltette magát markánsan: a történeti festészet és az életkép. Magyarországon a történeti festészet mind a szabadságharc, mind pedig a dualizmus idején fontos műfaj képzett. Barabás Miklós, Markó Károly és Székely Bertalan történeti példázatai a nemzeti függetlenség gondolatát tartották ébren a köztudatban.⁵² Az életképek szintén a nemzeti gondolatot táplálták, melyeken már egyre nagyobb szerepet kaptak a népies tartalmak.⁵³

Fontos megemlíteni, hogy mindeközben formálódott ki Angliában a szecessziót úttörőinek, a preraffaelitáknak művészetet forradalmasító tevékenysége, minek során képeiken egyszerű hétköznapi emberek tűnnek fel, mindennapi tevékenységek során. A század 19. közepén a preraffaeliták már az akadémizmus hátra hagyására törekedtek, és újszerű témaválasztásaikkal, a hétköznapi emberek ábrázolásával vívták ki maguknak a figyelmet.⁵⁴ Ez idő tájt az Osztrák-Magyar Monarchiában hagyományos és modern

⁵⁰ Beke, 1995. 316.

⁵¹ Izsó Miklós (1831-1875) magyar szobrász, a 19. századi magyar nemzeti szobrászat egyik legnagyobb alakja.

⁵² Beke, 1995. 317.

⁵³ Beke, 1995. 269.

⁵⁴ A preraffaeliták csekély öt év leforgása alatt teljesen átalakították az angol művészetet. A természetelvűség jegyében véget vetettek az akadémizmust jellemző beállított pózoknak és szigorú szerkesztési szabályoknak. A

tendenciák egymás mellett éltek, a reformkorban uralkodóvá vált klasszikus formavilág a 19. század közepén sokszor összefonódott a romantika áramlatával⁵⁵, a hivatalos és a nemzeti szembenállása a legkülönbözőbb formákat öltve fogalmazódott meg.⁵⁶ A korszak egyetlen, nemzetközileg elismert magyar festője, *Munkácsy Mihály*⁵⁷ új típusú életképe, a *Tépéscsinálók* még akadémista⁵⁸ stílusban készült, de a szereplőket tekintve már egyszerű falusi jelenetet ábrázol, amelyhez hétköznapi emberek álltak modellt.⁵⁹ A magyar nemzeti művészet szempontjából a 19. század kétség kívül korszakalkotó jelentőségű és máig példamutató. Olyan klasszikus mesterek működtek a művészet különböző területein, akik maradandó minőségű alkotásaikkal „saját hangon és egyetemes érvénnyel” nyilatkoztak meg, számottevő rangot szerezve hazánknak.⁶⁰

A szecesszió ideológiai alapjai és magyarországi párhuzamai. A népművészet „felfedezésének” az iparpolitikája

A szecesszió mozgalmának iparművészet központúsága szoros kapcsolatban állt az ipari forradalom támasztotta kihívásokkal.⁶¹ Hazánkban a preraffaeliták antikapitalista és szocialista eszméi

Lechner Ödön: Postatakarék pénztár részlete. 1899-1902.

preraffaeliták kezdtek el először a szabadban festeni, amivel már jóval megelőzték korukat és ezzel a század végi impresszionista mozgalom előfutáiraivá váltak. Természetből merített témáikat irodalmi és misztikus célzatú tartalommal töltötték meg, műveiket kollektív módon P.R.B. aláírással látták el. Preraffaeliták. Híres festők. 25. szám. 4, 15.

⁵⁵ Beke, 1985. 270.

⁵⁶ Gellér, 2004. 21.

⁵⁷ Munkácsy Mihály (1844-1900) magyar festőművész, aki kortársai közül nemzetközi szinten elismertséggel jutott a 19. században.

⁵⁸ Az akadémizmus a 19. századi polgári társadalom hivatalos művészete volt, ami még a 17-18. századi művészeti akadémiák merev szemléletéhez ragaszkodott. Az erősen szabálykövető irányzat alapjait a reneszánsz mester, Raffaello Santi (1483-1520) fektette le. Követelményei szerint egy művész legfontosabb feladata, hogy ezeket az elveket a rajz, a festészet, a mintázás és a kompozíció szerkesztés terén elsajátítsa. Minden újító törekvés abból indult ki, hogy szembe szálljon az akadémista hagyományokkal. Magyarországon még a múlt századfordulón is az akadémizmus volt a hivatalos művészeti irányzat. Művészeti Lexikon I. kötet (Zárór Anna-Genthon István szerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 32.

⁵⁹ Beke, 1995. 322.

⁶⁰ Pogány Ö. Gábor: Magyar festészet a 19. században. Kossuth Nyomda, Budapest, 1970. 5.

⁶¹ A szecesszió létrejöttében kiemelt szerepet játszanak az angliai kezdetek. Az ipari forradalom élvonalában Anglia állt. A szigetországban már a 19. század közepén (1850-es évek) kiütköztek a kapitalista áruterelés negatív hatásai. Itt bontakozott ki legelőször a gyáripari termékekkel szembeni esztétikai ellenállás, amely aztán Európa-szerte világhódító útra indult, majd a nemzeti sajtóságoknak megfelelően, különféle regionális változatokban jelent meg. A legkiválóbb angol művészek és a problémákra fogékony esztéták baljós szemmel figyelték, hogy a gyárilap silány termékeivel „eljött a kultúra alkonya és a szépség eszményét a triviális polgári világ fenyegeti.” Megdőlni látszott az addig uralkodó szemlélet, mely szerint a tudomány és a technológia csak jótékony hatással van az emberek életére. Fahr – Becker, 2004. 26

hamarabb követőkre találtak, mint maga a festészeti újításaik.⁶² Elsősorban ipari elmaradottságuk felszámolásában tulajdonítottak nagy szerepet az általuk elindított *Art and Craft* mozgalomnak. Mindehhez a nemzetközi áramlatokhoz képest való megkésetttség nyújtotta a megfelelő lehetőségeket. Kelet Európa országaiba az ipari forradalom szele megkésve jutott el. Nyugat-Európában a hagyományos kézművesség már a 19. század közepére felszámolódtott, melynek kapcsán a preraffaelita mozgalom vezéralakja, John Ruskin már 1843-tól kezdődően elkezdte megfogalmazni esztétikáját a modern művészetről és a kézművesség újra élesztésének lehetőségeiről. Tanítványával, William Morris-al együtt arra keresték a megoldást, hogyan lehet biztosítani a kézművesek és a művészek helyét a tömegtermelésben.⁶³ Az egyre nagyobb teret hódító gyáripár ellen tiltakoztak és azért harcoltak, hogy a kézművességet a művészet színvonalára emeljék.⁶⁴ Munkásságuk egy erősen iparművészet központú és demokratizálási célokkal összefüggő megmozdulást indított útjára. Mindez túlmutatva a művészeti kérdéseken a társadalmi igazságosság és az emberi méltóság témáit feszegette.⁶⁵

A népművészethez való folyamódás Európa elmaradott régióiban volt hangsúlyos⁶⁶, ahol a preindusztriális területeken még volt élő kézműves kultúra.⁶⁷ Nálunk paradox módon a magyar népművészet, a kézműves technikák, a különféle népszokások

Tulipános láda, Fadd. 1883.

virágzása akkor következett be, amikor városon már hatalmas újítások mentek végbe.⁶⁸ A hazai kézműipar csak a 20. század első felére jutott válságos állapotba, akkor azonban egész társadalmi struktúrát átformálta.⁶⁹ A hagyományos kézművesség felszámolódása miatt John Ruskinnak Izlandra kellett utaznia, hogy élő népművészettel találkozzon,⁷⁰ ezért az angolok

⁶² Gellér, 2004. 19.

⁶³ „Ruskin a munka méltóságából indult ki, s abból, hogy azt a modern munkamegosztás lealacsonyítja. Megoldásként azt javasolta, hogy minden osztály értse meg, hogy miféle munka emeli fel és teszi boldoggá az embert.” Fahr – Becker, 2004. 25.

⁶⁴ Művészeti Lexikon III. 1983. 383.

⁶⁵ Fahr – Becker, 2004. 25.

⁶⁶ P. Brestyánszky, 1977. 7-9.

⁶⁷ Gellér, 2004. 32.

⁶⁸ P. Brestyánszky, 1977. 7.

⁶⁹ „A népművészetnek a paraszti életformával együtt lett vége, ahogyan felbomlott az emberek közti hagyományos kapcsolatok és értékek rendje.” Magyar Néprajzi Lexikon III. 1980. 749.

⁷⁰ Gellér, 2004. 22.

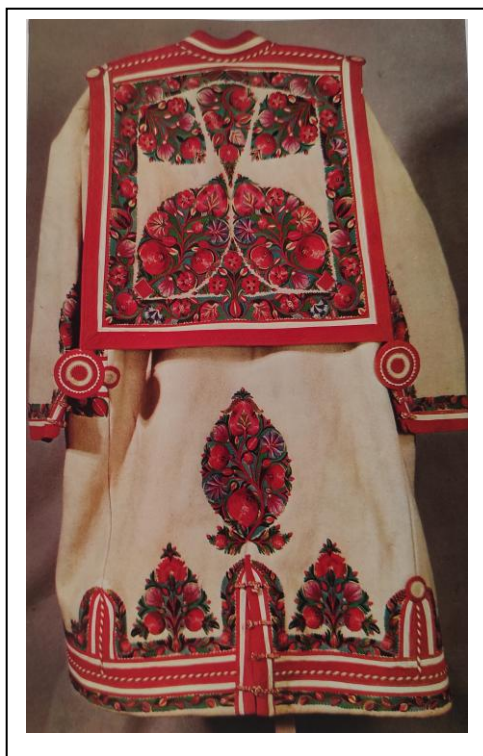
számára a természet közeli művészet forrásai nem a saját népművészetük, hanem a misztikus középkor, a quattrocento és a japán művészet lettek⁷¹, valamint innen eredt a középkor iránti rajongásuk. A középkor szimbolizálta azt a világot, melyben még magához való értéke volt a kézművességnek.⁷² Ezzel szemben Kelet-Európa régióiban, még a múlt századfordulón is javában virágzott a paraszti kultúra és a kézművesség. A reformkor vívmányaival a földreform következtében a parasztok megkapták jobbágytelkeiket, javult az életszínvonal, beléjük ivódott a parasztokat is egyenjogú polgároknak tekintő állam képe. A parasztság, a nemzet gerince, támasza lett gazdasági és kulturális értelemben is.⁷³ A 19. század első felétől kezdve készültek olyan etnográfiai jellegű leírások, melyek egyes vidékek népviseletét, népszokásait, földrajzi és társadalmi leírását célozták meg és mutatták be a nagyközönségnek. Ezekből a tanulmányokból azonban még hiányzott népi építészet, házberendezés és ezen belül a népművészeti tárgyak megfigyelése. Egyetlen kivételt képezett a népviselet, ami már a népköltészet kutatásával párhuzamosan megindult.⁷⁴

⁷¹ P. Brestyánszky, 1977. 7-8

⁷² „Ő maga sok más újtóhoz hasonlóan azt gondolta, hogy az eszményt a múltban kell keresnie. A középkort látta annak a paradicsomnak, ahol az embereknek még voltak művészi ideáljai. Ezért a középkorra esküdött társadalmi vonatkozásban is.” Fahr – Becker, 2004. 26.

⁷³ A figyelem központjába került a paraszti észjárás, a dolgos életmód és az értékrend, ami a földhöz kötötte őket. Erre az időre a paraszti magántulajdon megszületésével a paraszti létforma gazdasági és kulturális szempontból is felértékelődött és követendő mintává vált. A gazdálkodó életmód felértékelődése kapcsán az etnográfiai leírásokban elsősorban a gazdálkodás kutatására került előtérbe, ami földrajzi és statisztikai felmérésekkel párosult.

⁷⁴ Kresz, 1998. 55.

Tiltott díszítéstől a nemzeti szimbólumig. A cifraszűr karriere.

A díszes népművészeti hullám kibontakozásának, a paraszti öntudat megjelenési formájának egyik legtöbbet emlegetett példája a cifraszűr, ami „nagy karriert futott be.” A szűr egyszerű, régies kabátféle volt, durva, vízhatlan gyapjuszövetből. Az egyszerű, strapabíró öltözet a szabadban járó pásztorok, parasztok eső, szél hó elleni legfőbb védelme, alkalmi fekvőhelye, takarója volt. Tömegesen készültek ilyen szűrök, mivel országosan jellemző öltözete volt a jobbágyparasztoknak, hajcsároknak, kocsisoknak. A 19. században ezt az alantas társadalmi helyzetet szimb

olizáló ruhadarabot elkezdtek díszíteni, rátétekkel, hímzésekkel, ami ellen a hatóságok minden erővel tiltakoztak, mert úgy látták, hogy a kialakuló paraszti öntudat szimbóluma. A cifra darabokat elkobozták, a díszeket levagdalták, de a tiltás nem hozott eredményt. Nem sokkal később már tükrök jelentek meg a szűrök vállán, sőt táji sajátosságok alakultak ki, szűrkészítő helyi „iskolák” létesültek.⁷⁵

Vasary János: Juhászbajtár. 1899.

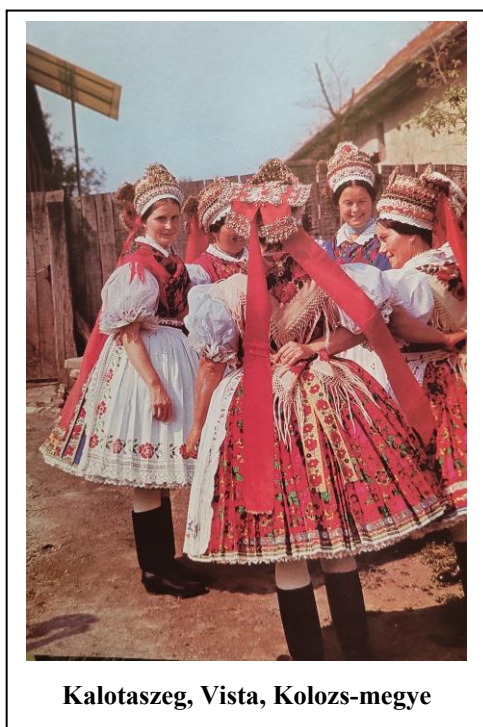
A szűr „tudományos karriere” szolgáltatta a legtöbb tanulságot díszítése a polgári és parasztművészet közötti kölcsönhatásokról. Jellemző mintái voltak a korabeli biedermeier virágcsokrok, szirmokkal tagolt rózsák, füzérek. A szűr régies, varrásos díszítésével ellentétben a rátétek egy erőteljes, ellentétes színekre alapuló, zsúfolásra, mintatömörítésre törekvő paraszttílus. Ezek a jellemzők a 19. századi paraszti stílus többi műfajára is érvényesek, a nép kerámiára a festett bútorokra, a hímzésekre. A Nyugat-Dunántúlon honos szűr öltözet meghódította az egész magyar nyelvterületet egészen az erdélyi hegyekig.

⁷⁵ Gáborján Alice: Adatok a szűr kialakulásához. In: Bellon-Fügedi-Szilágyi, 1998. 266-270.

Szervesen beilleszkedett a paraszti szokásokba, szín és szabás szerint változatai alakultak ki, külön kanászok, juhászok és csikósok számára.⁷⁶

A házipar, mint a gazdasági csodafegyver és magyar néprajztudomány megszületésének katalizátora

John Ruskin antikapitalista, kézművességet felkaroló eszméje Magyarországon a háziipar fellendítésben öltött testet. A népviseletet már kezdettől fogva élénk érdeklődés övezte, mert egyfajta vizuális szimbólumként funkcionált, ami többet mondott a magyarságról, mint ezer szó. A népi építészetet és a házberendezést csak jóval később fedezték fel. A tárgyalt időszakban a népművészet Magyarországon éppen virágkorát élte, ami különféle változatos

parasztstílusokban tetőzött.⁷⁷ Ezekben az időkben az európai népművészetet egyszerűen háziiparnak hívták. Fontos megemlíteni, hogy a magyar népművészet kincsei ekkor még ismeretlenek voltak az iparosok és tervezők körében. Csak a 19. század második felében indultak meg a néprajzi és népi motívum-gyűjtések. A díszítőművészet kutatása és gyűjtése az 1870-es, 1880-as években kezdődött és mint látható, nem annyira a néprajz, mint a háziipar valamint a képzőművészet kezdeményezésére, melynek elsősorban gyakorlati mozgatórugói voltak. A háziipar felfedezése konkrét dátumhoz, az 1867-es párizsi világkiállításához köthető, melyen már szerepelt a „házi ipari csoport” elnevezés.⁷⁸

Az népművészet „felfedezését” tehát iparközpontú célok vezérelték, de a tárgyi anyag összegyűjtéséhez kutatókra volt szükség. Végül soron ez a körülmény indította el az etnográfia tudományának megszületését, ezekben az évtizedekben kezdett önálló tudományos szakággá fejlődni. A néprajztudomány, mint önálló diszciplína, éppen a nemzeti törekvések katalizáló hatására született szoros összefonódásban a kor politikai és gazdasági céljaival. Fejlődésének fázisai folyamatosan kapcsolódtak a nemzeti törekvésekhez, és „a kutatást

⁷⁶ Hofer – Fél, 1975. 36-38.

⁷⁷ Magyarország népességének a 19. század végén 68 százaléka még mezőgazdaságból élt, így a modern magyar társadalom gyökerei nagymértékben a parasztságba nyúlnak vissza. Hofer – Fél, 1975. 7.

⁷⁸ A kiállításon kész parasztházak, köztük egy székely ház is helyet kapott. Az épületekben gyermekjátékoktól elkezdve edényeket, faragásokat is árúsítottak. Kresz, 1998. 56.

előmozdítja a gyakorlat sürgetése.”⁷⁹ Ekkor alapozták meg a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályát és első gyűjteményeit.⁸⁰ 1872-ben létrejött a Nemzeti Múzeum Néprajzi osztálya, Xántus János⁸¹ vezetésével, amellyel párhuzamosan megindult a háziipar felkarolása. Magyarország változatos háziipara először az 1873-es bécsi kiállításon tárult a nagyközönség szeme elé, minek nyomán nyilvánvalóvá vált, hogy a népművészet kiapadhatatlan motívum forrását felhasználva és átértékelve kiemelkedő és világszínvonalú magyar műipar hozható létre.⁸² Xántusz munkáját Rómer Flóris segítette, mindezek nyomán 1878-ra készült el az első magyar népművészeti kiadvány a Nemzeti Múzeum kiadásában „A magyar háziipar díszítményei” címmel.

Kőrösfői-Kiersh Aladár: Kalotaszegi asszonyok

Elszánt rajztanárok és képzőművészek munkásságának szerepe ornamentika kutatásban és a magyar szecesszió formanyelvének előkészítésében

A díszítmény/ornamentika, mint lehetséges esztétikai megújító forrás a már említett preraffaeliták különösen Willaim Morris és Edvard Burne-Jones hatására került az érdeklődés középpontjába.⁸³ Burne Jones volt az első, aki „*a szimbolikus tartalmakat dekoratívvá alakította át, keze alatt a jelképes forma pazar díszítménnyé változott*”.⁸⁴ A preraffaeliták nyomdokán elindult ornamens-kutatás régióként nagy változatosságot mutat. A 19-20.

⁷⁹ Kresz, 1998. 55.

⁸⁰ P. Brestyánszky, 1977. 23.

⁸¹ Csíktaplocai Xántus János (1825- 1894) magyar természettudós, utazó, néprajzkutató, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának és a Fővárosi Állat- és Növénykert első igazgatója. Utazásai során növény és állattani kollekciójával a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményét gazdagította. Az Amerikai Egyesült Államokban John Xantus de Vesey néven volt ismert.

⁸² A kiállításon kész parasztházak, köztük egy székely ház is helyet kapott. Az épületekben gyermekjátékoktól elkezdve edényeket, faragásokat is árusítottak. Kresz, 1998. 56.

⁸³ A preraffaelitákat a szecesszióhoz és William Morrishez Edward Burne-Jones kapcsolja, aki Rosetti tanítványa volt Fahr-Becker 2004.29-30. Legfiatalabb tagként Burne- Jones karrierje a századfordulóra teljesedett ki így közvetlenül hatással olt a szecesszió művészetére.Festőként kezdte pályáját, korai munkáiban Rosetti és a középkori illuminációs művészet hatása alatt állt. Érett művein a flamand festészet és olasz utazásainak hatása is tükröződik. Burne Jones-nak köszönhetik a szecesszió művészei az ornamentikának és a dekorativitásnak az újrafelfedezését, melyet legelőször festményein kezdett kibontakoztatni. Egészalakos női portréin kiemelt gondot fordított a ruházat ornamentikájának aprólékos megfestésére, ami már-már síkbeli dekorációnak hatott. Preraffaeliták. In: Híres festők. 25. szám. 11, 28.

⁸⁴ Fahr – Becker, 2004. 30.

század fordulójától kezdve iparművészek Európa-szerte tudatosan fordultak a különféle megújító források felé.⁸⁵ A szecesszió valódi szellemi előfutárának William Morrist tartják. A szecesszió művészei egyöntetűen rá hivatkoznak, mint szellemi atyjukra.⁸⁶ A szecesszió kifejezést először német művészek használták, amikor az 1890-es években München híres kiállítási intézményéből, a Glaspalastból⁸⁷ kivált néhány tervezőművész, hogy szakítsanak a múlttal és szembe forduljanak a kor hivatalos normáival.⁸⁸ Az újítók 1898-ban Gustav Klimt vezetésével Bécsben csoportosultak és megalakították a bécsi Sezession-t. Az új formatörekvések németországi vezetője, Otto Eckmann például a müncheni Jugend folyóirat számára újszerű, japános lineáris rajzokat kezdett el készíteni. Ez volt az utolsó, mélyreható távol-keleti hatás az európai művészetre.⁸⁹

A magyar szecesszió iparművészete a nemzeti romantika új értelmezésével kapott sajátos felhangot. Magyarországon a népművészeti ornamentika kezdeti kutatása

Varga Adolf: Fazekas Ignác-féle közfürdő, Baja.
1904-1905

elsősorban a fentebb vázolt ipari célokat szolgálta. „E többágú mozgalom szétbontható elemeire: az ipari kereskedelem érdeke, a nemzeti eszme és a kezdődő etnográfiai kutatás.”⁹⁰ A maga korában újító és haladó szellemiségű reformtörekvés a 19-20. század fordulójára elavulttá vált, ezzel együtt új értelemben vetődött fel a nemzeti művészet fogalma, ami szerencsésen párosult a szecesszió

művészeti célkitűzéseivel. A századfordulón újra felvetődtek a 19. századi és korábbi fennmaradt lezáratlan kérdések, melyek a nemzeti stíluskeresés körül forogtak. A magyarországi szecessziós mozgalom egy részét ezért *romantikus szecesszió*nak is

⁸⁵ William Morris munkássága a modern iparművészet fejlődését lendítette elő azzal, hogy londoni műhelyéhez számos iparművész csatlakozott, akik a szecesszió kiemelkedő alkotóivá váltak. Művészeti Lexikon III. 1983. 383.

⁸⁶ „Morris megundorodott a kapitalista nagyipartól, miként szellemi atyja, Ruskin is, de nem a múltba kíváncszott vissza, sokkal inkább a lehetséges jövő foglalkoztatta., amelyben az emberek, megszabadulva a tökély kényszerétől, művészetszerető teremtményekké válnak.” Fahr – Becker, 2004. 30.

⁸⁷ München híres kiállítócsarnoka, a Glaspalast egy üvegből és vasból készült épület, melyet az 1854-es első Általános Német Ipari Kiállítás alkalmára építettek a londoni Kristálypalota mintájára.

⁸⁸ „A század második felében mindenütt kapkodás, az új keresése látható. Ez minden szerves, egyenletes művészi fejlődést megakadályoz.” Kaesz, 1995. 187.

⁸⁹ Kaesz, 1995. 196-197.

⁹⁰ Kresz, 1998. 55.

nevezhetnénk.⁹¹ Új értelemben vetődött fel a nemzeti művészet fogalma, immár a historizáló nemzeti hagyomány felváltása egy modernebb, polgárosult nemzeti művészettel a tőkés polgári világ, az urbanizáció és a nagyipari világ kihívásainak megfelelően.⁹² A korszak a magyar állam ezredéves fennállásának az évfordulója okán egybe forrt a nagy stílus keresésével, ami egy erősen nemzeti jellegű művészetet célzott meg, melybe a magyar cifraszűrtől kezdve az erdélyi varrottasok mintájáig és a székelykapu faragott díszítményéig minden tájegység motívumkincse beleolvadt.⁹³ Az 1885-ös iparmű kiállítás és az 1986-os millenáris kiállítás komoly mérőköveknek számított, amelybe már a fejlődő néprajztudomány is bekapcsolódott.⁹⁴ A korabeli kulturális és iparpolitika kifejezetten a népművészet felhasználásával kívánta elismertté tenni és népszerűsíteni a magyar stílust. A magyar stílus kialakítására tett törekvéseket ezért az állam kulturális és iparpolitikája erősen támogatta. Az ipar fellendítése céljából a Kossuth Lajos⁹⁵ által létrehozott Országos Ipari Védegylet ekkor ösztönözte először nemzeti jellegű alkotások készítésére az iparművészeket.⁹⁶

A századfordulón iparművészeink már tudatosan fordultak a magyar népművészethez, hogy annak formanyelvéből, szellemiségéből ihletet merítsenek. Ebben az ornamentális, dekoratív stílusban egyaránt helyett kapott a kozmopolita világpolgár felfogás, az erotikus romantika, a miszticizmus, a kelet

Lajta Béla: Vas utcai iskola, 1909-1913.

művészete, az ipari esztétika és az erdélyi székelykapuk népi díszítményei.⁹⁷ Ám maradandó értékek csak azokból a törekvésekből születtek, amik nem ragadtak le a népművészet egy-egy elemének átvételénél, hanem a népművészet szellemének megértéséből fakadtak.⁹⁸

⁹¹ Gellér, 2004. 21.

⁹² Németh, 1983. 385.

⁹³ P. Brestyánszky, 1977. 23.

⁹⁴ A millenniumi kiállításon már egy komplett, skandináv mintára megálmodott múzeumfalu épült fel eredeti parasztházakból.

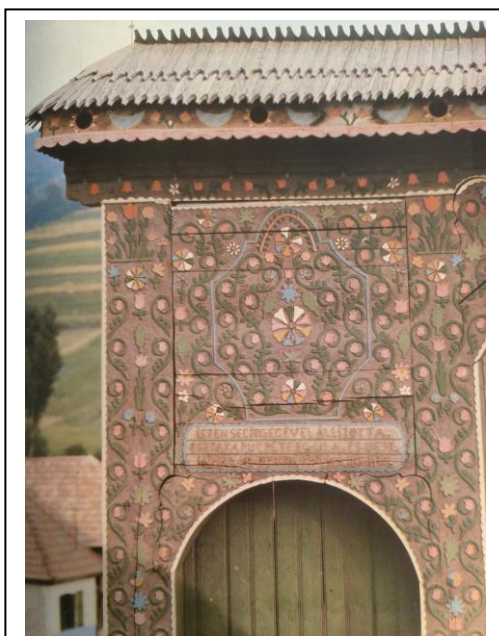
⁹⁵ Kossuth Lajos (1802-1894) magyar államférfi, a nemzeti függetlenségért és a polgári jogok megteremtéséért vívott küzdelem egyik legnagyobb alakja a 19. század során.

⁹⁶ P. Brestyánszky, 1977. 23.

⁹⁷ P. Brestyánszky, 1977. 7, 23.

⁹⁸ Domanovszky, 1981. 27

A magyarországi szecesszió egyik vezető ágazata a szecessziós építészet. Mielőtt a kor nagynevű építészei felfedezték a népi ornamentikát, neves rajztanárok és képzőművészek, művészettörténészek készítették elő a terepet a formai és tartalmi megújulás számára. A népművészetről szóló első publikációk és írások nem néprajzkutatók, hanem művészeti írok tollából születtek.⁹⁹ Ez egy hosszan tartó és gyümölcsöző folyamatra volt, amit az iparművészet fellendítésének szándéka hívott életre. „ *A népművészet felfedezésével egy időben tett kísérletet a kutatói érdeklődés annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy milyen a viszony a képző-és iparművészet, valamint a népművészet között.* ”¹⁰⁰ Valamikor 1903-1908 közötti időből származik a nép művészetét elsőként méltató írás, Koronghy Lippich Elek¹⁰¹ tollából. Koronghy már ebben az időben a népművészet nemzeti célú felhasználásainak lehetőségeiről és nehézségeiről agonizál.¹⁰² A korszak jeles művészeti írója Huszka József¹⁰³ rajztanárból lett népművészet-kutató több évtizeden keresztül foglalkozott a magyar népi ornamentikával és gyűjtötte a népi formakincseket. A székely motívumokról szóló munkái még Sepsiszentgyörgyön jelentek meg 1883-ban majd. Fáy Aladár mellett haladva a magyar népművészet szimbólum és formakörét az ősi keleti kultúrákban, az indus, a szasszanida és a kínai művészetben kereste. Kutatásának eredményeit a „Magyar díszítő styl” című könyvében foglalta össze, ami már Budapesten jelent meg 1885-ben. Legkésőbbi, „Teremtsünk igazán magyar műipart. ” című kötete árulkodik a korszak művészeti célkitűzéseiről. Munkáját a művészettörténet részéről is nagy elismerés övezi. Felvidéken, az

**Székelykapu. Máréfalva,
Udvarhely megye.**

⁹⁹ „az önálló tudományos disciplinává és múzeumi szakággá éppen ekkortájt fejlődő etnográfia előtt és helyett a képző és iparművészeti mozgalmak hangadó személyiségei – művészetteoretikusok és alkotóművészek – fedezték fel a nép, azaz a használati és dísz tárgyakat létrehozó parasztok, falusi és kisvárosi szakiparokos esztétikai érvényű tevékenységét. Kresz 1998.55.

¹⁰⁰ Bellon - Fügedi – Szilágyi, 1998. 143.

¹⁰¹ Koronghy Lippich Elek (1862-1924) költő, művészeti író. A közoktatási hivatal művészeti osztályán dolgozott, művészeti tárgyú cikkeket írt.

¹⁰² Koronghy Lippich Elek: A nép művészete 1903-1908 között. Közli Jurecskó László: Koronghy Lippich Elek a népművészet felhasználásáról. In: Bellon - Fügedi – Szilágyi, 1998. 9-13.

¹⁰³ Huszka József (1854-1934) rajztanár, népművészet kutató. A Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából számos –ma már nem létező - templom, oltárkép és freskó fölmérését végezte el, melyekről színes akvarellmásolatokat készített, így őrizve meg az utókornak.

Alföldön és Erdélyben is gyűjtött, fényképezte vagy lerajzolta az olyan népművészeti alkotásokat, mint a festett bútorok, hímzések, kerámiák, székelykapuk, egyházművészeti emlékek. Ebben az időben alakult meg az első iparművészeti műhely, ami „magyar stílű” tárgyakat hozott forgalomba.¹⁰⁴

A népi díszítőművészet másik kiemelkedő korai kutatója, Fáy Aladár¹⁰⁵, tanulmányait Csók István¹⁰⁶ mellett végezte a Képzőművészeti Főiskolán. Korai festészete az alföldi posztimpresszionista hagyományokhoz kapcsolódik. Fáy a népművészet sajátosságait elemezte olyan módon, hogy a magyar népi ízlés megismerése által nép jellemének megismeréséhez, kifejezéséhez akart közelebb jutni. Könyve abban tér el Huszkától, hogy nem az eredetre helyezte a hangsúlyt, hanem kizárólag azt hangsúlyozza, amit a magyar nép mind ezekből a hatásokból megtartott, felhasznált, és ebben látta népművészetünk eredetiségét, egyediségét, ahogy ő nevezte, sajátos „lélekalkatát”. Kutatásai a polgári és parasztművészet szoros

Dékány Árpád: Legyezőcsipke. Készült a halasi csipkeműhelyben. 1906.

kölcsönhatásainak feltárásához nyújtanak segítséget. Részletes ábrákon keresztül mutatja be a motívumok vándorlását, mi az, amit a magyar parasztember ezekből átvesz, preferált.¹⁰⁷ Az ősmagyarság már képzőművészként is foglalkoztatta, és kutatásai tanulságait 18 évi tanítás után a Turul Kiadónál megjelent „A

magyarság díszítő ösztöne” című könyvében foglalta össze. Elutasította, hogy a létező művészettörténeti stílusirányzatokat, a különféle modern izmusokat tekintsünk a huszadik századi magyar művészet reprezentatív irányzatának. „A népművészet fölhasználásának helyes útja nem az, hogy a nép díszítményeit egyszerűen átmásoljuk a polgári tárgyakra, sem az, hogy a nép díszítőelemeit idegen szellemű tervekbe kényszerítsük, hanem az, hogy aknázzuk ki az egyetemes emberi értékeit s olyan nemzeti stílust alakítsunk, amely a szellemében és díszítőerejében magyar gyökerű.”¹⁰⁸ Munkásságát mind a néprajz, mind a

¹⁰⁴ P. Brestyánszky, 1977. 23.

¹⁰⁵ Fáy Aladár (1898-1963) magyar festő, grafikus, képzőművésztanár, a 20. századi magyar képzőművészet nagyhatású alakja. Az Iparművészeti főiskola egykori rektora, emellett magyarságkutató. Kutatásait „A magyarság díszítő ösztöne” című könyvében foglalta össze. Munkáját mind a néprajz, mind a művészettörténet részéről nagy elismerés övezi.

¹⁰⁶ Csók István (1865-1961) magyar impresszionista festő, grafikus

¹⁰⁷ Fáy, 1994. 7.

¹⁰⁸ Fáy, 1994. 121.

művészettörténet részéről nagy elismerés övezi. Huszka és társa, Fáy Aladár egészen az ősi keleti kultúrákig vezették vissza a magyar formakincset, mondván: a mi szimbólumaink nem újkeletűek, hanem évezredes utat tettek meg. Felfedezéseikkel egyúttal a hazai szimbólumkutatás alapjait teremtették meg. A néprajz részéről az első komolyabb összefoglaló mű 1928-ban jelent meg a Néprajzi Múzeum akkori három vezető munkatársa: *Bátky Zsigmond*¹⁰⁹- *Győrffy István*¹¹⁰ és *Visky Károly*¹¹¹ együttműködésével. A korai néprajzi szakirodalomban a népművészetet még azonosították a szó szoros értelmében vett díszítőművészettel. A figyelem a díszes, ünnepi használatra szánt, reprezentatív tárgyakra irányult. A népi díszítőművészet stíluselemzésének történeti tanulságairól és irodalomtörténeti háttéréről *Manga János*¹¹² is értekezett.

A szecessziós építészet formanyelve Lechner Ödön és követői stílusában

A szecessziós különösen feltűnőek és dekoratív épületek. „Az építészet adta meg a hátteret, amiből a szecesszió különféle eredményei kiemelkedtek”¹¹³

Az épületeket kiemelték abból a szempontból is, hogy védelmet, oltalmat jelentenek az ember számára, ezáltal szakralitást is kifejeznek.¹¹⁴ A tervezők az összes művészeti ágat egységbe kívánták fogni, amivel a

Spiegel Frigyes-Weinréb Fülöp: Lindenbaum-ház,
1897.Budapest.

képzőművészet, az iparművészet és az építészet szintézisét valósították meg. Az épületek külsejét összehangolták a belső terekkel. A külső, jellegzetesen dekoratív megjelenés visszaköszönt a belsőépítészet különféle díszítményein, a bútorokon, a kárpitokon és a kiegészítő dísz tárgyakon. A legapróbb részletre is odafigyeltek. „A színesztézia szó szerinti

¹⁰⁹ Bátky Zsigmond (1874-1939) Felsőbátikai Bátky Zsigmond magyar néprajtudós és geográfus. A népi építkezés mellett a gazdaság és településföldrajz kutatója.

¹¹⁰ Győrffy István (1884-1939) néprajzkutató, muzeológus, a magyar néprajz első professzora, egyetemi tanár, MTA tagja.

¹¹¹ Viski Károly (1883-1945) néprajzkutató, egyetemi tanár. MTA levelező tagja. Munkását főként népművészeti és nyelvészeti érdeklődése mentén végezte.

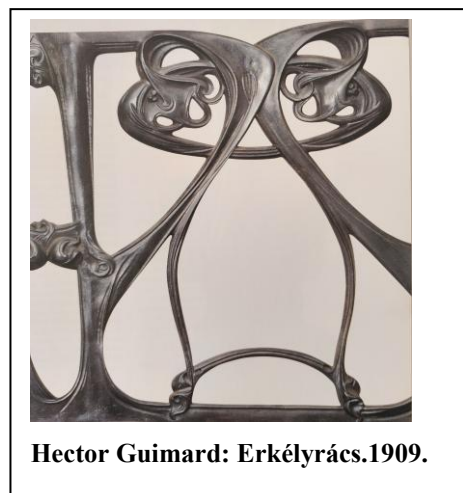
¹¹² Manga János (1906-1977) tudományos kutató, folklorista, a történettudományok kandidátusa. a Fő kutatási területei a néphagyomány és népművészet.

¹¹³ Horváth, 2009. 6.

¹¹⁴ Fahr – Becker, 2004. 23.

fordítása „együttérzékelés, 1900 táján minden művész közös törekvése volt.”¹¹⁵ Az épületek kialakításánál a szecesszióban a díszítésnek és a dekorativitásnak minden korábbinál nagyobb szerepe jutott, ugyanakkor a használati funkció is legalább olyan fontossá vált. A szecesszió művészei természetből vett növény és állatmotívumok kreatív újragondolásával kialakították a jellegzetesen dekoratív, semmivel össze nem téveszthető új stílust.¹¹⁶ Egymásba bonyolódó, kígyózó vonalak, torlódó tengerhullámok, valószerűtlenül karcsú, olykor virágban vagy rejtélyes állatformákban folytatódó emberi testek. Ezek ahihetetlen gyorsasággal terjedő ornamentika legismertebb, legnépszerűbb elemei.”¹¹⁷

A szecessziós alkotások legszembeütőbb ismertetőjegye az organikus jelleg.¹¹⁸ Ezen belül különösen a növényi ornamentika¹¹⁹, a vonalasan kígyózó, túlburjánzó növényábrázolás, a dinamikus vonalak, valamint a „hallatlan mérvű stilizálás”.¹²⁰ A szecessziót méltán aposztrofálják egy olyan korszaknak, amelyet a képzőművészettől kezdve az irodalmon és

Hector Guimard: Erkélyrács.1909.

építészetén át - valóságos „virágmiszticizmus” lengett át, ami valóságos panteizmusnak hat.¹²¹ A szecesszióval párhuzamos kifejlődő szimbolista irányzat a természet vegetatív erőinek szimbolikus jelentőséget tulajdonított, melyet a 1900 táján a szimbolizmus költők népszerűsítettek. „A szecesszió a szimbolizmushoz csatlakozva olyan virágnyelvet fejlesztett ki, amely részben hangulatai és vonzalmái, részben tisztán díszítő szempontokat szolgált.”¹²² Beható természet tanulmányokra alapozva a művészek sajátos

¹¹⁵ Fahr – Becker, 2004. 15.

¹¹⁶ Horváth, 2009. 6.

¹¹⁷ Az idézet Pók Lajos (1919-1998), irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a magyarországi szecesszió szakértőjétől származik. Fahr-Becker 2004.

¹¹⁸ A művészettörténetben organikus jelzővel illetik azokat a műalkotásokat, melyek a természeti formákat és folyamatokat utánozzák és jelenítik meg.

¹¹⁹ Az ornamentika egy kor, nép vagy műtárgy díszítőmunkáinak összességét jelenti. Lehet mértani, növényi, figurális vagy vegyes. Egy-egy kor ornamentikájának mintakincséről gyakran rézmetszet sorozatok készültek. A metszeteken jól látható formában ábrázolták a tárgyak felépítését, részlet díszítőmunkáit abból a célból, hogy a különféle mesterségek számára összegyűjtve megtalálhatóak legyenek. Művészeti Lexikon III. kötet, (Zádor Anna-Genthon István szerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 618.p

¹²⁰ Beke 1995.326.

¹²¹ Fahr - Becker: Szecesszió. 2004. 108.

¹²² A váza teste például olyan hagymát formáz, amelynek külső héja leváló félben van, a váza talpánál kanyargó színes szálak: a gyökök minden növényi élet forrásai. Fahr – Becker, 2004. 109.

élő nyelvet hoztak létre a növény és állatmotívumokból.”¹²³ A Nyugat-Európai irányzatok kedvenc virága az Orchidea és a Kálla volt. Az estikék mélabút fejeznek ki, a kikerics a világtól való elfordulást fejeznek ki.”¹²⁴ A korszak magyar művészei a nemzetközi szecesszió növényi és állati motívumait a népművészeti ornamentikával helyettesítették. Az organikus formák sugallta szabad növekedési energia megjelenését egyenesen a nemzeti felemelkedéssel kötötték össze.¹²⁵ A nemzetközi virágmiszticizmus üzenetét a magyar népművészet formanyelvére fordították le. Mindezek okán a népművészet művészeti célú felfedezése kifejezetten a szecesszió idejére tehető. „S bár a szecesszió kezdettől nemzetközi mozgalom és elutasít mindenfajta népiességet, érdekes módon éppen ott születtek legragyogóbb alkotásai, ahol az újítások egyik hajtórugója a patriotizmus volt.”¹²⁶ Az ipari célkitűzések után a művészeti ágak közül elsőként az építészet fedezte fel magának a népművészetet. A szecessziós építészet szellemi elődje a romantika kiváló építésze, Feszl Frigyes¹²⁷ volt, aki a nemzeti építészet gyökereit már a maga korában sem Nyugat-Európában, hanem keleti őseinknél kereste. Feszl, kiemelkedő alkotásán, a Pesti vigadón a romantika, a keleti építészet és a mór stíluselemek eklektikus vegyítéséig jutott el. Épületdíszként alkalmazta ezeket a magyar vitézkötés¹²⁸ ornamentikájával.¹²⁹

**Lechner Ödön-Pártos Gyula: Iparművészeti Múzeum,
1981-1896.**

A közép-európai szecesszió

¹²³ Fahr – Becker, 2004. 108.

¹²⁴ Fahr – Becker, 2004. 109.

¹²⁵ Gellér, 2004. 27.

¹²⁶ Ennek európai példája a francia Nanci városának és Finnországnak szecessziós művészete. Nany a francia art nouveau-ban kitüntetett szerepet játszott, pont a patriotizmus okán. A franciaországi Elzas-Lotharingia szétszakítása során a megcsonkított Lotharingiai országrészben rendkívül erős szerepe lett a kultúrhagyományok őrzésének. Ez a történelmi esemény hatalmas kulturális energiákat szabadított fel, mert magával vonta azt a körülményt, hogy a németek által politikailag magukhoz csatolt Elzasból oda menekült számos formatervező és műbútorasztalos. A nancy iskola védjegye és szimbóluma az ellenállás jelképe a bogáncs lett. Fahr – Becker, 2004. 23.

¹²⁷ Feszl Frigyes (1821-1884) magyar építész, a magyar romantikus egyik legkiemelkedőbb építésze.

¹²⁸ A vitézkötés felsőruhán, zsinórozással készült, különféle zárt motívumokat alkotó vagy abban végződő díszítés, főként a magyar szabású férfiviseletben. Például a huszárok csizmanadrágján, gyalogsági posztónadrágán, huszárcsákón.

¹²⁹ Németh, 1983. 356.

kevésbé volt radikálisan formabontó. Képviselői legtöbbször olyan épületeket terveztek, amelyeken „a szecesszió megosztozott a neostílusokkal.”¹³⁰ A magyarországi szecesszió kimagasló építész-egyénisége Lechner Ödön¹³¹, a nemzeti-népi jellegű szecesszió vezéralakja. Lechner túl akart haladni a historizmuson, de nem csupán a nyugat-európai szecesszió átvételével. A konzervatív közízlés megbotránkozásától kísért tervező célja egy olyan stílus megalkotása volt, ami csak magyar földön keletkezhet. A századfordulót fenyegető identitásválság hatására a nyelvújítás példájára a képzőművészetet a népművészet alapján kívánták nemzetivé tenni. A törekvések a magyar népstílus megtalálására irányultak, bízva abban, hogy a magyar népművészet motívumkicse erre megfelelő alapot szolgáltat. „Nekünk ezt a magyar népstílust meg kell tanulnunk, mint valamely nyelvet, mint ahogy megtanultuk a görög népstílust”-vallotta Lechner Ödön.¹³² Lechner Ödön Feszl nyomdokán haladva a keleti gyökerekhez nyúlt vissza. Eleinte megkísérelte összeegyeztetni a nyugatról kapott szecessziós építészeti mintát a magyar népi formakincessel, s miután ez nem volt lehetséges, a keleti építészeti formákat kezdte kutatni.¹³³ Ahhoz, hogy a nemzeti stílus szilárd alapokon álljon, az ősi magyar kultúrához kell visszanyúlni, és Lechner szerint a népművészet őrizte meg legjobban az ősi, kereszténység előtti magyar kultúra elemeit.¹³⁴ Lechner stílusa díszes, játékos és hihetetlenül fantáziadús volt. Keze nyomán olyan lenyűgöző és semmihez sem fogható épületek születtek, mint az Iparművészeti Múzeum, a magyar szecessziós építészet egyik remekműve. Az épületet 1893 és 1896 között tervezte Pártos Gyulával együtt. A millenniumi rendezvények záró eseményeként Ferenc József osztrák császár és magyar király avatta fel 1896. október 25-én, melynek során a múzeum ekkor kapott önálló épületet. Az épületnek múzeumi szempontból is hatalmas jelentősége van: a londoni és a bécsi után ez a világon harmadikként alapított iparművészeti múzeum.¹³⁵

¹³⁰ Az alföldi szecesszió. Kiállítási katalógus. Balogh Bertalan Művészeti Alapítvány, Kapitális KFT, Debrecen. 2017. 6.

¹³¹ Lechner Ödön (1845-1914) magyar építész, a magyar szecesszió úttörő alakja, a Ferenc József rend lovagja.

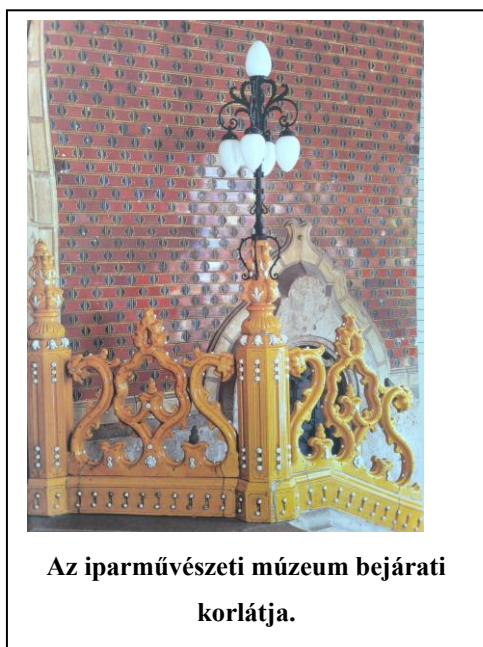
¹³² Geller, 2004. 27.

¹³³ „A megelevenítő utánzást, amit a történetfilozófus Oswald Spengler A nyugat alkonyában megjósol, a Napkelet szállítja. Az arab művészet indadísze – az arabesk -, a távolkeleti edények formái, a mecsetek mintarendje, nomád népek textilmintái, kínai üvegmunkák technikája és dekorja, a középbirodalom császári kerámiájának máztechnikái és égetési eljárásai, s mindenekelőtt japán, a fölkelő nap országa ösztönzik és fölszabadítják a Nyugat formanyelvét.” Fahr – Becker, 2004. 22

¹³⁴ Ebben az időben terjedt el Huszka Józsefnek a már említett „Magyar Díszítő Stíl” című munkája, aki rajztanár lévén művészettörténetünk alapformáit az ősi keleti művészetben vélte felfedezni.

¹³⁵ „Létrehozásának fő célja az volt, hogy a magyar műipar fejlesztése s a közízlés nemesítése céljából példaeértékű műgyűjteményt hozzanak létre, s a muzeális gyűjtemény mellett könyvtár és iskola is működjék benne.” Az Iparművészeti Múzeum honlapjának leírása alapján. <https://www.museumap.hu/imm>. Utolsó megtekintés: 2025. 08.19.

Az Iparművészeti Múzeum épületén a népművészeti elemek még eklektikusan keveredtek, Lechner perzsa, indiai és mór elemeket alkalmazott és ehhez próbálta illeszteni a magyar népi ornamentikát. További munkái, a Földtani Intézet és a volt Postatakarék Pénztár esetében már teljes az építészeti gondolat és a díszítmény teljes stílus-béli harmóniáját sikerült megvalósítani. Az európai szecesszió kiemelkedő épületének számító alkotásokkal Lechner úgy teremtette meg az egyetemes igényű és értékű magyar nemzeti építészeti formanyelvet, hogy egyaránt merített a keleti, a nyugati, valamint a magyar népi művészetből. Újításait nem a szerkezet, hanem a díszítőstílus terén vezette be, kiindulása elsősorban a stilizálás volt. Díszítő-anyagai a majolika, a kerámia, kovácsoltvas, nyerstégla, elemei pedig a népművészet ornamentumai. A Postatakarék Pénztár épületén a keleti, mór elemek, és olasz-korsós

**Az iparművészeti múzeum bejárat
korlátja.**

virágtöves díszítmény egyaránt szerepel. Ő használta először a Zsolnay-gyár mázas épületkerámiáit, pirogránit csempéit, amik később széles körben kedvelt díszítőelemekké váltak. Az iskolát teremtő Lechner mester követőjeként több vidéki városban épültek magyaros szecessziós épületek. Emellett a közép-európai szecesszió kevésbé volt radikálisan formabontó. A teljesség igénye nélkül például a *Márkus Géza*¹³⁶ által tervezett kecskeméti Cifrapalota, a kiskunfélegyházi városháza valamint a szabadkai városháza.¹³⁷ A szecesszió keleti, orinentalis dialektusait képviseli többek közt a Törökszentmiklósi városháza, illetve néhány hazai, alföldi épület a

geometrikus finn formanyelvet példázza.¹³⁸ Az alföldi nagyvárosokban a megerősödött parasztpolgári réteg középületein és házain figyelhető meg a magyar szecesszió leszivárgása,

¹³⁶ Márkus Géza (1871-1912) magyar építész, a magyarországi szecesszió jelentős képviselője

¹³⁷ Németh, 1983. 356-358.

¹³⁸ Az alföldi szecesszió. Kiállítási katalógus. Balogh Bertalan Művészeti Alapítvány, Debrecen. 2017. 6.

melyeken sok esetben a historizmus és a magyaros szecesszió formanyelve keveredett. 1910 körül jelent meg a geometrizáló változat, melyek szintén hozzájárultak a városképek alakulásához.¹³⁹

A magyar szecessziós építészek alapvetően abban ütnek el nyugat európai kortársaiktól, hogy a sűrű növényornamentikát leginkább csak a külső felületdíszítésen alkalmazták. A francia, belga, német és spanyol irányzatokkal ellentétben a tömegalakítás és az épület térszervezése nem különösebben foglalkoztatta őket. *„A felületdíszítésen túlmutató szerkezeti kísérletezés nem volt jellemző.”*¹⁴⁰ A díszítmények terén azonban elmentek a legvégsőig és ahogy Lechner és követőinek munkáin látható, különösen mélyreható stilisztikai kutatásokat végeztek a magyar formanyelv megteremtéséhez. Az európai, elsősorban a francia szabadon áramló *l'art pour l'art*, növényi ornamentikát alkalmazó szecesszió lenyűgöző hazai példája többek közt Szegeden a Magyar Ede¹⁴¹ tervezte Reök-palota, amely kiugrik a fentebb vázolt sorból. Oromfalain a közelben folyó Tisza sásliliomai köszönnek vissza.¹⁴² *„A kalla-és íriszvirág a nőiesség képzetét kelti, a kalla szívó tölcse miatt, az írisz pedig azért, mert a szexuális ártatlanság szimbóluma. A misztikusság jelképe a liliom, a „mártírok véréből tápláltan a Szűzanya trónusáig nő fel Keserédes narkotikus növények, a mocsár és vegetációjának titokzatos atmoszférája mágikus vonzerőt áraszt.”*¹⁴³

Stíluskérdések nyomában. Művészettörténet és néprajztudomány a magyar népművészet minta kincsének kutatásában

¹³⁹ Az alföldi szecesszió. Kiállítási katalógus. Balogh Bertalan Művészeti Alapítvány, Debrecen. 2017. 39.

¹⁴⁰ Az alföldi szecesszió. Kiállítási katalógus. Balogh Bertalan Művészeti Alapítvány, Debrecen. 2017. 6.

¹⁴¹ Magyar Ede (1877-1912), születési nevén Oszadszky Ede, magyar építész. A szecesszió kiemelkedő képviselőjeként jelentősen hozzájárult Szeged belvárosa mediterrán arculatának kialakításához.

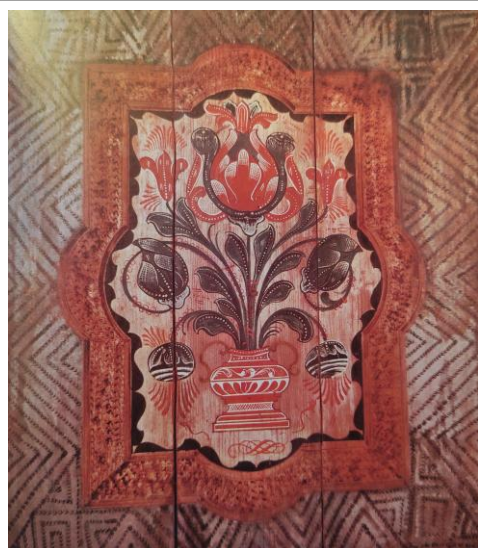
¹⁴² Az alföldi szecesszió. Kiállítási katalógus. Balogh Bertalan Művészeti Alapítvány, Kapitális KFT; Debrecen. 2017. 6.

¹⁴³ Fahr – Becker, 2004. 109.

Magyarországon a néprajztudomány, különösen a népművészet kutatás, mindvégig szoros együttműködésben állt a hivatalos művészettörténettel. Önálló módszertan híján a művészettörténet módszereit alkalmazta a népművészet kutatásához.¹⁴⁴ A szecesszió időszakában folyamatosan nőtt a magyaros tábor létszáma, akik a tiszta

Festett láda. Hódmezővásárhely.

Festett tábla, templom elbontott mennyezetéből, 1746, Magyarókerke, Románia.

forrást a népművészeti ornamentikában keresték. Ugyanakkor az irányzatnak ellentábora is akadt, Fittler Kamil Pulszky Károly és Patenier Gyula művészettörténész személyében, akik nem gondolták, hogy a magyar művészet megújulása elképzelhető a népművészet felhasználásával. Maga Pulszky is gyűjtötte a háziipar díszítményeit és nem értett egyet Huszkával, aki szerint a rózsza, tulipán és szekfű motívumot a népművészetből vette át a barokk művészet. Pulszky szerint a mindezek a „magas művészetből” szálltak alá a népművészetbe a 16. század folyamán és a képműves központokból terjedtek el a vidék falvaiba. Pulszky a megújulást nem a hagyomány

örzésben, hanem inkább a modern iparművészet fejlesztésében látta. Fittler Kamil köztes álláspontot vallott, miszerint nem népies stílust kell teremteni, hanem a modern törekvések egy magyaros válfaját kell létrehozni.¹⁴⁵

A magyar népművészet egyik jellegzetes, tárgytipusának, a festett kelengyeládának elmaradhatatlan, általában a centrumban elhelyezkedő díszítménye. A népi festett bútoroknak széles szakirodalma van, különösen a virágkozás kultúrtörténeti gyökerei foglalkoztatták a művészettörténetet és a néprajztudományt. „A reneszánsz főképpen Itália felől érkezett,

¹⁴⁴ Hofer – Fél, 1975. 9

¹⁴⁵ Gellér, 2004. 31.

**Nagy Sándor: Buday Nagy Ilona
triptichon. Üvegfestmény.
Marosvásárhelyi Kultúrpalota**

ekkor tűnik fel a szegfű, a gránátalma, a cserepes virágtő, a nagy kígyónak nevezett minta.”¹⁴⁶ A reneszánsz stílus az, amiből a népművészet kiágazott, és a vidéki képművesek kezén még a 19. században is tovább élt. A virágozás különösen a szentek ábrázolását mellőző protestáns területeken nyert teret, és lett kedvelt díszítő és pompa fokozó eszköz, majd a barokk és a rokokó is rányomta a bélyegét.¹⁴⁷ A virágos díszítés legrégebbi múltja az antikvitásban gyökerezik. A magyarországi templomokban a virágozás a román kortól követhető. Nyomot hagyott rajtuk a „virágos gótika”, azonban a festett kazetták mintakincse javában „olaszkorsós,

virágtőves reneszánsz” eredetű, oszmán-török elemekkel bővülve.¹⁴⁸ A protestáns templomokat követve a gazdag indás díszítmények, különböző virágok és gyümölcsök sokféle változata megjelent a szőtteken, kerámiákon, hímzéseken, kályhacsempéken, pásztorfaragásokon. A reneszánsz hatása legtovább Erdélyben őrződött meg, különösen a kalotaszegi varrottas párnákon követhető nyomon a virágtő motívum tovább élése. Azt is tudjuk, hogy reneszánszsal egy időben, a török hódoltság alatt érte el hazánkat a török hatás, amely a bizánci forrásokból táplálkozott és a kulturális javakat török kereskedők terjesztették.

149

Üvegbe, fába álmódott látomás. A magyar szecesszió összeművészeti alkotásainak eszmeisége

A szecessziós iparművészet az építészettel haladt azzal párhuzamosan, azt kiegészítve. Alapgondolatát szintén az angol preraffaeliták teremtették meg.¹⁵⁰ Mindennapos fogalom

¹⁴⁶ Balassa – Ortutay, 1979. 351.

¹⁴⁷ Zentai, 2009. 36

¹⁴⁸ Zentai, 2009. 36

¹⁴⁹ Balassa – Ortutay, 1979. 352

¹⁵⁰ 1861-ben a londoni Merton Abbey-ben saját műhelyt és nyomdát alapítva maga is üvegfestőként és illusztrátorként, rajzolóként és könyvkötőként tevékenykedett. Minden maga tervezett a legapróbb részletekig, így nyomtatványaiiban az iniciálé, a papír, és a betűk gondosan megtervezett művészi egységgé álltak össze. Az iparművészet mellett költészettel is foglalkozott és műhelyében Rosetti versesköteteihez és Edward Burne Jones írásaihoz sokszorosító grafikai eljárással készített díszes címoldalt Művészeti Lexikon III. 1983.383.

vált az életenergiát kifejező vonal és az arabeszk¹⁵¹, a növényi elemeken alapuló díszítésmód. A stílus legfőbb jellemzője Edward Burne-Jones után a fokozott mértékű dekorativitás, a kép síkjának, a tárgyak felületének, az épületek megjelenésének díszes formálása, ritmikus tagolása.¹⁵² Hozzájuk köthető dekorativitást és praktikus szempontokat szolgáló használati tárgyak felelevenítése, a falikárpit műfaja, melynek középkori népszerűségét a gyáripar háttérbe szorított. Megjelentek térelválasztásra szolgáló díszes paravánok és a művészeti színvonalat képviselő, díszes könyvkötetek. A már gödöllői művésztelep kifejezetten a szecesszióhoz kötődött. Alkotói, Körösfői-Kiersch Aladár és Nagy Sándor vezetésével William Morrishez hasonlóan a totális művészet jegyében dolgoztak.¹⁵³ Épületeikre összművészeti alkotásként tekintették, terveztek bútorokat, szőnyeget, üveglakokat. Számukra is Erdély volt a tiszta forrás és az akkor még javában élő kalotaszegi népművészet. Táblaképeiknél jelentősebbek üvegmunkáik, valamint falikárpitjaik, szőnyegek, kerámiák.¹⁵⁴

A magyaros szecesszió csúcspontjának a Marosvásárhelyi Kultúrpalotát tartják. Az épületet Jakab Dezső¹⁵⁵ és Komor Marcell¹⁵⁶ építészek tervezték. Tehetségét a tervező páros már Budapesten bizonyította, minek nyomán lehetőségük nyílt Marosvásárhely új városközpontjának megalkotására. Egy olyan műemlék megalkotása volt a cél, mely hűen kifejezi a szecesszió szellemét és egyben megadja a városközpont hangulatát. A palota belsejének kidolgozásán a gödöllői művésztelep¹⁵⁷ művészei remekeltek az Art and Craft

¹⁵¹ Az arabeszk olyan stilizált növényi elemekből álló díszítőmotívum, melyet a szecesszió az arab művészetből vett át.

¹⁵² Gellér 2004.8. Preraffaeliták. A századfordulóhoz közeledve, pályája végén Burne-Jones egyre inkább az iparművészet, a kárpit és üvegtervezés fel fordult. „Ebben az időben Burne Jones hatása kimutatható a dekoratív művészetekre és a szecesszióra.” In: Híres festők. 25. szám. 11.

¹⁵³ Morris csavaros úton jutott el odáig, hogy iparművészettel foglalkozzon. Tevékenységét eleinte a középkorkultusz jellemezte, de idővel egyre inkább a modern igények felé specializálódott. Megnősült és 1858-ban házat építtetett magának, de nem talált olyan kedvére való szép tárgyakat, amikkel berendezhetné a házat. Ekkor döntött úgy, hogy bútorait és az egész berendezést saját maga fogja elkészíteni. „A helyiségek megszabta tiszta keretek között a díszítőművészetet a lehető legbősegebben alkalmazta. A helyiségek díszítését azonban ő maga vállalta Burne-Jones-al közösen. Fahr – Becker, 2004. 30.

¹⁵⁴ Németh 1983. 414. A Burne-Jones kartonjai alapján a Merton Abbey-ben készült falikárpitok a kor legszebb munkái közé tartoztak, valamint hozzá vezethető vissza gobleinszövés újboli felfedezésének a gyökerei a szecesszió idején. Fahr – Becker, 2004. 29.

¹⁵⁵ Jakab Dezső (1864-1932) zsidó származású magyar építész, a Lechner Ödön által kezdeményezett nemzeti szecessziós irányzat folytatója. Építész társával, Komor Marcellel 1899-ben közös irodát nyitottak. Az első időkben főként bérházakra kaptak megbízásokat, majd együttesen lehetőséget kaptak a marosvásárhelyi kultúrpalota megtervezésére. A továbbiakban nevükhöz fűződik többek között a szabadkai zsinagóga és a szabadkai városháza megalkotása.

¹⁵⁶ Komor Marcell (1868- 1944) magyar építész, Jakab Dezső tervező-társa, nemzeti szecessziós irányzat nagy alakja.

¹⁵⁷ A gödöllői művésztelep, amely a magyar szecesszió egyetlen szervezett társulása, az angol Arts and Crafts (művészetek és mesterségek mozgalma) szellemisége nyomán hozta létre két alapító tagja. Nagy Sándor és Körösfői-Kiersch Aladár. Működése a művészetek és mesterségek tradicionális egységén alapult, hittek a művészet életújító, megtisztító szerepében. Mottójuk. „Az élet minden megnyilatkozásának művészi tartalmat kell adni”. (Ruskin)

mozgalmának szellemiségét követve.¹⁵⁸ Nagy Sándor¹⁵⁹ és Thorockay Wigand Ede¹⁶⁰ üvegablakainak értékével a palota egyben a szecesszió összművészeti központjává vált.¹⁶¹ Az eredeti nevén Ferenc József Közművelődési Ház a szecesszió vezető mestereinek közös alkotása, egyben Nagy Sándor fő műve. Nagyszabású művelődési központnak épült, a népi témaválasztás a társadalmi és kulturális egyenlőséget kívánta szolgálni. A hangversenytérrel és előadótermekkel, az oldalszárnyakban képtárral, könyvtárral ellátott épület az erdélyi és magyar kultúra emlékeztetőjeként épült, így a magyar stílus megteremtésében élenjáró gödöllőiek kapták meg a pályázatot. A dekoratív épület szinkretizáló¹⁶² hangulatát ókeresztény, krétai, gótikus, reneszánsz és népi motívumok alkotják. A díszterem üvegablakain a történeti téma mellett magyar népmesék és székely népballadák feldolgozását alkalmazták. A zsolnay mázas tetővel, Tiffany üvegekkel, márványoszlopokkal, mozaikokkal, pazarul kifestett falakkal ékített épület a magyar szecesszió legtokéletesebb, legösszetettebb alkotásaként tarjuk számon. Egyben Erdély legmodernebb és legegységesebb stílusú városává vált Marosvásárhely.¹⁶³ Jakab Dezső Komor Marcell nevéhez fűződik még többek között a szabadkai zsinagóga és városháza.¹⁶⁴ A művészek az új stílust már nem csak a közintézményekben, hanem a magán otthonokba is bele álmodták. Az iparművészeti szintre emelt használati tárgyak korszakalkotó újításnak számítottak. A szecesszió első és – sokak szerint – egyetlen igazi győzelme a művészi tárgyakkal az ornamentika bővítésében széppé tett otthon volt. *Nem tett különbséget a magas művészet és az alkalmazott művészet között, sőt kimondottan érdeme, hogy a mindennapi élet számos területét bevonja az esztétikai alakítás körébe.*¹⁶⁵

¹⁵⁸ 1891ben megalapította saját nyomdáját és kiadóját Kelmscott Press néven. Nyomott mintás tapétákat és textilmunkákat kezdett el nyomtatni, amivel megalapozta cége anyagi sikereit. A régi kézműves technikák felélesztése, a kézi nyomással készült, növényi színezékeket használó termékei magas színvonalat képviseltek. Ezzel megalapozta a szecesszió mindenre kiterjedő esztétikai igényének alapjait: A századforduló egyszólamú esztétikájának netovábbja az egyén életének györelesen átalakult birodalma, mai szóhasználattal az „overalldesign.” Fahr-Becker 2004.

¹⁵⁹ Nagy Sándor (1868-1950) magyar festőművész, grafikus, a gödöllői művésztelep egyik alapító tagja Körösfői-Kiersch Aladár mellett.

¹⁶⁰ Thorockai Wigand Ede (1869-1945) magyar népies stílusban alkotó építész, iparművész, író, a gödöllői művésztelep egyik alapító tagja Nagy Sándorral karöltve. Munkássága során Marosvásárhelyre költözve az erdélyi népművészetből merítette ihletforrását a Kultúrpalota megtervezésénél, illetve magánházakat is tervezett.

¹⁶¹ Német, 1983. 397-398.

¹⁶² Szinkretizmus: különböző vallási, filozófiai, műveltségi irányok összehangolása

¹⁶³ Gellér, 2003. 104-105

¹⁶⁴ Német, 1983. 356.

¹⁶⁵ Beke, 1995. 326.

A szecesszió kevésbé méltatott, sokáig mellőzött vezéralakja Jaschik Álmos¹⁶⁶, aki a szecesszió gondolatához híven szintetizáló alkat, a művészeti stílusok összefogásának képviselője volt. Az új stílus a társadalmi haladás révén nála is egyértelműen az akadémizmus ellen szólt. Elsősorban tanár és illusztrátor, de Jaschik magániskolájából kerültek ki azok a haladó szellemiségű magyar grafikus és iparművészek, akik később a modern magyar művészet megformálásában úttörő szerepet töltöttek. A magyar szecesszió és Jaschik Álmos művészeti szemlélete a népművészetével volt rokon olyan értelemben, hogy a „szépség mindennapi kenyér” hitvallását hirdette. Mindez a népi formakincsek mindennapi felhasználásán jóval túlmutatott. A fejlődés Magyarországot érintő központjai Bécs, München és Párizs voltak.¹⁶⁷

A szecessziós építészet szellemisége megtermékenyítő hatást fejtett ki későbbi évtizedek építészetére is. Még a szecesszió folyamán Huszka József elméletei és saját közvetlen tapasztalatok útján egyre több fiatal építész kezdte a népi építészet konstrukcióját alkalmazni. Ők már nem csupán a népművészet díszítőelemeit, hanem a paraszti építészet szerkezetét is kutatták. Lechner Ödön úttörőt alkotott a nemzeti népi építészet megalkotásában, de megmaradt a stílus, a külsőségek átvételénél. A fiatal építészek vezéralakja, Koós Károly¹⁶⁸ úgy vélte, hogy a valódi magyar építészet alapját nem a dísz, hanem a szerkezet adja. Inspirációért úgyszintén Erdélybe utaztak, ahol a népi faépítészetben, a parasztházak és fatemplomok logikájában találták meg a követendő példát. Kós Károly leghíresebb munkája, a Fővárosi Állatkert épületegyüttese tökéletesen mutatja ezt a szemléletet: nem magyarkodó, hanem a maga természetességében magyar. A fiatal építészek úgy vélték, hogy a magyar építészet gyökereit a középkorban kell keresnünk, konstruktív építészetünk alapja csakis a népi építészet lehet. A stílus sokban támaszkodott az erdélyi faépítészet gótikus hagyományaira, azonban a szecessziós palotáknál csak kisebb méretű feladatokra vállalkozhatott. A kiváló építész-iparművész Kozma Lajos¹⁶⁹ is végzett néprajzi kutatásokat. Jellegzetes színfoltot képviselnek azok az építészek, akik intimebb terű, kisebb

¹⁶⁶ Jaschik Álmos (1885-1950) magyar grafikus, festő, iparművész, ipari formatervező, művészpédagógus és szakíró, a 20. század polihisztorának tartanak. Magániskolájából sok ismert művész került ki, többek között a keramikus Kovács Margit. Tiszteletére Művészeti Szakgimnázium és Technikum működik Budapesten a IX. kerületben.

¹⁶⁷ P. Brestyánszky, 1977. 7-9.

¹⁶⁸ Koós Károly (1883-1977), született Kosch Károly, magyar népies stílusban alkotó építész, író, grafikus, tanár, könyvtervező és szerkesztő, politikus. Tiszteletére a születése napját, december 16-át a magyar építészet napjának nevezték ki.

¹⁶⁹ Kozma Lajos (1884-1948), született Fuchs Lajos, építész, iparművész, grafikus, műgyógyászati tanár. Tiszteletére Budapesten a nevére elnevezett faipari iskola létesült Újpesten, amely ma Faipari és Kreatív Technikum egyben.

épületekben ötvözték a funkcionalizmus és a népművészet felhasználható elemeit.¹⁷⁰ A szecesszió utóélete kapcsán az organikus építészetet a 20. század végére vált megerősödő irányzattá. A nemzetközileg elismert organikus építészet legkiválóbb művelőjeként Makovecz Imre¹⁷¹ szerzett nemzetközi hírnevet. Épületeinek talajhoz kötődése és természetes építőanyagok használata iskolát teremtett. A népi építészet, a népművészet elemeit használja fel, de kelta, távol-keleti, szkíta és erdélyi motívumokat is felfedezhetünk alkotásaiban, mint például a Makói hagymaház.

A gép hasznosítás a szecesszió művészet és a modern tárgyalakításában

A William Morris által elindított kezdeményezés azon az új az elven fejlődött tovább, hogy a szecesszió képviselői elkezdtek a gépre nem ellenségként tekinteni, hanem a saját művészi céljaikra felhasználni. Amíg Morris és a preraffaeliták elutasították a gépek használatát, addig az új korban a gépet a legfontosabb alkotóelemnek tekintették. Alapelveit Henry van de Velde (1863-1957) belga építész és festő fogalmazta meg majd az 1907-ben megalakult, németországi „Deutscher Werkbund” tervezőművészekből, iparosokból és kereskedőkből álló szövetsége folytatta. Törekvéseik arra irányultak, hogy az ipari munkát magas minőségre emeljék, elősegítve ezzel a termelés hatékonyságát és a költségcsökkentést.¹⁷² Mindezt nagy propaganda, kiállítások, folyóiratok és irodalmi értekezések kísérték, melyek segítettek népszerűsíteni az új irányzatot. Leginkább a bútor alakítás terén fűztek nagy reményeket az új eszméhez, ami egy belső, őszinte szükségletből fakadt. A századfordulón az emberek megcsömörlettek az őket körülvevő stíluskavalkádtól, az épületek, bútorok és különféle lakberendezési múltban ragadt historizáló stílusától.¹⁷³ A modern, nagyvárosi lakásokban fellépett az igény a célszerűség, a kényelem és a könnyen mozgatható bútorok iránt.¹⁷⁴ Az emberek „új formák után vágyódtak”¹⁷⁵, melyhez a korszerű anyagok, a vas, vasbeton és üveg használata¹⁷⁶ teremtette meg a lehetőségeket. A technológiai folyamatok forradalmasítása, az új termelési módok és anyagok új esztétikai megoldásokat kívántak.¹⁷⁷

¹⁷⁰ Németh, 1980. 490.

¹⁷¹ Makovecz Imre (1935-2011) Kossuth és Ibl Miklós díjas építész, a Magyar Művészeti Akadémia alapítója, az organikus építészet kitalálója

¹⁷² A kétkézi kézműves munkára esküdő Morris gyára halála után be is zárt, mert kézzel előállított termékei magas minőségűek voltak, de már-már megfizethetetlenek. Kaesz, 1995. 197.

¹⁷³ „A 19. században a polgárságnak nincsen saját önálló stílusformája, amely a kor gazdasági, és szellemi helyzetének valóságos tükörképe volna. Ezért korábbi stílusformák felújításával, neostílusokkal próbálják igényeiket kielégíteni.” Kaesz, 1995. 187.

¹⁷⁴ Kaesz, 1995. 196.

¹⁷⁵ P. Brestnyánszky, 1977. 9.

¹⁷⁶ Kaesz, 1995. 196.

¹⁷⁷ P. Brestnyánszky, 1977. 9.

Üveg, vas és a levegő szintézise. Stabilitás és csodás látvány nyújtott. Az iparművészeti szintre emelt használati tárgyak korszakalkotó újításnak számítottak, a díszítésnek és a dekorativitásnak minden korábbinál nagyobb szerepe jutott.¹⁷⁸ A szecesszió művészeinek legfőbb érdeme, hogy a dekorativitást összekapcsolták a funkcionalitással és a művészi igénnyel megformált tárgyakkal széppé tették az emberek otthonait, mindennapi életét.¹⁷⁹

A szecessziós bútoralakítás szerint a „tektonikus” formaalakítás jegyében a műformát az anyag megfelelő feldolgozásával kell kifejleszteni. A tárgykészítés szempontja használhatóság lett és a megfelelő formához a megfelelő anyag megtalálása. Ez a logikus szervezés a tárgyak leegyszerűsödéséhez vezette, ami elősegítette a gyári előállítását.¹⁸⁰ A luxus igényű bútorok esetében a puritán hatást drágább anyagokkal, finom kivitellel, felületdíszítéssel, színezéssel fokozták fel. Ennek eszközei a különféle berakások, színes furnírok, fémek, féldrágakövek, elefántcsont díszek lehettek.¹⁸¹

Cifrálkodó szegénység. A népművészet utolsó nagy fellángolása

Miközben a „magas művészet” felfedezte a paraszti kultúrát, egy fordított folyamat is zajlott. A polgári ízlés visszaszivárgott a faluba, és a népművészetben is megjelentek a dísz tárgyak: gazdagon faragott guzsalytálpak vagy díszes csalikancsók, amiket nem a mindennapi munkára, hanem ajándéknak, ünnepi reprezentációnak szántak. Ebben az időben még élt a nép művészete, de ahogy a magas művészet merített a népművészetből, úgy a polgári kultúra visszahatott, elősegítette a népművészet gazdagodását is. A parasztok tárgykultúrájában is megjelentek a dísz tárgy jellegű, ritkán használt eszközök. Ezek a díszítményük vagy kialakításuk miatt nem voltak alkalmasak mindennapi használatra. Ilyen a csalikancsó, de folytathatnánk a dúsan faragott kapatisztítóval vagy guzsalyszárral, amik munkára nem alkalmasak, hanem ajándéknak, reprezentációs tárgynak, jelképnek szánták őket.

A népművészetnek a paraszti életformával együtt lett vége, ahogyan felbomlott az emberek közti hagyományos kapcsolatok és értékek rendje.¹⁸² A magyar paraszti kultúráról alkotott legújabb történettudományi elemzések és koncepciók hangsúlyozzák a korszak

¹⁷⁸ Beke, 1995. 326.

¹⁷⁹ „A szecesszió első és – sokak szerint – egyetlen igazi győzelme a művészi tárgyakkal az ornamentika bővületében széppé tett otthon volt. Egymásba bonyolódó, kígyózó vonalak, torlódo tengerhullámok, valószerűtlenül karcsú, olykor virágban vagy rejtélyes állatformákban folytatódó emberi testek – ezek a hihetetlen gyorsasággal terjedő ornamentika legismertebb, legnépszerűbb elemei.” Az idézet Pók Lajos (1919-1998), irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a magyarországi szecesszió szakértőjétől származik. Fahr-Becker 2004.

¹⁸⁰ Kaesz, 1995. 198.

¹⁸¹ Kaesz, 1995. 198.

¹⁸² Magyar Néprajzi Lexikon III. 1980. 742-749

„kettős társadalmi struktúráját”. Ezek a lehetőséget kínálnak arra, hogy a paraszti kultúra jelenségeit ne csak önmagában, mint az egész magyar társadalom mozgásának tüneteit értelmezzük és *„Végső soron ugyan annak a történeti ható erőknek következményeképpen voltak legcifrábbak a parádés szobák és legfényűzőbbek az ünneplőviseletek egyes vidékeinken, amikor a nagyvárosok a legrohamosabban növekedtek, s a gyárpar a legnagyobb lendületben volt.”*¹⁸³ Azonban a világpiac diktálta tempóval a paraszti gazdaságok egy idő után nem tudtak lépést tartani, saját maguk túlfeszítése árán sem. Az paraszti öntudat jelképeinek, a tisztaszobák parádés tárgyainak, a hatalmasra vetett ágyaknak, díszes staférungeknek megteremtése egyre inkább erőn felüli ráfordításokkal kínkeservessé vált. A díszes paraszti népművészet és a reprezentatív ünnepi szokásvilág ekkoriban voltaképp már a menekülés kétségbeesett megnyilvánulása volt. Az ipari forradalom előszele, a tudomány és a technika sosem látott fejlődése, az egyre nagyobb teret hódító ipar nyomában átcsoportosuló társadalmi szerkezet, a polgárság megerősödése, a nagyvárosok lüktető tempója, az idő felgyorsulása szétbontotta a régi életkereteket.¹⁸⁴ Ezzel megváltozott az emberek viszonya a hagyományos tárgyaikhoz, és a falusiak a többi rétegekhez hasonló fogyasztókká váltak, akiknek igényeit már a gyárpar látta el. Ezzel nem szűntek meg feltétlenül a népművészeti technikák, épp az iparosodás, városiasodás teremtett új feltételeket a tovább élésüknek. Sőt épp az urbanizálódott rétegekben merült fel újból az igény a népi készítmények iránt, gyűrűzött be a népművészet a hivatalos kultúrába. Ez azonban a népművészetnek már tudatos, szervezett, irányított tovább élése, „második élete”, ami elválasztandó a tényleges népművészettől. Ezt Magyarországon népi iparművészetnek nevezzük.¹⁸⁵

A legújabb kori kutatások birtokában a népi kultúra történetét már nem csak önmagában vizsgálhatjuk, hanem mindazon a gazdasági változások tükrében, melyek hozzájárultak Magyarország kapitalizmus-kori fejlődésének új történettudományi értelmezéséhez.¹⁸⁶ Az iparművészet és a népművészet is mindkettő tárgyformáló művészet: a mindennapi élet használati tárgyait jelenítik meg művészi formában. Azonban a kölcsönhatások ellenére mindig megmaradtak az alapvető különbségek, amik a társadalmi hovatartozástól függtek. A népművészeti tárgyak egy társadalmi osztály, a parasztság számára készültek. Az iparművészet termékei mindenki számára. Az iparművészetben kizárólag hivatásos művészek

¹⁸³ Hofer Tamás: Három szakasz a magyar nép kultúra 19-20. századi történetében Bellon-Fügedi-Szilágyi 1998.190-191.

¹⁸⁴ P. Brestyánszky, 1977. 7.

¹⁸⁵ Magyar Néprajzi Lexikon III. 1980. 742;749.

¹⁸⁶ Hofer Tamás: Három szakasz a magyar nép kultúra 19-20. századi történetében. In: Bellon – Fügedi – Szilágyi, 1998. 190.

míg a népművészetben nem hivatásosak dolgoztak. Míg a népművészet nem ismeri a dísz tárgy fogalmát addig az iparművészetben jelentős helyet foglal el, a dísz tárgy külön kategóriát alkot. A népművészei tárgyak sosem váltak pusztán dísz tárgyakká, hanem a paraszti éle szimbólumai voltak a tűzhely körül vagy a szent sarok fölé aggatva a tisztaszobákban. Legtöbbjük szerelmi jelkép, a házasság, a születés szimbóluma, amelyek az év nagy részében használaton kívül állnak, mint reprezentációs, tárgyak. Ezek a parádés eszközök azonban meghatározott időközökben előkerülnek a parasztházak tisztaszobáiból és lakodalmakkor vagy egyéb ünnepekkor használatba veszik őket, így a díszítésen kívül használati funkciót is ellátnak. Az iparművészet továbbá együtt halad a képzőművészettel, annak fejlődési útvonalaát követve a történeti stílusokhoz igazodik.¹⁸⁷

Összefoglalás

A szecesszió a múlt századforduló jellegzetes, sajátos formai jegyekkel rendelkező művészeti és lakberendezési mozgalma, amely 19. század második felétől az 1920-as évekig fejtette ki hatását az esztétikai alakításra és az emberek mindennapi életére. Kibontakozásához az első világháborút megelőző békeidőszak nyújtott háttérrel, melynek során egy olyan általános, mindenre kiterjedő újítási törekvés hatotta át a művészeti életet, ami rövid idő alatt mélyreható változást hozott a képzőművészet, az építészet, a belsőépítészet és az ipari formatervezés világában. A szecessziós törekvéseket alapvetően a modernizációs igények: a művészeti megújulás utáni vágy és az ipari forradalom nyomán támadt kihívások szólították életre. A kulturális jelenségek és a művészi szándék mögött mindig korszakot meghatározó társadalmi interakciók húzódnak meg. A kapitalizálódás folyamán felbomlottak a hagyományos társadalmi keretek, és az évszázadokon át jól működő hagyományos kézműipar a fejlődés ütemével nem tudott lépést tartani.¹⁸⁸ Az ipari árútermelés következtében silány gyáripari termékek lepték el a piacot, melyek minden esztétikai értéket nélkülöztek.¹⁸⁹ Az esztétizmus a környező világ elleni védekezés jellegét viselte magán.”¹⁹⁰ A kor embere számára az elvonulás egyaránt jelentette a múlt stílusával való szakítást és nagyvárosokból

¹⁸⁷ Domanovszky 1981. 27-30.

¹⁸⁸ „A gépi technika óriási haladása kezdi lerontani a nemes, régi kézműipar egyéni műformáit. [...] A kézműves termelés sorsának bizonytalansága, túlhaladottsága miatt nem tudta ellátni a kor megnövekedett feladatait.” Kesz gyula: Ismerjük meg a bútorstílusokat.1995. 188

¹⁸⁹ A gyáripar elterjedésével a gyártmányok, használati tárgyak esztétikai színvonala erősen csökkent, a gyárosok csak a tömegtermelés kielégítésekre törekedtek. A mindennapi tárgyak gyártásának anyagi és esztétikai kérdését, célszerűségét, a szép megformálását, az akkor már felbomlott céhek képműves hagyományainak örökségét figyelmen kívül hagyták.” P. Brestyánszky Ilona: Kovács Margit. Corvina. Budapest, 1977. 9.

¹⁹⁰ Gellér, 2004. 9.

való elvágyódást egy természet-közelibb élet felé.¹⁹¹ A 19. és 20. század központi feladatává az új tervezési esztétika, az új termelési módokhoz igazodó művészi tárgyformálás vált. Ez a szecesszió, majd a 20. század iparművészetének egyik legfontosabb sajátossága. A szecesszió művészei a formai megújulás érdekében kivonultak, elkülönültek az avult hagyományokat közvetítő akadémikus művészettől és tiltakoztak a gyáripár tömegterméki elleni. Friss, szabadon áramló formáikhoz a növény és állatvilág stilizált motívumait vették alapul. A szecessziós törekvéseket az összművészeti célkitűzés vezérelte, melynek értelmében a legapróbb részletnek is jelentőséget tulajdonítottak. A reneszánsz kor óta nem volt ilyen mindent elsöprő erejű, intenzív művészi mozgalom az emberiség történetében.¹⁹² A századfordulót jellemző szecessziós törekvések célja nem kevesebb volt, mint egy totális, mindenre kiterjedő korstílus megteremtése. A szecessziót tartja a művészettörténet az utolsó művészeti korstílusnak, ami csírájában már magában hordta az egész modern művészetet.¹⁹³ Az első világháború ugyan véget vetett a szecesszió aranykorának, de az utána következő 1920-as évek eklektikus, játékos, fantáziadús, erősen dekoratív mozgalma, az Art Deco még jelentős mértékben alkalmazta a népies formákat, elemeket. A stilizálást, dekorativitást megőrizve a szecessziónál konstruktívabb, összefogottabb formaalkotás, erőteljesebb színezés jellemezte és fontossága abban is látszik, hogy hatására alakult ki a modern magyar iparművészet és kerámia.¹⁹⁴ A tanulság azonban örök maradt. A cél nem a tulipánok és madarak szolgai másolása, hanem annak a szellemiségnek, annak a „lélekalkatnak” a megértése, amiből ezek a formák születtek. Ahogy Fáy Aladár zseniálisan megfogalmazta: a helyes út az, ha olyan nemzeti stílust alakítunk, amely „szellemében és díszítőerejében magyar gyökerű.” Ez a gondolat a mai napig iránymutató mindenkinek, akit a népi kultúra ihlet meg.

¹⁹¹ Fucskár Ágnes - Fucskár Attila: Magyar szecesszió. 2021. 4-5.

¹⁹² Fucskár Á. - Fucskár J; 2021. 4.

¹⁹³ P. Brestyánszky, 1977. 7.

¹⁹⁴ P. Brestyánszky, 1983. 490.

Summary

The fundamentals of hungarian secession in hungarian folk art

Responding to the challenges of the industrial revolution that characterized the century, secession artists spoke out against outdated tradition and advocated a lifestyle closer to nature. The central issues of the turn of the last century revolved around new design aesthetics, artistic object formation adapted to new modes of production. The language of art had to be suitable for expressing the needs of modern human society. In some of its versions, secession took on a national, folk character, which also enjoyed widespread popularity in Hungary. The message of the peasant lifestyle and the ornamentation of Hungarian folk art fortunately coincided with secession's cry of „back to nature”, which became the primary source of renewal bourgeois art in the country.

Irodalomjegyzék

Balassa Iván-Ortutay Gyula: Magyar Néprajz, Corvina Kiadó, Budapest, 1979.

Beke László: A magyar művészet kibontakozása a 19. században. In.: Beke László: Műalkotások elemzése a gimnázium I-III. osztálya számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995.

Bellon Tibor-Fügedi Márta-Szilágyi Miklós: Tárgyalkotó Népművészet. Jelenlévő múlt, Planétás Kiadó, 1998.

Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete. II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.

Fáy Aladár: A magyarság díszítő ösztöne. Püski Kiadó, Budapest, 1994.

Gáborján Alice: Adatok a szűr kialakulásához. In: Bellon-Fügedi-Szilágyi 1998. 266-270.

Gabriele Fahr-Becker: Szecesszió. Vincze Kiadó, Budapest, 2004.

Gellér Katalin: A magyar szecesszió. Corvina Kiadó, Budapest, 2004.

Gellér Katalin: Mester hol lakol? Nagy Sándor művészete. Balassa Kiadó, Budapest, 2003.

Preraffaeliták. In: Híres festők és műveik. (Stephen Rose főszerk.) 25. szám. Eglemoss Hungary Kiadó, Budapest

Hofer Tamás-Fél Edit: Magyar Népművészet, Budapest, Corvina, 1975.

Kaeszy Gyula: Ismerjük meg a bútorstílusokat.

Koronghy Lippich Elek: A nép művészete 1903-1908 között. Közli Jurecskó László: Koronghy Lippich Elek a népművészet felhasználásáról. In: Bellon-Fügedi-Szilágyi 1998. 9-13.

Kresz Mária: A magyar népművészet felfedezése In: Bellon-Fügedi-Szilágyi 1998. 56.

Lükő Gábor: A magyar lélek formái. In: Pozsgai Péter (szerk.) Táton Kiadó, Budapest, 2001.

Magyar Néprajzi Lexikon III. (Ortutay Gyula szerk.) Budapest, 1983.

Manga János: A népi díszítőművészet stíloselemzésének történeti tanulságai In: Népi kultúra, népi társadalom. 5-6. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának Évkönyve. 1971. 314-324.

Művészeti Kislexikon. (Lajta Edit szerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973

Művészeti Lexikon III. kötet (Zádor Anna-Genthon István szerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983

Művészeti Lexikon IV. kötet (Zádor Anna-Genthon István szerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.

Németh Lajos: Szecesszió és szimbolizmus. In: Aradi Nóra (szerk.): A művészet története Magyarországon. Gondolat, Budapest, 1983.

P. Brestyánszky Ilona: Kovács Margit. Corvina, Budapest, 1977.

Pogány Ö. Gábor: Magyar festészet a 19. században. Kossuth Nyomda, Budapest, 1970.

Szabó Attila: Művészettörténet képekben. A kezdetektől napjainkig. Junior kiadó. Budapest 2001.

Zentai Tünde: Patapoklosi. Pro Pannonia, Pécs, 2009

Vojnich Zsófia, Művészettörténész

Tornyai János Múzeum - Alföld Galéria,

Hódmezővásárhely

Vojnich Zsófia

Egy kudarcba fulladt (ön)meghatározási kísérlet:

a Délalföldi Tárlatok története

Abstract

Jelen tanulmány az alföldi régió 1945 utáni művészeti életének egy eddig nem igazán kutatott és feltárt szegmensét vizsgálja: a Délalföldi Tárlatok történetét.

A Szeged – Hódmezővásárhely – Békéscsaba tengely művészi életét a hatvanas években jellemzően a Nyári, az Őszi és az Alföldi Tárlat határozta meg, melyek „alulról jövő” kezdeményezésként fogták össze a városok és vonzáskörzetük képzőművészeti életét. A Délalföldi Tárlat a Képzőművészek Szövetségének regionális központjának nyomására és szándéka szerint jött létre. Nagyon izgalmas feladat megvizsgálni, hogy milyen identitáskijelölési szándék merülhetett fel a központi művészeti apparátus részéről, hogy milyen hatást gyakorolt a már meglévő művész közösségére, valamint mekkora ellenállást váltott ki a művészekből – művészcsoportokból (vagyis kik maradtak távol) a ma már abszolút ráerőszakoltnak tekinthető Tárlat-sorozat.

Bevezetés: az alföldi festészet fogalma körüli polémiák

Az alföldi festészetként aposztrofált képzőművészeti irányzat meghatározása, a 20. századi – és azon belül is az 1945 utáni – története a mai napig kihívást jelent a művészettörténeti szakirodalom számára. Bár a vidéki múzeumok (Hódmezővásárhely, Gyula, Békéscsaba) és fővárosi aukciós házak (Virág Judit vagy KogArt Galéria), valamint egyes kutatók részéről (mint Tóth Károly vagy Herpai András, Horváth Gyöngyvér, Szabó Noémi) az elmúlt évtizedben sor került olyan sarokpontokat kijelölő életműveket, mint Tornyai János, Koszta

József, Endre Béla, Szalay Ferenc vagy Németh Józsefét feldolgozó tárlatokra s az ezeket kísérő gyakran ouvre-katalógussal ellátott monográfiák megírására¹ – a tudomány mégis a mai napig adós a modern vagy esetleg a kortárs alföldi festészet meghatározásával, és az alföldi festészet körének megrajzolásával, valamint képviselőinek elhelyezésével a művészettörténeti szakirodalomban.

Az alföldi festészet, mint fogalom a 19. század vége óta ismert és a nagybánya örökségét továbbvivő, a Trianon utáni Magyarországon az új Nagybányát és ihlető forrást kereső, több alföldi városban művésztelepet létrehozni kívánó Rudnay Gyulát és a vásárhelyi származású, oda visszatelepülő Tornyai Jánost (s méltatlanul háttérbe szorítva: Endre Bélát) szokás kiindulópontjának tekinteni.² Legalább ilyen erőteljes állítás Koszta József és Nagy István expresszív festői nyelvét, a Munkácsy-örökséget felülíró egyéni látásmódot az irányzat fő és kiemelkedő áramának tekinteni.³ Továbbá szintén az alföldi festészet állandó epiteton ornansának tekinthető a csoport festőinek erőteljes hozzákapcsolása a realizmushoz, és művészetük értelmezése kizárólag ebben a kontextusban. Ennek az írásnak a keretei túlságosan szűkek, hogy kísérletet tegyen egy közel százéves művészettörténeti polémia feloldására. Mindösszesen kiinduló alapként használjuk fel ezt a fogalmat, és igyekszünk rákérdezni, hogy hogyan használhatjuk annak a művészeti jelenségnek a meghatározása kapcsán, mely az 1960-as évektől a vásárhelyi iskola, a szentesi Koszta-hagyomány vagy éppen a regionális Rudnay-örökség hangoztatásával kísérletet tett az Alföldön élő művészek és itt működő művésztelepek összefogására.

Ugyanis az 1960-as évektől kollektív tárlatok égisze alatt a modern és magukat „alföldiként” aposztrofáló festők, szobrászok, keramikusok és grafikusok közösen állítottak ki – felülről jövő összefogó szándék hatására. A tárlatok előzménye a Magyar Képzőművészek Szövetségének délmagyarországi területi szervezetének 1964-es megszületése,⁴ mely Békés

¹ A KogArt és a Tornyai János Múzeum megállapodása keretében (Nagy Imre akkori múzeumigazgató és Fertőszögi Péter művészettörténész által aláírt szerződéssel) 2012 és 2015 között olyan országos jelentőségű kiállításokra került sor Vásárhelyen, mint Csernus Tibor, Barcsay Jenő, Tornyai János vagy Koszta József. Ezeken felül Vásárhelyen kiállítás és katalógus mutatta be Németh József és Szalay Ferenc festészetét – Dr. Nagy Imre: Németh József (1928-1994), Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, 2015; valamint Dömötör János – Tóth Károly: Szalay Ferenc (1931-2013), Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, 2013.

² Ld. a kecskeméti Bozsó Gyűjtemény 2016-os válogatását (Az Alföld vonzásában), melynek mottóját Tornyai mestertől vették: „*hanem a nagy gerjedés, lélekfelhevülés megnyilatkozása-a lehető legegyszerűbb köntösben*”. Nátyi 2016, 2.

³ Szinnyei Merse Anna: Koszta József (1861-1949) élete és művészete a dokumentumok tükrében, Kogart, Budapest, 2015, valamint Kieselbach Tamás (szerk.): Nagy István, Kieselbach Galéria és Aukciós Ház, Bp., 2019.

⁴ Ld. I. Délalföldi Tárlat, katalógus-bevezetője. (Egyébként ebben az évben alakult a Szövetség többi területi szervezete is – megj. tölem.) Előzménynek tekinthető az 1950-es években központilag létrehozott, Csongrád megye képzőművészeti életét összefogó Magyar Képzőművészek Szövetsége Csongrád megyei munkacsoportja.

és Csongrád megye alkotóművészeit fogta egybe hivatalos keretek között. A szervezet központja Hódmezővásárhely lett, titkára Dömötör János, összekötője pedig Szelesi Zoltán. Ennek a szervezetnek a működése tette lehetővé (és mintegy kötelezővé) a tagok közös fellépését és egyben bemutatkozását; és lett ennek a közös megjelenésnek a látványos reprezentációja az először 1965-ös évben megrendezett úgynevezett Délalföldi Tárlat.⁵ Jelen dolgozat csak az előzményeket és az első néhány évet (1965-1970) vizsgálja szorosan – melynek dinamikája egyben a régió művészeti életében bekövetkező súlyponteltolódásokat is szépen körvonalazza.

Legfontosabb kérdésünk, hogy milyen formában hatott, alakított-e ki valamilyen közös művészi nyelvet és látásmódot az egy tárlaton kiállító gyulai, hódmezővásárhelyi, szegedi és szentesi alkotók között e közös, fentről jövő „identifikációs” szándék? Milyen hatása lett a régió művészetére annak, hogy egy központi szervezet kívánta meghatározni, értelmezni az egyes alkotók törekvéseiben a kollektív, egyetemes jegyeket? Mi volt ebben az esetben az *expressis verbis* értett 1945 utáni alföldi festészet mögöttes tartalma? És végül a legfontosabb kérdés: elérte-e a célját ez a mára szinte elfeledett kezdeményezés? Ezekre a kérdésekre keressük a választ.

A tárlatok előzményei

Mielőtt a Délalföldi Tárlatok történetét vizsgálnánk meg, érdemes kronológia-szerűen áttekinteni a régió művészeti törekvéseit, fontosabb eseményeit az 1950-es évektől. A Délalföldi Tárlat ugyanis eltér a két megye korábban, és teljesen más megfontolásokból alapított kiállítás-sorozatainak létrehozásának szándékaitól, ahogyan erre igyekszünk rámutatni. Ezért érdemes azon fontosabb tárlatok, kiállítások sorrendbe állítása, melyek a művészeti élet gerincét jelentették ebben az időszakban Csongrád és Békés megyében, és hagyományaik a mai napig tovább élnek.

Ez a szervezet irányította az 1951-től megnyíló Megyei Képzőművészeti Kiállításokat, ahol a megyében élő művészek kaptak kiállítási lehetőséget. Helyszíneiként Szeged és Hódmezővásárhely szolgáltak. Szelesi Zoltán összefoglalásában érdekes megjegyzést tesz. Tanulmánya szerint „míg a fővárosban az 1954-ben megrendezett V. Magyar Képzőművészeti Kiállítás a művészeti öncélúság térnyerési kísérleteiről tanúskodott, addig az itteni IV. Megyei Képzőművészeti Kiállítás a szocialista törekvések jelenlétét mutatta. Helyi kulturális életünkben, így Szeged festészetében is valamivel később jelentkeztek a jobboldali elhajlás tünetei. Ezek nálunk az 1955-ös Tavaszi Tárlat, és az ugyanez év októberében létrehozott V. Megyei Képzőművészeti Kiállítás anyagában érződtek leginkább.” Szelesi 1972, 210-40. A Megyei Képzőművészeti Kiállítások rendszere és a központilag vezérelt szocreál stílustól való tudatos elhajlási kísérlet, valamint Szeged és Vásárhely „rivalizálása” azonban további kutatást igényel.

⁵ Jelen dolgozat csak a tárlatok létrehozásának körülményeit és a „csúcs” időszaknak tartott 1960-as évek végét vizsgálja, a teljes időszak feldolgozása egy további kutatások feladata.

Az ötvenes évek zárt világában a pártközpontból szervezett művészeti élet sematizmusát és az egységesen elvárt szocialista realista stílus, valamint Budapest, kizárólagos hegemoniáját megtörni igyekezett a hódmezővásárhelyi múzeum élén 1946 óta álló Galyasi Miklós, amikor 1954-ben életre hívta az első Vásárhelyi Őszi Tárlatot. A hatalmas vállalkozás már ekkor meghaladta a város és a múzeum anyagi lehetőségeit, hiszen Galyasi egy olyan kiállítássorozatot, művészeti fórumot álmodott, melynek résztvevői vásárhelyiek, innen elszármazottak és újonnan betelepülő művészek egyaránt és velük azok, akik szellemiségükben egyértelműen vállalják a városban kiemelten élő Tornyai-hagyomány továbbvitelét (tehát: merítési köre országos, de szellemiségben megköveteli az azonosulást),⁶ Azt is tudomásul kell venni ugyanakkor, hogy az elképzelés és az ötlet egyedi, és a város múzeuma biztosította a helyszínt az 1954-től évenként rendezett kiállításnak, de – a korszak jellemzőinek megfelelően – a zsűrizéstől a díjazásig minden mást a Kiállítási Intézmények apparátusa, tehát a Műcsarnok szervezett.⁷ Megalapították a Tornyai-plakettet, ami jelentős pénzjutalommal járt.⁸ Az Őszi Tárlatok végül Hódmezővásárhely művészi reprezentációjának kulcselemévé váltak és a vásárhelyi szellemiséget és művészeti hagyományt őrző festők, szobrászok találkozási pontjává. A Tárlatok és az 1957-ben (újra)alapított mártélyi művésztelep, a Galyasi által a városba invitált Képzőművészeti Főiskolás nyári alkotótáborok⁹ olyan erővel bírtak, melyek másfél évtizedre hegemon szerepet biztosítottak régió művészetén belül Hódmezővásárhelynek.

A vásárhelyi sikerek ösztönöz(het)ték a Dél-Alföld másik, szintén régi gyökerekkel rendelkező városait hasonló megmozdulásokra. Békéscsaba reagált frissebben, és felbuzdulva azon a tényen, hogy az 1957-es országos tárlatról, melynek címe „Vidéki képzőművészek”

⁶ Galyasi 1965, 59-60. „...kézenfekvő az a kérdés, mit takar tulajdonképpen a vásárhelyi művészet fogalma, mi soroz egy művészt a vásárhelyiek közé, mi az a közös hang, az a hasonló szemlélet – talán alkat és életérzés – ami összehozza és összehozta az ország különböző részein született, élő és dolgozó művészeket.... Nos, a két kérdés a következő: ki áll közel hozzám a magyar képzőművészetben? A második: kinek a tanítványának vallom magam? Mikor a feleleteket összevetem a művekkel, a következők derülnek ki: azok a művészek, akik letelepedettként, vagy hazajáró lelkek gyanánt így vagy úgy ittragadtak a vásárhelyi körben, ha festők: Mednyánszkyt, Tornyai Jánost, Nagy Istvánt, Koszta Józsefet; a másik csoport Szőnyit, esetleg Egryt – a szobrászok Medgyessyt, Ferenczy Bénit, Borsos Miklóst és az ezekkel talán műveikben össze nem mérhető, de egészséges szellemben és igényben föltétlen példamutató Szabó Ivánt vallják ősnek, tanítómesternek. A már életében klasszikussá vált Barcsay Jenőt pedig kivétel nélkül mindenki...”

⁷ Tóth 2024, 14.

⁸ „A Vásárhelyi Őszi Tárlat fődíja a tárlat 1954-es indulása óta a Tornyai-plakett. A díjat olyan művész kaphatja, aki rendszeresen és magas színvonalon állít (vagy állított) ki az Őszi Tárlatokon. Számít tehát a tárlathoz való hűség és a szereplések színvonala. A Tornyai-plakettet egy művész csak egyszer kaphatja meg. A plakett posztumusz is kiadható.” link: <https://oszitarlat.hu/a-vasarhelyi-oszi-tarlat-dijai-es-azok-feltetelei/>, letöltés dátuma: 2025.04.02.

⁹ Id. Tóth 2024, 21-26. bővebben: a magyar újrealista irányzat letéteményeseként aposztrofált Vásárhelyi Iskola három pillére: az Őszi Tárlat, a művésztelep és a támogató személyek (Kurucz D. István, Szabó Iván – valamint Pogány Ö. Gábor).

volt, kiszorult számos Hajdú-Bihar vagy éppen Békés megyei alkotó – ezért létrehozták a Tiszántúli Festőművészek Vándorkiállítását 1958-ban. Később Alföldi Képzőművészek Vándorkiállításaként, majd 1964-től Alföldi Tárlatként szerepelt. Ez a tárlat – azon túl, hogy a déli és keleti régió művészei számára biztosított kiállítási lehetőséget – a kezdetektől meghatározott elvek szerint válogatott. Fontos volt a művészek részéről a kapcsolat a realizmussal, valamint (kezdetben) az absztrakt törekvések kizárása. Az 1964-es névváltozás egyben koncepcióváltást is jelentett: Békés megye három helyszínére redukálódott a tárlat bemutatása, megszűnt vándorkiállítás lenni, valamint biennálé-jelleget nyert és egyfajta lokális izvilágú kortárs művészeti pódiummá vált.¹⁰

1959-ben, tehát harmadikként, sorakozott a helyi és regionális igényű, közös bemutatkozási kísérletek mögé Szeged megyei jogú városa, amikor is megalapította a Szegedi Nyári Tárlatot. Az eredetileg dél-magyarországi művészeti fórumnak szánt kiállítás viszonylag hamar elvesztette „lokális” vagy regionális jellegét, és már a fennállásának tizedik évfordulóján azt olvashatjuk róla, hogy „...most aligha van olyan képzőművészünk, aki ne küldené el szívesen munkáit szegedi *bemutatásra*.”¹¹ Szeged a mai napig őrzi ezt az kozmopolita jellegét, árulkodó, hogy a tárlat fődíját nem egy hagyományteremtő művésztől kívánta elnevezni, hanem Szeged Megyei Jogú Város Alkotódíjaként hozták létre. A szegedi művészek sokkal erőteljesebben részt kívántak venni a Budapest diktálta főáram életében, urbánusabb szellemiségben – erről is tanúskodik 1967-1968-as „kenyértörésük” Vásárhellyel.

A Délalföldi Tárlatok kezdetei

A fent felsorolt három momentum tekinthető a Délalföldi Tárlatok közvetlen előzményének. Az immár ezen a néven bemutatott és az 1965-ben rendezett első kiállítást három város múzeuma: Hódmezővásárhely, Szeged és Gyula koordinálták, befogadó intézményei a Tornyai János, a Móra Ferenc és az Erkel Ferenc Múzeumok voltak. A rendezésen kívül közösen vállalták a tárlat bemutatásának megosztását is (ebben a tekintetben előképnek tekinthető a Tiszántúli Festőművészek Vándorkiállítása). Sem a sorrend, sem a helyszínek nem véletlenek: a Magyar Képzőművészek Szövetségének helyi képviselői – a már említett Dömötör és Szelesi – Vásárhely, illetve Szeged múzeumának voltak meghatározó alakjai. Az év egy-egy hónapjában volt látható a tárlat, először csak három különböző városban, ahogyan az első kiállítás katalógus a fogalmaz: „csoportosulásoknak ez a formája nem véletlenül született meg. A képzőművészet centralizáltsága évek óta sok nehézséget jelentett a vidéken

¹⁰ Gyarmathy 2001, o.n.

¹¹ Akácz László: A X. Szegedi Nyári Tárlat in: Délmagyarország, 1969, 59. évfolyam 179. sz., 5.

élő művészek, más és más helyi nehézségekből fakadó problémáinak összehangolásában a közös és kölcsönös segítség lehetőségeinek megteremtésében.”¹²

Már az első kiállítás is tanúskodik egyfajta szintézis-kísérletéről, ami próbálja meghatározni az alföldi művészet fogalmát, az alföldiséget, egyaránt a déli országrész régiójának képzőművészeti hagyományai és a modernizmus gondolatának folytatójaként is. Egybefogja a három nagy művészeti gócpontnak tekinthető város művészeit, illetve a már meglévő tárlatok rendszerét. A kiállító művészek névsora¹³ a három város művészi életének már befutott alkotóit tükrözi. Ám az 1965-ös első Délalföldi Tárlat művésznévsora egyértelműen mutatja azt is, hogy ekkor még a régióban a vezető szerep mindenféleképpen az önálló „iskolá”-val (újrealista törekvései révén azzá váló)¹⁴ rendelkező, az egyre rangosabb Őszi Tárlatnak otthont adó, és kánon-diktálónak váló vásárhelyi művészeté. Itt érdemes felfigyelni arra a párhuzamra, hogy a Vásárhelyi Őszi Tárlatok rendezője az első tizenkét évben 1966-os haláláig a Műcsarnok művészeti osztályán dolgozó Ritly Valéria, aki egyben az első Délalföldi Tárlat katalógusának előszószerzője is.¹⁵ A első Délalföldi Tárlat azonban emellett felhívja a figyelmet az alföldi festészet berkein belül olyan törekvésekre is, mint a „szegediek urbánus látásmódjából fakadó változatos festői hagyományára” valamint a „békéscsabai oldottabb színvilág konstruktív vonalvezetésű hagyományaira.”¹⁶

Nem véletlen tehát, hogy a kiállítás első helyszíne Hódmezővásárhely volt. Magát a tárlatot szakmai grémium (a Képző- és Iparművészeti Lektorátus képviselőjében) válogatta, melynek tagjai: Csohány Kálmán grafikus, Németh József festő, Szabó Iván szobrász és Szurcsik János voltak. A bizottság tagjainak összetételéből megint csak észrevehető a már sikeres évtizedet maga mögött mondható vásárhelyi művésztelep és a város köré gyűlt alkotók domináns szerepe. Ám a kiállítás rendezését megosztották maguk között a múzeumok – Dömötör János (Hódmezővásárhely), Koszta Rozália (Gyula), Pintér József (Szeged) és Szelesi Zoltán (Szeged) képviselőjében.¹⁷ A válogatás arculatát témájában is az Alföld adja: olyan alkotások kerülnek bemutatásra, melyek az alföldi tájat (Kovács Mária: *Virágzó almafa*, Lelkes István: *Alkony*), embereket (Szalay Ferenc: *Tél I-II-III*, Füstös Zoltán: *Gyuri bácsi*)

¹² Ritly Valéria: Első alkalommal jelentkeznek kollektív kiállítással a délmagyarországi művészek... In: I. Délalföldi Tárlat (katalógus), 1965, F.k. Dömötör János, Szegedi Nyomda Vállalat, 7

¹³ Az ekkor kiállító vásárhelyiek Almási Gyula, Erdős Péter, Füstös Zoltán, Fülöp Erzsébet, Fodor József, Hézső Ferenc, Kohán György, Kovács Mária, Lelkes István, Németh József, Szalay Ferenc, Kajári Gyula és Fekete János.

¹⁴ Tóth 2024, 6-7.

¹⁵ Ritly i.m., 5-8

¹⁶ U.a.o., 7.

¹⁷ ld. az I. Délalföldi Tárlat katalógusának impresszumát.

ábrázolják, és a hivatalos kritika leginkább a sokszínűséget értékeli a felvonultatott alkotásokban.¹⁸

Az 1966-ban rendezett második tárlat, mintha már tudatosabban törekedett volna arra, hogy körképet adjon arról, hogyan is néz ki régió művészete ebben az időszakban. Legfontosabb szervezeti változás, hogy ekkor kapcsolódik be Szentes a tárlatokba – az egyetlen olyan alföldi város a rendezők közül, mely nem rendelkezik 1945 utáni „előzményekkel”, kizárólag a Koszta-hagyományra támaszkodik. A város belépése azonban hatásos, ugyanis megalapítja Szentes Város Tanácsa a Koszta-érmet.¹⁹ Bár az is figyelemre méltó, hogy Szentes városát nem képviseli egy festő sem: hiányoljuk a névsorból a Koszta-hagyomány szinte kizárólagos örökösét, a legutóbb 1965-ben a városban (és az I. Délalföldi Tárlaton is!) kiállító és helybeli Tokácsli Lajos nevét.

Ekkora immár 12. évébe lépett a Vásárhelyen évente megrendezett országos tárlat és modern művészeti seregszemle – az 1954-ben életre hívott monumentális vállalkozás kiállta az évtized próbáját: életben maradt és képessé vált arra, hogy az alapító, Galyasi Miklós eredeti elképzelése szerint egy táborba toborozza és együtt mutassa meg a Vásárhelyhez, Tornyai János festői hagyományához, a realizmushoz kötődő hazai (sic!) festők, szobrászok alkotásait. Galyasi kéziratban maradt számvetése szerint az első 12 vásárhelyi év eredménye 190 festő és alkotás bemutatása, melynek közel fele évente, vagy kétevente heteket tölt el a városban, de gyakran vissza-vissza is térnek, tehát nem csak egyszer járnak Vásárhelyen.²⁰ Azonban ez az év, amikor a vásárhelyi művészet kiemelkedő óriása, Kohán György meghal (betegsége miatt már a Délalföldi Tárlaton sem állít ki)²¹ és az Őszi Tárlatok eddigi rendezője, Ritly Valéria is elhunyt. Így például a vásárhelyi Őszi Tárlatok történetében érdemes ezt az évet cezúraként kezelni.

A második Délalföldi Tárlat – Hódmezővásárhely, Szeged, Gyula és Szentes helyszíneivel egyben a városokban zajló művészi élet esszenciájának bemutatásával már sokkal határozottabban képviseli az első kiállításban is körvonalazódó gondolatot, vagyis azt, hogy a tárlat résztvevőinek alkotásaik bemutatása mellett szinte küldetésévé kell tenni az alföldi festészet modernkori aposztrofálását és elhelyezését a korabeli művészeti palettán. A Képző- és Iparművészeti Lektorátus bírálóbizottságának tagjai ekkor már nem pusztán a vásárhelyi iskolát képviselő, és annak holdudvarába tartozó művészekből álltak, hanem a

¹⁸ Szelesi Zoltán: Az I. Délalföldi Tárlat In: Délmagyarország 55, no. 139. 1965. jún. 5., 5.

¹⁹ Dömötör János: Katalógus-előszó In: II. Délalföldi Tárlat (katalógus), 1966, F.k. Dömötör János, Szegedi Nyomda, 8.

²⁰ Galyasi Miklós: A hódmezővásárhelyi képzőművészet utolsó húsz éve (1945-1965) – Adalékok a vásárhelyi művésztelep történetéhez, Kézirat, Tornyai János Múzeum Irattár, ltsz. nélkül

²¹ Ld. Dömötör 1966, 7.

többi város delegált tagjaival együttesen végezték a válogatást és a rendezést (Csohány Kálmán, Dömötör János, Nagy Károlyné, Németh József, Szabó Iván, Szalay Ferenc, Szelesi Zoltán, Szurcsik János, Tamás Ervin).²²

Az azonban érződik, hogy még mindig nem teljesek a névsorok: elsősorban a szegedi és vásárhelyi művészek képeznek túlsúlyt, a békés megyei alkotók kevesen vannak – vagy távol maradnak.

1967-ben, a harmadik Délalföldi Tárlattal egy évben a Magyar Nemzeti Galériában nagyszabású tárlat keretében sikeresen mutatkoznak be a szegedi festőművészek.²³ A dátum azért is fontos mert ekkor éri el tetőfokát az 1966-ben kirobbanó vita a vásárhelyi iskola kapcsán („Vásárhely és képzőművészet”) és kérte fel a Tiszatáj szerkesztősége Pogány Ö. Gábort a vita összegzésére és lezárására, aminek révén a Magyar Nemzeti Galéria igazgatója egyértelműen megvédi a vásárhelyi festészetet és igyekszik a kortárs művészeti palettán elhelyezni azt.²⁴ Két győzelem tehát az alföldiek részéről a fővárosban. A harmadik tárlat mindezek mellett mégis szinte ugyanazokat a neveket vonultatja fel, mint az előző két év kiállítói. Míg önálló csoportként Szeged és Vásárhely egyre jobban elkülönül, addig a Délalföldi Tárlatok erre mintha nem is reagálnának.

A Délalföldi Tárlatok hatásrendszere

A Délalföldi Tárlatok történetét vizsgálva a jelzett időpontban (1965-1970) látjuk, hogy körülbelül azonos kiállítók és rendező szervezetek, személyek hozták létre évről évre. Az alábbi, egyesített táblázatban az 1965 és 1970 közt a Tárlaton kiállító művészek aszerint szerepelnek, hogy mely város műhelyéhez, szellemi vonzásköréhez tartoztak:

A Délalföldi Tárlatok kiállító művészei (1965-1970)				
Szentes	Gyula (Békéscsaba, Orosháza)	Szeged	Hódmezővásárhely	„Egyéb”
Tokácsli Lajos, Terney	Bazsali Ferenc, Kosztai Rozália,	Dénes János, Dér István, Dorogi	Almási Gyula, Erdős Péter, Fejér Csaba,	Piroska János ²⁵

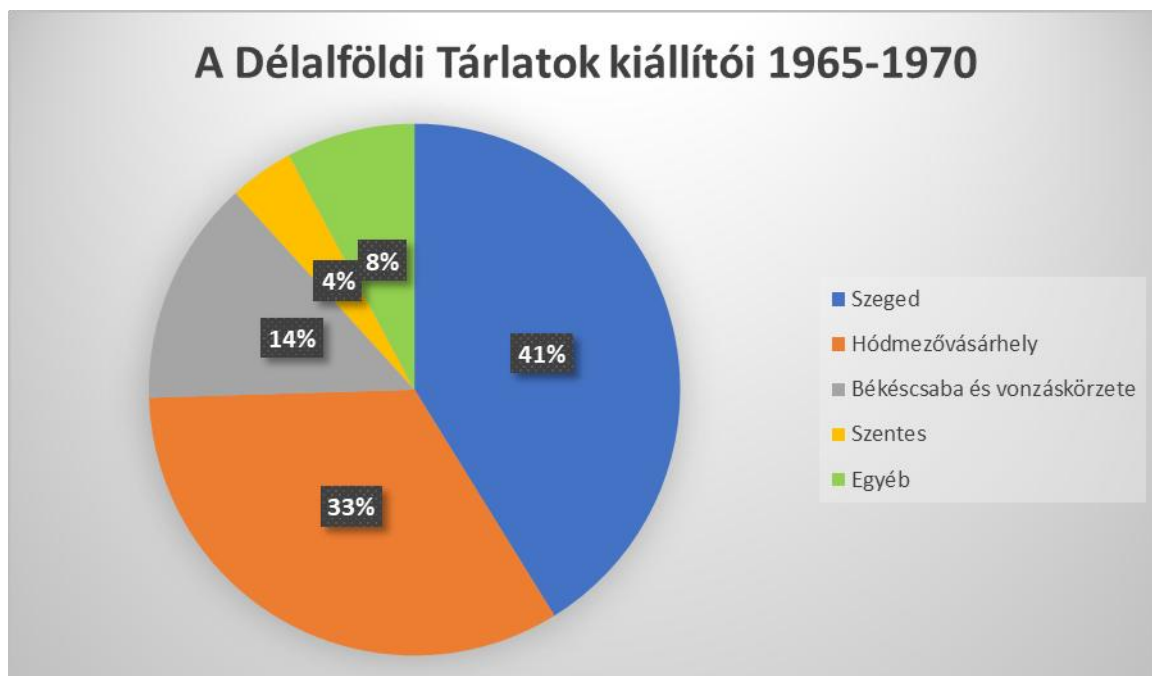
²² II. Délalföldi Tárlat (katalógus), 1966, F.k. Dömötör János, Szegedi Nyomda, 1966.

²³ Szegedi Képzőművészek Tárlata, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1967. Kat. és Bev.: D. Fehér Zsuzsa (Ebben nagy szerepe lehetett annak, hogy D. Fehér Zsuzsa (1925) szegedi származású művészettörténész volt, aki a Magyar Nemzeti Galéria tudományos főmunkatársaként 1945 utáni művészettel foglalkozott. – megj. tőlem) illetve előzménye a korábban ugyanitt bemutatott vásárhelyi (1964) és szolnoki tárlatok.

²⁴ A vita értelmezését ld bővebben Tóth 2024, 19-20, Szelesi 1972, 258-259.

²⁵ Külön figyelmet érdemelne a csongrádi festő, Piroska János „rehabilitálása” a vizsgált korszakban, Gera Katalin indulása vagy a szegediek esetében a Vinkler-tanítványok közös, iskolászerű fellépése.

Béla	Ezüst György, Lipták Pál, Miklós István, Alexin Andor, Mladonyicky Béla	Imre, Erdélyi Mihály, Fontos Sándor, Papp György, Pintér József, Stefániai Edit, Vinkler László, Vlasics Károly, Zombori László, Hemmert János, T. Nagy Iren, Tóth Sándor, Csizmazia Kálmán, Cs. Pataj Mihály, Vincze András, Szuromi Pál, Szűcs Árpád, Zoltánfy István, Takács Győző	Fodor József, Fülöp Erzsébet, Füstös Zoltán, Hézső Ferenc, Kohán György, Kovács Mária, Lelkes István, Németh József, Szalay Ferenc, Kajári Gyula, Fekete János, Végvári Gyula, Csikós Miklós, Samu Katalin	(Csongrád), Bánszky Tamás (Földeák), Gera Katalin (Újkígyós), Bagossy Gábor
------	---	--	--	--

1. ábra: A Délalföldi Tárlatok kiállítóinak egymáshoz viszonyított aránya (1965-1970)
(Saját szerkesztés)

Az első öt év folyamán összesen 51 alkotó állított ki,²⁶ a névsor a második évre kialakult, utána hosszú ideig csak egy-egy új név bukkan fel vagy tűnik el a katalógusok listáiról. Bár a Tárlat nem meghívásos, mégis (főleg Dömötör és Szelesi személyei miatt) feltételezhető, hogy sok esetben személyes megkeresés, és kapcsolati háló lehetett a mérvadó. Ez a létszám jóval szerényebbnek tekinthető, mind az Őszi, a Nyári és az Alföldi Tárlat viszonyában is.²⁷

Az elemzés második részében érdemes néhány érdekes és fontos „hozományát” áttekinteni a Délalföldi Tárlatoknak, és megpróbálni értelmezni a Magyar Képzőművészek Szövetségének fentről irányító, adott művészeti platformra gyakorolt hatását.

Hódmezővásárhely

A vásárhelyi Őszi Tárlatok ugyan 1954 óta garantálták a város vezető szerepét a régió képzőművészeti életében, ez azonban önmagában nem lett volna elég a művészek városba hívásához és itt-tartásához. A hatvanas évek végén, hetvenes évek elején (ami egyben a Vásárhelyi Őszi Tárlatok, a mártélyi művésztelep fénykorát jelenti) Hódmezővásárhely műteremmel ellátott művészlakásokat (Kohán György u.) tudott építtetni és működtetni.²⁸ A város a helyi alkotók, valamint a Budapestre elszármazott művészek révén képes volt a centralizált főváros miliójéből a „vásárhelyiséget” és az „alföldi újrealizmust” elfogadók közül egy olyan kört toborozni, akik hajlandóak voltak hosszabb rövidebb ideig, vagy akár állandóra a városban megtelepedni. A városba érkező művészek közül kiemelkedő szerepet játszott Szalay Ferenc, aki a város mellett egy tanyán telepedett le.²⁹ Az ide érkező Kohán György, az itt házára találó Németh József, Kajári Gyula és a Majolika gyár körül a hatvanas években dolgozó alkotók, mint Végvári Gyula vagy Fekete János nemcsak művészként, hanem művészet-szervezőként is maradandót alkotott. A Délalföldi Tárlatok tehát leginkább a reprezentáció eszközeként szolgáltak Vásárhely számára (jelentősége elenyésző volt az Őszi Tárlathoz képest) és egy olyan regionális fórumot biztosítottak az újrealista törekvéseknek, melyen városukon kívül – de csoportként – megmutatkozhattak.

Szeged

²⁶ Az 51 alkotó közül a törzsgárdának kb. 40 tekinthető, akik a kezdetektől folyamatosan, több alkotással szerepeltek.

²⁷ Például 1967-ben a Vásárhelyi Őszi Tárlaton kb. 150 alkotó vett részt, a szegedi Nyári Tárlaton pedig ugyanekkor 125 művész. A két tárlat rendszeres kiállítóinak a névsora izgalmas megállapításokat tatogat. (Forrás: a két Tárlat vonatkozó, 1967-es katalógusa).

²⁸ Tóth 2024, 24.

²⁹ bővebben: Tóth 2013, 16-40 (életút-interjú Szalay Ferencsel).

Szeged az alföldi festészet képzőművészeti életében már az 1900-as évek elején jelentős szerepet töltött be - a Rudnay-hagyomány és a hangsúlyosan városi, de nem mezővárosi központi szerepe révén. A századfordulón a Nagybányával szakító és egy új bázist kereső Rudnay Gyula komoly tervekkel érkezett a városba: egy lehetséges művésztelep meg alakításának szándékával. Bár az 1911-es tervekből végül semmi nem valósult meg,³⁰ Szeged mégis 1945 után fokozatosan a megye egyik meghatározó művészeti központja lett, és általános vélekedés szerint karakteres arculatát nagyjából az 1957-1967 közti időszakban alakította ki.³¹ Művészetszervezés terén itt kiemelkedik a Dorogi Imre vezette Szegedi Szépműves Céh (1946), valamint a Móra Ferenc Múzeum elkötelezettsége a kortárs képzőművészet bemutatására (ld. Horváth Mihály utcai Képtár átadása). A Szegedi Nyári Tárlat – mely hamar országos méretűvé vált, nem rajzolta meg kellő kontúrral a szegedi művészet közös jegyeit, profilját, így elvitathatatlan szerepe a Délalföldi Tárlatoknak, hogy Vásárhely mellett Szeged művészei szerepeltek ezeken az alkalmakon legnagyobb számmal (sőt létszámuk meg is haladta sokszor a vásárhelyiekét). Mégsem tudta őket a Délalföldi Tárlat sem – ahogyan az a bizonyos Nemzeti Galéria-beli – kiállítás sem olyan egységes arculatú körként bemutatni, mint Hódmezővásárhelyt. A szegedi csoportot mindig az egyéni teljesítmények kiemelése, a sokszínűség, stíluspluralizmus jellemezte. A szegedi alkotók létszámnövekedése inkább tűnik a vásárhelyiekkel a régió művészeti központjává válás körüli láthatatlan „harc” eszközének, mint annak az igénynek, hogy definiálni próbálja magát a város művészközössége „alföldi”-ként.

Gyula, Békéscsaba és Orosháza

Gyula művészei tulajdonképpen úgy is jellemezhetők lennének, mint „akik nem voltak ott”. Békéscsaba és Orosháza – vagyis Békés megye művészei nagyon kis létszámmal képviseltették magukat. Nem szabad azonban megfélekednünk az 1969-ben megalakult gyulai művésztelepről, mely 1969-ben jött létre a Budapestről a központi művészeti bizottságok figyelő szeme elől „elillanni vágyó” Tóth Tibor égisze alatt. Ő hozta létre a Művészbarát kört (Budapest, XVII, kerület) – egy különleges szakkörrel és egy kortárs kiállító hellyel együtt a 60-as években. Innen indultak a később iskolává előre lépő gyulai festők is. Tóth Tibor ugyanis rendszeresen nyári művésztelepeket szervezett, melyek helyszíne 1969-től Gyula lett. A nagybányai szabadiskola mintáit etalonként követő művésztelep révén olyan csoportosulás alakult ki, melynek tagjai többek között Albrecht

³⁰ Szelesi 1968, 190.

³¹ D. Fehér Zsuzsa: Szegedi Képzőművészek Tárlata. Katalógus. Magyar Nemzeti Galéria. Bp. 1967. 7-8.

Júlia, Balogh Gyula, Marosvári György, Szakáll Ágnes, Bodor Zoltán, Lukács István, akik között a legszorosabb összetartó erőt a trendektől való tudatos távolmaradás és a hagyományos, sokszor kimondottan realista festészeti és szobrászati műfajok ápolása volt. A művésztelep működésének köszönhető az ország első kiállítótermének létrehozása: a Dürer teremé.³² Igen élénk volt a város művészeti élete – ennek tükrében külön figyelemreméltó, hogy a művésztelep alkotói a Délalföldi Tárlaton a vizsgált korszakban nem vettek részt. Távolmaradásuk olvasható a rendszer kritikájaként (ugyanis a telep Békés vagy Csongrád megyei tagjai sem állítanak ki), ugyanakkor a művésztelep autonómiáját és egyéni szellemi teljesítményét megőrizni kívánó magatartásként is. Harmadik magyarázat lehet, hogy egyszerűen azért, mert ebben az esetben nem folyt össze a város, a múzeum és a képzőművészet irányítása (a „hivatalos” képviselői a megyének békéscsabai és orosházi művészeket jelentett) – de azt lehet mondani, hogy Gyula város művészeti életében pusztán egyel több színfoltot jelentett a Délalföldi Tárlatok bemutatása.

Szentes

Szentes városa talán az egyértelmű „nyertese” a Délalföldi Tárlatoknak. Ezeken keresztül ugyanis olyan mintákhoz és kapcsolatokhoz jutott, melyek nem engedték elszorvadni a város képzőművészeti életét és a Koszta József örökén fellépő újabb nemzedék törekvéseit. A Délalföldi tárlatok 10. évfordulóján a katalógus bevezetőjében Koszta Rozália felhívja a figyelmet arra, hogy Szentes városa díjat alapított (vásárhelyi mintára) Koszta József emlékére, melyet évente a délalföldi tárlat egy-egy kiemelt alkotójának ítéltek meg³³. Ezen keresztül jelezte az egykori megyeszékhely, hogy képzőművészeti hagyományának megőrzésére legalább olyan elhivatott, mint Hódmezővásárhely.³⁴ Bár a kezdeményezést elegáns gesztusnak tarthatjuk, valamint valószínűleg a város lehetőséget látott arra, hogy a Tárlatokon keresztül saját művészeti életét felélessze – ez azonban nem sikerült igazán. Viszont nem is tűnt el a régió palettájáról, ami pedig köszönhető a fent vizsgált kiállításoknak, díjalapításnak.

Összegzés helyett

³² Vertel 2021, 42-47. A terem létrehozását ugyan Koszta Rozália a Tárlatok kontextusában említi a 11. Tárlat katalógus-bevezetőjében, de ez egyértelműen a művésztelep és város összefogásából létrehozott épület volt.

³³ Dömötör János: A II. Délalföldi Tárlat In: Tiszatáj, 1966, 20, 7. sz. 554. A város döntése szerint minden évben a díjat a Délalföldi Tárlat megnyitóján kell kiosztani a munkajutalommal együtt, az alföldi tájat és az itt élő embert kifejező legértékesebb művek alkotójának.

³⁴ XI. Délalföldi Tárlat (katalógus), Szeged, 1976.

Lehet-e alföldi festészetről, dél-alföldi képzőművészetről, közös nyelvről beszélni a vizsgált időszakban a régióban - tettük fel a kérdést a dolgozat elején. Volt-e valamilyen érvényesítő ereje a Délalföldi Tárlatoknak, melyeket felülről irányítottak és egyértelműen azzal a szándékkal működtették, hogy megpróbálja egy táborba gyűjteni a modern alföldi festőket és megragadni a közöset stílusukban – kontinuitást látva a századfordulós hagyományokban. Kétségtől – a tárlatok történetét és eseményein végigpillantva, mai szemmel a válasz nemleges.

A tárlatok sajtóanyagát áttekintve³⁵ is hasonló eredményre juthatunk. A recenziók és kritikák – minden egyes esetben külön tárgyalják Vásárhely, Szeged művészeinek munkáit, leginkább az első években Szeged „felzárkózását” hangoztatva, jobbra a kiállított művek értékelésére térnek ki – és kevésbé kívánják feszegetni azt a kérdést, hogy egyáltalán mennyire volt szükséges létrehozása, a már működő tárlatok mellett.³⁶

A címben szereplő (ön)meghatározási kísérlet tehát nem sikerült: önmeghatározásnak tekinthető, amennyiben a képzőművészeti szövetség helyi képviselői egyben Vásárhely és Szeged legmagasabb rangú múzeum- és művészetszervezői – így a válogatás, rendezés révén nyilvánvaló lenne egyfajta törekvés. Meghatározási kísérlet pedig abban az értelemben, ahogyan a hivatalos művészettörténet-írás keresi az 1950-es évek óta a választ az alföldi festészet mibenlétére (Ritly Valéria, D. Fodor Zsuzsanna, Aradi Nóra, Pogány Ö. Gábor...) és tapogatózásait parázs elméleti viták kísérik.

Ugyanilyen árulkodó a „távolmaradó” művészek névsora. Csak a vizsgált korszakban – Szeged és Vásárhely, de akár az Alföldi Tárlatok saját, rendszeres kiállítói köréből – olyan neveket nem fedezünk fel, mint Kurucz D. István, Csizmadia Zoltán, Lieber Éva, Pólya József, Magos Gyula, Lóránt János vagy éppen Szabó Iván. Tehát még a két megyén belül is meglehetősen szűk a Délalföldi Tárlaton kiállítók köre.

Láthatjuk, hogy önálló, egy-egy város köré csoportosuló törekvésekről (Szeged, Vásárhely és Gyula – művésztelepek és művészlakások létrehozásáról), valamint pozitív mintákról és kölcsönhatásokról (ld. Szentés – díjalapítás) beszélhetünk, de közös alföldi nyelvről semmiképp. Továbbá a Délalföldi Tárlatok „kudarca” (szemben Szeged és Vásárhely saját tárlatainak példájával) azt a problémát is felveti, hogy mennyire volt sikeres az 1960-as, 1970-es évek művészetpolitikájában a hivatalos szervezeti keretek létrehozása (ld. Magyar

³⁵ Szelesi Zoltán az első tárlat kapcsán a Szövetség összefogó erejét méltatja, aminek hatására a régió művészete differenciáltabbá vált. (Szelesi, 1965, 5.) A kritika a második tárlat kiegyenlítetttségét hangoztatja: a vásárhelyi dominancia csökkenését. (Dömötör 1966-os kiállításrecenziója, 553.) Vagy az 5. tárlat kritikája azért izgalmas, mert a szerző, Szelesi Zoltán is felteszi a kérdést, hogy mi a közös jegy a kiállítók művészetében. A jellegzetes alföldi táj- és emberábrázoláson túl azonban erre magyarázatot nem tud adni a szerző. (Szelesi 1969, 755.)

³⁶ Kardos József: A VII. Délalföldi Tárlat In: Tiszatáj, 1971 25., no. 8., 780.

Képzőművészek Szövetsége regionális szervei) és ezek irányító szerepe. A Tárlatok folytatásához tartozik, hogy 1975-ben a Képzőművészeti Szövetség közgyűlése kizárta a területi szervek tagságából az alaptagokat:³⁷ így tulajdonképpen az egyébként sem túl széles kiállítói kör méginkább beszűkül. Az pedig továbbra is problematikus, hogy ez alatt a név alatt (Dél-Alföld) pusztán két megyét tömörít a szervezet – az így kirekesztett Szolnok, Debrecen vagy Kecskemét „távol tartása” már önmagában is megakadályozta az alföldi festészetről való együttgondolkodást. Dömötör János 1988-as előadásában – mint a tárgyalt korszak időszakában aktív múzeumigazgató – így fogalmazott: „A magyar képzőművészek hivatalos szakmai, társadalmi szervezete, a Magyar Képzőművészek Szövetsége, melynek 1964-ben hozták létre szervezeti területeit. Eredetileg hat ilyen területi szervezet létezett: Győr, Veszprém, Pécs, Miskolc, Szolnok és Hódmezővásárhely székhellyel. Ez utóbbihoz csak két megye Békés és Csongrád – benne Szeged város – tartozott, a dunántúli két szervezet négy-öt megyét is magába foglalt. Az így felülről létrehozott szervezet sosem vált műhellyé, sőt közösséggé sem. Mind a mai napig megtartotta adminisztratív jellegét. ... Megrendezték ugyan a szervezetbe tömörült művészek éves, majd két éves seregszemléjét, a Délalföldi Tárlatot, annak érdekében, hogy a szervezeti-igazgatási keret tartalmát is kapjon. Ezeken a szervezeti kiállításokon azonban a szervezethez tartozók közül jó néhányan nem vettek részt...”³⁸

A sikertelenség mérője az is, hogy a Délalföldi Tárlatok éves kiállításból a hetvenes évek második felére biennálévá váltak, majd a nyolcvanas években előfordult, hogy kettőnél is több év telt el nyitásuk közt, az utolsó esetében 1988-ban pedig már a négy helyszín helyett csak kettő maradt: Hódmezővásárhely és Kaposvár.³⁹

A Délalföldi Tárlatok korai történetének vizsgálata mégsem haszontalan, öncélú kutatássá vált. Mintegy állatorvosi ló, magán hordozza a Kádár-kor művészetpolitikájának és a régió sajátos művészeti fejlődésének minden jellemző jegyét. Alkalmas arra, hogy ezen keresztül (továbbgondolva a kutatás logikáját) vizsgáljuk az 1960-as, 1970-es évek szegedi és vásárhelyi művészkörök egymáshoz való viszonyulását, a Nyári és az Őszi Tárlatok történetét, a gyulai művésztelep sajátos helyzetét és arculatát, a hatalom és művészet viszonyát az egyes életművekben – a tudatosan rehabilitáltakban, támogatottakban és a tiltottakban is – és olyan, mindmáig kevésbé emlegetett művészetszervezők szerepét, akik

³⁷ 17. Délalföldi Tárlat, 1986, Hódmezővásárhely (katalógus), Előszó: Dömötör János), 5.

³⁸ Dömötör 1988, 183-184.

³⁹ ld. 17. Délalföldi Tárlat katalógus-bevezetője

intézmények, szervezetek élén állva képesek voltak befolyásolni a művészeti élet haladási irányát.

Felhasznált fontosabb irodalom

Elsődleges források, kiállítási katalógusok:

Galyasi 1965

Galyasi Miklós: A hódmezővásárhelyi képzőművészet utolsó húsz éve (1945-1965) – Adalékok a vásárhelyi művészet történetéhez, Kézirat, 1965, Tornyai János Múzeum Iarttára, Hódmezővásárhely, ltsz. nélkül.

I. Délalföldi Tárlat (katalógus), bevezető: Ritly Valéria, F.k. Dömötör János, Szegedi Nyomda, 1965

II. Délalföldi Tárlat (katalógus), bevezető: Dömötör János, F.k. Dömötör János, Szegedi Nyomda, 1966.

III. Délalföldi Tárlat (katalógus), bevezető: B. Supka Magdolna, F.k. Égető János, Szegedi Nyomda, 1967.

IV. Délalföldi Tárlat (katalógus), bevezető: Szelesi Zoltán, F.k. Szalay Ferenc, Szegedi Nyomda, 1968.

V. Délalföldi Tárlat (katalógus), bevezető: D. Fehér Zsuzsa, F.k. Szalay Ferenc, Szegedi Nyomda, 1969.

VI. Délalföldi Tárlat (katalógus), bevezető: Szabó Endre, F.k. Szalay Ferenc, Szegedi Nyomda, 1970.

XI. Délalföldi Tárlat (katalógus), bevezető: Koszta Rozália, F.k. Dömötör János, Szegedi Nyomda, 1976.

XVII. Délalföldi Tárlat (katalógus), bevezető: Dömötör János, F.k. Dömötör János, Szegedi Nyomda, 1986.

XIV. Őszi Tárlat (katalógus), bevezető: Pogány Ö. Gábor, F.k. Kiállítási Intézmények igazgatója, Szegedi Nyomda, 1967.

VIII. Szegedi Nyári Tárlat (katalógus), bevezető: Szelesi Zoltán, F.k. Kiállítási Intézmények igazgatója, Szegedi Nyomda, 1967.

Szegedi Képzőművészek Kiállítása (katalógus), bevezető: D. Fehér Zsuzsa, Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 1967.

Könyvek, újságcikkek, tanulmányok:

(A korabeli napilapok hivatkozásait ld. a főszövegben)

Dömötör 1988

Dömötör János: Kulturális Műhely és közösségteremtés, TIT Szegedi Művelődéstörténeti Nyári Egyetem, előadás, Szeged, 1988

Nátyi 2016

Nátyi Róbert: Az Alföld vonzásában: *Válogatás az alföldi festészet alkotásaiból*. Tiszatájonline, 2016, link: <http://tiszatajonline.hu/?p=96069>, letöltés dátuma: 2025.04.01.

Gyarmathy 2001

Gyarmathy Gabriella 2001: Bevezető a XXXII. Alföldi Tárlathoz, link: https://munkacsy.hu/alfolditarlat/index_2001.html, letöltés dátuma: 2025.03.25.

Szelesi 1968

Szelesi Zoltán: Rudnay Gyula szegedi művésztelepe. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (MFMÉ), Szeged, 1968, 189-204.

Szelesi 1972

Szelesi Zoltán: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1972/73-2. Szeged képzőművészete. (Szeged, 1975), 205-337.

Tóth 2013

Tóth Károly (szerk.): Szalay Ferenc, Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, Hódmezővásárhely, 2013.

Tóth 2024

Tóth Károly: A vásárhelyi iskola – a magyar újrealizmus, Neon Galéria, Bp., 2024.

Vertel 2021

Vertel Beatrix (szerk.): A gyulai iskola 1969-2019, Gyulai Művésztelep Egyesület, Gyula, 2021.